

KULTUREN

EN ÅRSBOK

1946

KULTUREN

KULTUREN

EN ÅRSBOK

1946

DENNA BOK ÄR REDIGERAD AV SVEN T. KJELLBERG
OCH TRYCKT I EN UPPLAGA AV 12.300 EXEMPLAR I
GRAVYRMANER HOS HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
I LUND. KLICHÉERNA ÄRO FRÅN A.-B. MALMÖ
GRAFISKA ANSTALT OCH PAPPERET FRÅN
FINBRUKEN, STOCKHOLM.

Det tilländalupna året 1946 har varit ett lyckosamt år för Kulturen.

På denna plats i årsboken har ett tema ständigt återkommit — önskan att medlemsantalet skulle stiga till 10.000. Detta syntes oss, som 1934 började med 703 medlemmar, vara ett hart när ouppnåeligt mål. Nu har denna siffra stigit till ca 11.700. Vår förening har blivit en av landets största i sitt slag.

Under de 65 år föreningen funnits till har mycket skett, både i den stora omvärlden och i den lilla värld, som vi kallar Kulturen. Museet, vars samlingar första gången 1882 ordnades till en utställning i Akademiska föreningens hus samtidigt som där då pågick en högtidlig invigningsbankett i anledning av den nya universitetsbyggnaden, har vuxit ut till en betydande

institution. Dess samlingar är omfattande och rika, i flera avseenden av internationellt mått. Från början ett museum för sydsvensk folkkultur har dess ram vidgats ut över landets gränser, men ständigt vilat på samma grund, från vilken utblickar gjorts mot de större sammanhangen.

Dess skapare kallade museet ett folkuniversitet, I detta ord kan man finna trenne innebörder. Dels betydelsen helhet och sammanfattning, varvid man tänker på samlingarnas syfte att ge en allsidig bild av odlingens utveckling, dels universell med syftning ut över det provinsiella och dels den överförda betydelsen av bildningsanstalt.

Vårt museum kan icke göra anspråk på att helt fylla dessa väldiga uppgifter. Men man måste sikta mot skyn för att nå skogsbrynet. Så vill vi fortsätta att göra. Kraften ökas i den arm, som håller hägen, genom tillförsikten våra medlemmar skänker oss. Stå oss därför bi och den gamla institutionen skall alltmer kunna svara mot de krav, som med rätta kan ställas på den.

Kulturen tackar sina medlemmar och vänder sig särskilt till de många nya, närmare 4.000. Var och en av Eder är medarbetare i vårt företag. Stå kvar och hjälp oss att skaffa nya.

Med denna årgång av Kulturens årsbok, som härmed överlämnas till medlemmarna, är dussinet fullt.

Sven T. Kjellberg.

Från Kulturens stadsområde.

KULTURENS JULKALENDER

Till julen 1946 utgav Kulturen en jultidning med ovanstående namn. Den var en fortsättning på den julkalendern som utgavs under namnet »Bäckhästen», som startades 1939 men måste nedläggas på grund av kriget. Då vi återupptog utgivandet visade det sig, att en annan i Stockholm utgiven tidskrift lagt beslag på detta speciellt skånska namn.

Tanken med denna jultidning är tvåfaldig: att på sydsvensk botten med sydsvenska förmågor få till stånd en julläsning av kvalitet i konkurrens med den stora från uppsverige dirigerade julpresen — samt att genom det ekonomiska överskottet, som helt skulle tillfalla museet, bereda Kulturen möjlighet att sörja för behovet av byggnader för samlingarna.

Årets julkalender innehöll artiklar av Fredrik Böök, Theodor Tufvesson, Nils Ludvig, Nils Gösta Sandblad, Knut Lundmark, Frank Heller, Daniel Rydsjö, Sven T. Kjellberg och Ingegerd Stadener. Den var rikt illustrerad med bl. a. fyra färgplanscher efter målningar av Gustaf Rydberg, Hugo Salmson, Per Gummeson och Justus Lundegård.

Trots att mycket stort arbete lades ned på att sälja julkalendern lyckades vi icke i år att få affärerna att gå ihop. Huru ledsamt det än är måste vi dra konsekvenserna därav — vi kan icke fortsätta att utge en jultidning, som icke bär sig.

Det är emellertid tungt att överge ett företag, vars syftemål i sig själv är gott. Man säger sig: Rom byggdes icke på en dag; det tar sin tid att inarbeta en publikation av detta slag; om vi håller ut går det bättre i fortsättningen.

Vi vädjar därför till Eder att hjälpa oss täcka årets underskott genom att till det sänkta priset av 2 kronor inköpa den nu utgivna julkalendern, som trots namnet lika väl kan läsas under sommaren, samt att teckna Eder för ett ev. till julen utkommande nytt nummer. Vi bifogar ett beställningskort för detta ändamål, upptagande jämväl beställning å Skånsk Bildalmanacka 1948.

Sven T. Kjellberg.

DET LJUSA SKÅNE
 av Miksa Kvarnström

EN HISTORIA FRÅ NITTIOTALET
 av FREDRIK BÖÖK

KARL XII:S GUNGHÄST

Otaliga besökare ha på Kulturen beundrat en gunghäst, som enligt vidfästad etikett varit Karl XII:s. Den är värd att betrakta, ty den torde vara en av de förnämligaste gunghästarna i Sverige. Stor som en mindre ponny står den på en lång fotplatta med gungmedar. Den är utomordentligt skickligt skuren i trä och fullt naturtrogen i alla detaljer, t. o. m. ådrorna i huden äro med. Färgen är grå. Till form och proportioner är den en äkta barockhäst, och dess nära släktingar kan man se på de fjorton hästporträtt — nu på Gripsholm — som Karl XI lät sin hovmålare Ehbrenstrahl utföra.

Gunghästen är en eldig hingst, som endast rör marken med bakbenen. Enligt den högre spanska skolridningens terminologi befinner han sig i en s. k. courbette, ett slags lågt språng, som är utgångsställningen för galopp på stället, en mycket lämplig ridart för en gunghäst, som även om den rides aldrig så skarpt dock icke kommer ur fläcken. Hästens framdel stöttas av en under bröstet placerad trädstam.

Har denna trähäst verkligen gungats av Karl XII? Ja, där-om föreligger ingen absolut visshet men väl en grad av sannolikhet. Gunghästen har enligt säkra vittnesbörd befunnit sig på Karlberg, det 1688 till kronan reducerade slottet, där Karl XI:s gemål drottning Ulrika Eleonora d. ä. ofta vistades med de kungliga barnen och där hon dog 1693.

Från Karlberg såldes hästen på auktion, sedan slottet 1792 blivit krigsskola. Den inropades av greve Jakob Gustaf De la Gardie (f. 1768, d. 1842), som förde den till sitt gods Löberöd i Skåne. Hans brorson greve Axel De la Gardie till Hamiltonhouse (d. 1879) skänkte gunghästen till sin systers sonson friherre Otto Malte Ramel (f. 1872 på Övedkloster) och av den sistnämnde donerades den till Kulturen ²⁸/₁₂ 1902.

R. Bqt.

Karl XII:s gunghäst. K. M. 13152. Total längd 246 cm, höjd 156 cm.

TYCHO BRAHES "BLOSSHÄLLARE"

Anno 1546, då Gustav Vasa regerade i Sverige och Fredrik I i Danmark, såg den man dagens ljus, som själv genom sin klara hjärna skulle bli ett av mänsklighetens lysande ljus. 400-årsminnet av Tycho Brahes födelse har firats i år.

Ett av de märkligare föremålen i våra samlingar bär den framstående astronomens bild och namn. Det är skuret i valnötsrot och består av en holkformad pipa, vars nedre del är omsvängd till ett bågformat handtag. Vid pipans mynning finns en utskuren fals, som anger att här tidigare antagligen suttit ett metallbeslag — två hål efter spikar bestyrker detta. På pipans framsida är en i relief skuren bild av Tycho Brahe iklädd rustning. Den ena handen vilar på svärdet, den andra på en (stjärn)-glob. Själv står han på en (jord)-glob med vapenbild och halvmåne på ena och hjälm på andra sidan.

Denna bild överensstämmer så noga med ett kopparstick efter Tycho Brahes gravmonument i Teynkyrkan i Prag, att någon tvekan om var förebilden hämtats icke kan finnas. Gravmonumentet uppsattes 1604. Föremålet kan sålunda icke ha tillhört Tycho Brahe utan först tillkommit efter hans död.

Vartill har det tjänat? Bilden och texten anger att den bågformade delen skall bäras nedåt. Pipan är urholkad ned till de två horisontala ringar, som bildar bågens fäste. Man kan sålunda nedsticka ett ganska långt föremål i pipan, ett skaft, en tapp el. dyl. Svårare blir att bestämma vad slags föremål detta varit. Bilden och inskriften talar om ett samband med astronomen — man kommer att länka på ett astronomiskt instrument. En kvadrant?

I museets liggare användes benämningen blosshållare. Hållaren synes nämligen lämpad för bärandet av bloss eller ljus. Kan den ha använts i Tycho Brahes likprocession?

S. T. K.

Tycho Brahes »blosshållare». K. M. 36998.

BRODERAD STOL

Det är rätt ovanligt, att män som fritidssysselsättning arbeta med nål och tråd. Men den broderade klädseln på vidstående stol har enligt uppgift sytts av en herre och därtill en militär, kapten Jakob Johan Crafoord f. 1684 d. 1747.

Själva stolen är typisk för 1600-talets senare del med sin höga, något lutande rygg och sina vridna ben. Den har ursprungligen varit beklädd med läder, vilket man senare klätt över med broderad stramalj. Under 1600-talet hade det blivit allt mera vanligt att klä över sina stoppade stolar med vävda eller borderade tyger, och man fortsatte härmed ända in på 1800-talet. Korsstyggn och petit point voro vanliga broderitekniker. Bägge dessa ha kommit till användning här.

På ryggstödet springer en vackert tecknad hjort mot ett landskap i gröna och bruna toner. Mot den mörka himlen fladdra en fågel och en fjäril. Denna scen, liksom djuren och mittpartiet på sitsen, äro sydda i petit point över en tråd i stramaljbotten. Den mera ornamentella inramningen: akantusbladen, kartuscherna och blommorna äro sydda med grövre garn över två trådar. I petit point fick man fram finare schatteringar och därigenom en mera naturalistisk uppfattning som kontrast till de omgivande ornamenten.

I stilhänseende verkar sitsens mönster mera barockbetonat med sina strödda motiv och heraldiskt uppfattade djur. Ryggstödet visar inflytande av begynnande rokoko i sin graciösa, osymmetriska skogs scen inramad av ornament. Inramningen är dock helt i barockens anda utan några rokokoelement.

Karlin antecknar om stolen följande: Uppköp för kr. 3,50 1892 av museets gode och trogne skaffare Johan Erlandsson i Massamåla, som brukar inleda sina skrivelser med »ömt älskade Karlin».

A. M. F.

Stol med överdrag i petit point broderat av kaptenen Jacob Johan Crafoord, som var fånge i Ryssland tretton år. K. M. 7498.

BYRÅ AV NIKLAS KORP?

Den övre å motstående sida avbildade byrån ingår sedan 1918 i Kulturens samlingar. Tack vare dess Haupt-imiterande dekor har man t. o. m. satt den i förbindelse med denne mästare. Vid noggranna undersökningar har emellertid denna attribution visat sig ohållbar. I stället har namnet på en annan svensk möbelsnickare blivit aktuellt i samband med denna pjäs, nämligen *Niklas Korp*. Vid flera tillfällen ha på Bukowskis konstauktioner i Stockholm byråar med Korps signatur förekommit, 1925 t. o. m. en i ren rokoko, inlagd i jakaranda och rosenträ (kat. 250, n:r 107) och med ett fasaden omgivande ramverk i förgylld brons. Ett par andra signerade Korp-byråar (kat. 270, n:r 130, o. 276, n:r 105) ha flera slående likheter med Kulturens byrå. Den ena, som avbildas här, är så gott som exakt övrensstämmade med denna både i form och dekor, såsom lätt framgår vid en jämförelse. Den fond, mot vilken kransar, girlander och urnor framstå i Kulturens byrå är lagd med faner av grågrönaktig alrot och svickelfälten i mitt- och gavelfälten av jakaranda. I den undre byrån tycks förhållandet vara omvänt. Man skulle nästan vilja tro, att de utförts samtidigt, så att man för att tillvarata materialet växlat fonder och svickelfält mellan de båda pjäserna. Den andra Korp-byrå, som i form och beslag överensstämmer med Kulturens, har faner av jakaranda, rosen- och päronträ med inlagt mönster av rutor och rosetter inom ramverk. Marmorskivan på Kulturens byrå är ej ursprunglig.

Niklas Korp var medlem av ebenistsocieteten 1783 och mästare i Stockholm ännu 1791. I privat ägo finnes från hans verkstad en chiffonjé av mahogny med mässingslister av sengustaviansk typ, som kom på modet omkring 1790. Den är signerad N. K. Efter kända arbeten torde han ha varit verksam i åtminstone ett trettiotal år. Kulturens byrå bör efter stilen att döma kunna dateras till 1770-talet.

W. K.

Övre bilden: byrå, som tillhört landshövding Samuel Gustaf von Troil,
Malmö. K. M. 26291.

TVÅHJULINGAR

Historien förmäler icke, vad parisarna tänkte den dag på 1790-talet, då en distingerad herre uppträdde på de knaggliga kullerstensgatorna ridande grensle över ett trälejon på två hjul. Troligen blevo de smått förvånade och möjligen voro de inte alldeles övertygade om, att den distingerade herrens själsliga balans var stabilare än hans kroppsliga. Det är emellertid även möjligt, att de blevo imponerade, ty det de skådade var ingenting mindre än världens första cyklist på världens första cykel, närmare bestämt M. Sivrac på sin Celerifere. Något gemensamt med våra dagars cykel annat än de två trähjulens placering efter varandra hade inte denna ytterligt stela och opraktiska förstling. Den saknade både pedaler och styre, och man måste därför sparka sig fram och lyfta framhjulet, då man skulle vända. Inom kort blev den dock populär i Paris, och flera trälejon och trähästar började skena omkring på gatorna med förtjusta Parissprättar på sin rygg. Under Direktoriatets tid blev det en ren modefluga att åka Velocifere, den dåvarande benämningen på detta fordon.

År 1817 förbättrades konstruktionen. Det var den badensiske baronen K. von Drais, som på sin »sparkvagn» gjorde framhjulet styrbart och förenade hjulen med en träbom, vilken t. o. m. begåvades med en sadel mitt på. Under det nya namnet Draisienne blev den i och med denna förbättring ett omtyckt fortskaffningsmedel i både Tyskland, Frankrike och de anglosaxiska länderna. Kulturens äldsta cykel är en tvåhjulning av denna typ, som möjligen har varit i bruk i vår egen huvudstad någon gång under första halvdelan av 1800-talet.

Någon direkt praktisk användning har dessa sparkeyklar knappast haft, mest naturligtvis beroende på att man inte kunde få upp någon hastighet med dem och inte heller kunde färdas någon längre sträcka. De användes därför uteslutande för nöjes- och motionspromenader, och när ett nytt mod

»Draisienne», K. M. 17390, och velociped, K. M. 39371.

krävde andra agremånger, föll denna sport efter 1820 nästan helt i glömska.

Fransmännen Michaux reparerade 1855 en gammal draisienne och kom då på idén, att man skulle kunna bibehålla jämvikten och frambringa hastighet, utan att fötterna vidrörde marken, om man på styrhjulet anbragte ett par vevarmar med pedaler. Han experimenterade i många år med sin uppfinning och kunde först vid världsutställningen 1867 visa fram en färdig Velociped. Även denna var emellertid av trä, och därför rätt klumpig.

Sedan engelsmän och amerikaner börjat intressera sig för velocipeden, gick utvecklingen i raskare tempo. Till en början försågs tråhjulen med massiva gummiringar, och järn och stål ersatte träet i ramen. När stålekrarna infördes, började drivhjulet växa, och därigenom kunde fordonets snabbhet öka. För att minska delarnas friktion försågs hjulnaven med kullager och en önskvärd viktnedgång erhöles genom att göra bakhjulet mindre och utbyta de massiva delarna i stativet mot stålrör. I och med dessa förbättringar var engelsmannens bicycle eller sedan drivhjulets höjd ytterligare ökats och bakhjulets reducerats till en liten trilla, höghjulingen klar.

Här i landet utställdes den första inhemska velocipeden på 1869 års Stockholmsutställning, och velocipedåkning blev kollosalt modern ett tag. Möjligen beroende på, att Stockholms-topografien i längden blev något för krävande för dessa träcyklar, försvunno de igen redan 1871, dock endast från huvudstaden, ty ute i bygderna hade händiga smeder och snickare börjat etablera sig som velocipedkonstruktörer, och ett par av Kulturens cyklar äro just exempel på denna »hemslöjd». Det är bastanta åkdon, ofta med smidd järnram och stora, träekrade hjul. Den här avbildade är t. ex. tillverkad av en snickare Jöns Lardin i Häglinge, och har t. o. m. begåvats med broms och lykthållare.

Först mot mitten av 1880-talet kom den engelska höghjulingen hit, och därmed återupplivades velocipedåkningen i huvudstaden, nu under nitisk medverkan av bl. a. den 1884

»Höghjuling» tillverkad 1883 av W. von Gegerfelt, Lund. K. M. 34529.

startade »Stockholms velocipedförening», som anordnade tävlingar och utfärder till sportens förkovran.

Det var ett verkligt konststycke att åka höghjuling. Tack vare sadelns placering nära drivhjulets mittlinje, hade nämligen dessa »stålhästar» en otrolig benägenhet att kasta av ryttaren vid minsta hinder i vägbanan, och att mötet med denna kunde bli minnesvärt, borgade höjden på drivhjulet för. Mången cyklist hälsade säkert därför den kedjedrivna cykeln med glädje, när den på 1890-talet gjorde sin entré. Att den konstruktionen var efterlängtd, och att det var ett fordon, som fyllde ett behov, visar statistiken. Det dröjde nämligen inte många årtionden förrän cykeln erövrade den förstaplats bland våra trafikmedel, som den alltsedan behållit.

C. G. L.

GLASBERGET

Det var en gång en prinsessa. Hon var fagrare än andra jungfrur och därtill så blid och hövisk, att den kunde skatta sig lycklig, som en gång skulle få henne till brud. Friare kom i stora skaror, men hon sade nej till dem alla. Då ville kungen tvinga henne. Men den stolta prinsessan hade sin egen mening. Den som kunde rida uppför det höga glasberget med fulla vapen och hämta henne skulle hon ge sin hand.

Ja, vi känner alla sagan. Den förklädde prinsen, som hade trollen till hjälp, sprängde på sin guldskodda häst uppför det hala och branta glasberget. Och så blev det bröllop och de levde lyckliga samman.

»Att sitta på glasberget» är ett gammalt talesätt. Men innebörden därav är en mycket sorgligare historia — den gamla ungmön blir sittande på berget, ty ingen friare kommer och hämtar ned henne. Hon blir »på överblivna kartan» säger vi, därmed lånande ett uttryck från gamla dagars postväsen. Brev som ej avhämtats brukade förtecknas på »överblivna brevs karta» och slås upp på anslagstavlan.

Det har emellertid funnits folkliga traditioner om glasberget, vilka icke heller rör sig i en så lycklig värld som sagans. De stackars gammalpigorna på glasberget ha i dessa en bedrövlig lott. Icke blott att prinsen uteblir, de får också bära tunga bördor, dra en kälke med gamla ungarlar eller en svart tjur uppför berget.

Bilden här vid sidan är tagen ur en allmogemålning från Andrarum, som förutom de sedvanliga religiösa motiven har många intressanta bilder ur livet. Man vill gärna gissa att scenen föreställer det blåa glasberget med en gammalpiga, som försöker dra upp till sig en på en bock ridande medsyster. — Är det någon, som känner till berättelser om glasberget?

S. T. K.

Övre bilden: detalj ur en målad bonad daterad 1784, Andrarum sn, Albo hd, Skåne. K. M. 39143.

Undre bilden: detalj ur en dalmålning från 1843.

SVENSK TENNKANNA FRÅN MEDEL- TIDENS SLUT

Till Kulturens förnämsta förvärv under det senaste året hör ett par senmedeltida tennkannor. Den ena är mycket fragmentarisk, den andra saknar endast lock. Dess utseende framgår av bilden t. h. Båda äro jordfynd från Västergötland och ingå i ett tämligen rikt bestånd av dylika jordfynd, som gjorts i vårt land på skilda håll under årens lopp. Dessa kannor antogos på sin tid vara tyskt exportgods. Vår framstående tennspecialist, Albert Löfgren, hävdar emellertid efter i detalj gjorda undersökningar, att i varje fall huvudparten har utgått från svenska verkstäder, naturligtvis i många fall med influenser från Tyskland.

Vad Löfgren i sina undersökningar framhåller rörande dessa tidiga kannor såsom tydande på svenskt ursprung, och vad som markerar skillnaden mellan det svenska och tyska materialet är bl. a. följande. På grund av att kannans delar äro väl proportionerade har tyngdpunkten hos de svenska kannorna kommit betydligt högre upp. Fotkanten är snävare i förhållande till buken och mera vertikalt ställd, bukens övre del fylligare och övergår harmoniskt i halsdelen, som aldrig företer samma hopträngda form, som oftast är fallet hos de nordtyska, bräddkanten är låg och svagare konstruerad samt lockbalken oftast låg eller i varje fall proportionerad till lockhöjden. Man kan här tala om en svensk stil.

Dekoren med en flätad knapp- och bladslingra i relief på hankelns yttersida är till sin art befryndad med på liknande sätt prydda hänklar på de i Sverige funna kannorna. Man har kunnat konstatera, att flera av dem utgått från samma gjutform. I botten på Kulturens kannor sitter en medaljong med i ena fallet en korsfästelsescen, i det andra Maria med barnet. Liknande märken finnas i det tyska materialet. Kannan rymmer 5 liter. 1400-talet.

W. K.

»GLÖÖFAT» ELLER ELDFAT

Våra elektriska värmeapparater äro som uppvärmande eller värmebevarande bordsinventarier ingalunda något resultat av vår tids praktiska tänkande. Redan storhetstidens människor hade, tvingade av omständigheterna, fått idén att med något redskap hålla den framdukade maten varm. Något så bekvämt och enkelt som att bara sticka en kontakt i väggen och få elektricitet som värmekälla var ej 1600-talets människor förunnat. För dem blev det något omständligare. De voro nödsakade att från brasan eller spiselhällen samla upp glödande kol, vilka sedan placerades i en behållare eller ett bäcken, varpå faten sattes. Med den i regel tunga uppvärmningsapparaten i tidens boningsrum och den öppna brasans klena effekt i de stora och höga gemakerna var man givetvis så mycket mera angelägen om att kunna hålla maten varm vid bordet.

Dessa värmebäcken kunde vara av växlande metall, ty av metall voro de alltid. Samtida inventarieförteckningar och bevarade föremål av detta slag låter oss veta, att både silver, mässing, koppar och järn brukades för detta ändamål. De gingo under benämningen »glöofat» eller eldfat. I allmänhet ha de haft någon konstnärlig utsmyckning i drivet, hamrat, genombrutet eller graverat arbete. De av silver voro ofta särskilt rikt ornerade, stundom förgyllda inuti. Det är hos de rikare man finner dessa praktpjäser.

De här avbildade båda värmebäckena i Kulturens ägo visa ett par variationer av dessa små inventarier. Det övre kan möjligen tillhöra den kategori, som i ett inventarium från 1694 går under benämningen »Eenfötter eller höga fyrfat» och var avsett att stå utmed bordet. Det andra har haft sin plats på bordet.

W. K.

Glödfat K. M. 16992
och 15235.

LUSBORSTEN

Genom pressen gick nyligen i anledning av en festskrift, som utgivits av A. B. Husqvarna Borstfabrik, den här återgivna bilden efter ett träsnitt från 1400-talet. Man ser en kvinna med hjälp av en penselformad borste riva lössen ur huvudet på en framför henne knäböjande man. Hon utför en kärleksgärning, som med ett gammalt ord kallades att löska. För detta ändamål ha vi i våra dagar — fast bruket därav väl nu icke är så stort — den s. k. finkammen. Det äldsta och ursprungligaste redskapet var likväl handen med dess fingrar. Att vila huvudet i den älskades sköte medan hennes fingrar trevade löskande genom kalufsen var förr ansett som en ynnest och njutning av högt värde.

På Kulturen förvaras den här likaledes avbildade lusborsten — en penselformad kvast av grovt svinborst, kraftigt omvirat med segelgarn och sammanhållet av ett tjockt becklager. Denna lusborste är en gåva av entomologen professor N. A. Kemner, som förvärvat den i Hälleviks fiskeläge på Listerlandet i Blekinge. Den hade brukats till att borsta lössen ur barnens huvud.

Denna lusborste är av samma typ som den på bilden förekommande 1400-talsborsten och visar i övrigt en ålderdomlig form. Såsom framgår av namnet skall en borste bestå av borst och bör i sin älsta form, såsom här, ha utgjorts av en sammanbunden borstknippa. Förutom i målarborsten är det väl blott i rakborsten, som vi ännu ha denna form bevarad. Genom att sätta samman ett antal sådana småborstar på ett underlag får man den nu vanliga borstformen, vilken även den har gamla anor.

S. T. K.

Lusborste från
Hälleviks fiskeläge,
Listerlandet, Ble-
kinge. K. M. 40763.

TREPANATIONSINSTRUMENT

När det gäller en skalloperation, vänder sig våra dagars svensk till en specialist, som utrustad med elektriskt drivna borrh, röntgenapparatur och i övrigt instrument av högsta fulländning är den ende, vilken har utsikter att komma åt det onda. Lyckas operationen, kan specialisten notera detta som en stor framgång, och den helade lägger ofta om sin tideräkning, så att händelser och data i fortsättningen för honom placeras före eller efter operationen. Det betraktas m. a. o. som en mycket allvarlig operation, för vilken man hyser den största respekt. — Och ändå, är det inte märkvärdigt, att just detta är det äldsta kirurgiska ingrepp man känner till? Ty redan i den yngre stenåldern för tusentals år sedan ha skalloperationer utförts här i landet och, vilket är ännu märkvärdigare, utförts med framgång. Kranier som påträffats visa nämligen läkning och långt liv för patienten efter ingreppet. Hur man på den tiden gått till väga lär väl aldrig kunna bli fullt utrett, men troligen har tekniken då som senare bestått i en borrhning eller utskärning av en benskiva i skallen givetvis med tillhjälp av ett flintredskap, det enda skarpa verktyg som fanns. Det går en obruten utvecklingslinje från denna dunkla forntids skickliga operatörer och fram till våra dagars hjärnspecialister, ty man har bevis för, att från alla mellanliggande epoker trepanationer ha utförts, givetvis med allt fullkomligare utrustning.

Det under 1700- och 1800-talen vanligaste instrumentet är en i ena ändan sågtandad stålcylander, som kringvrides av ett handtag. För att inte trepanen, som den kallas, skall slinta, har den i centrum en stålspets, som avlägsnas sedan en tillräcklig sågränna i benet bildats. De trepanationsinstrument, som här avbildas, ha tillhört utrustningen på Lunds Lasarettis kirurgiska avdelning på 1700-talet. Typiskt för tiden äro handtagens och skaftens vulster och ornering, för att inte tala om

Trepanerad skalle med stort hål, vars kanter blivit läkta. Fynd från sten-
åldern, Öremölla, Skivarp sn, Skåne. Historiska museet, Lund, nr 20797.

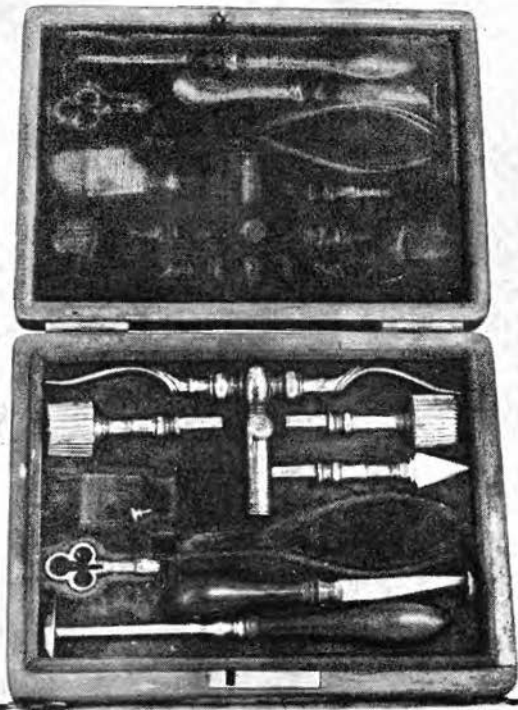

Trepanation. Detalj av kopparstick ur den 1779 utgivna *Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Metiers*.

etiets sammetsfoder, en prydlig drivbänk för bakterier, okända storheter i en tid, då instrumenten väl avtorkades före inläggandet i etiuet men mindre omsorgsfullt före operationen.

C. G. L.

Trepan och etui
för trepanations-
instrument, vilka
tillhört Lunds
lasarett. 1700-
talets slut.
K. M. 44200 I.

BERGSMANSYXAN

Bergsmännen ha sedan gammalt bildat ett särskilt skikt inom vårt samhälle. Även i yttre avseende ha de understrukt sin särart, t. ex. i klädedräkten. Till denna får man räkna den käppformiga yxa, som bergsmannen bar ännu in på 1800-talet.

Två typer av bergsmansyxa har förekommit i Norden, en i Norge med centrum i Kongsberg och en i vårt land med huvudområdet förlagt till Stora Kopparberget. Den norska typen kännetecknas av yxans i en spets uppsvängda överkant — hos den svenska är denna rak. Vår bergsmansyxa leder sina anor tillbaka till ett hugg- och slagvapen och har som minne därom en hammarformad nacke. Den norska yxans spets erinrar om föregångare, som dessutom varit stickvapen.

Enligt senaste forskningar söka båda typerna sitt ursprung i en skäggyxa, se bilden, som användes av bergsmännen vid silvergruvorna i Freiberg i Sachsen. När vi under 1300-talet importerade tyska gruvarbetare till Bergslagen, förde de med sig sina yxor, ur vilka de sentida svenska bergsmansyxorna utvecklats. På Örbyhus slott i Uppland förvaras en bergsmansyxa med uppsvängd spets, vilken slående liknar den Freibergska yxan och som kan betraktas som ett led i den svenska bergsmansyxans utveckling.

Vinjettbilder från kartor över Falu gruvområde vid 1600-talets slut ge vid handen, att bergsmansyxan då ännu tillhörde den dagliga utrustningen. Bevarade yxor, varav de flesta bära årtal från 1700-talet medan tidigare saknas, ha helt övergått till den form av käppyxa, som bilden visar.

W. K.

Överst två svenska bergsmansyxor, K. M. 23454, och därunder tysk.

RÖKELSEKAR

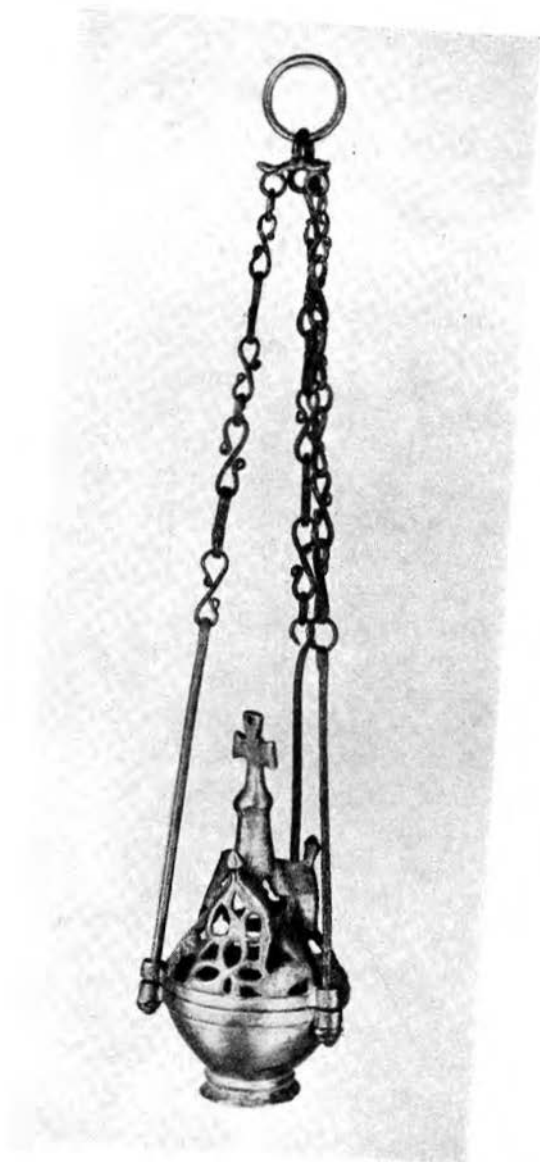
Bruket av rökelse och rökelsekärl kom tidigt in i den kristna kyrkan, närmast som lån från judar, romare och greker. Hur pass viktigt detta bruk var under kristendomens första århundraden är något omdiskuterat. Men från fjärde århundradet e. K. omtalas i Liber Pontificalis flera gåvor av rökelsekar från kejsare och påvar, ibland av renaste guld. Andra källor, som vittna om brukets förekomst, äro kyrkofädernas uttalanden härom.

De äldsta kända rökelsekaren, i regel från koptiskt-kristna kyrkor, representera en typ, som stod på eller hängde framför altaret, och en annan, som svängdes runt. Ur dessa båda utvecklas sedan den romanska epokens rökelsekar, som parallellt utformas i en klot- och en äggformig typ med tre hängkedjor med cylindrisk eller konisk ringföt. Den klotformiga typen var ett arv från karolingisk tid. Under 1100-talet börjar en plastiskt utbyggd dekor framträda på rökelsekaren och locken få stundom formen av ett »himmelskt Jerusalem», just som det här avbildade rökelsekaret visar.

Med gotiken upplöses efter hand lockets arkitektur, gavlarna genombrytas av masverk med krabbor och korsblommor. Det hela får en mångsidig och samtidigt slankare form. Den plastiska utsmyckningen träder dock så småningom tillbaka, och först med sengotiken under 1400-talet vaknar kärleken till denna åter till liv. Naturalistiska blad och blommor uppfylla nu gavlarna och de mellan dessa utsparade fälten.

Materialet till rökelsekaren är i regel malm, men även kopparkar påträffas i våra museer och förvaras alltså i en och annan kyrka.

W. K.

Rökelsekar från okänd kyrka. K. M. 4340.

TRANLAMPOR

Vid den tidpunkt då här i landet bostäderna började förses med förbättrade spisar i bränslebesparande syfte, hade den flammande stockelden spelat ut sin roll som stugornas viktigaste ljuskälla, och den ersattes efter hand i stor utsträckning av talgljuset och tranlampan. Ända till fram mot slutet av 1800-talet, då fotogenlampans segertåg börjar, var det dessa två, som huvudsakligen svarade för »upplysningen», varvid tranlampan framför allt kom att bli de västra och sydvästra landskapens lyse. Att så blev förhållandet, anses bero på närheten till kontinenten, från vilken denna lamptyp härstammar, och kanske även i någon mån på, att tranen utvanns ur levern från långa, torsk och flundror, som ju förekomma i större mängd i Västerhaven än i Östersjön.

De här använda tranlamporna voro vanligen försedda med två skålar av järn, näbblikt tillspetsade på ena sidan, varvid den övre tjänstgjorde som lysskål med veken placerad i näbben, och den undre hade uppgiften att ta vara på droppet, en förbättring av en ursprungligare lamptyp med blott en skål. Vanligen voro lamporna inrättade för att hänga, men dessutom förekom även stålampor, vilka åtminstone här i Skåne tycks ha varit lika vanliga. Här och i Halland förekom också som stålampa en typ av bränd lera, vilken är i släkt med de danska lamporna av samma material, och naturligtvis i viss mån kan tacka sin existens för en riklig förekomst av krukmakarlera i dessa landskap.

I tekniskt hänseende voro tranlamporna mycket ofullkomliga, framför allt beroende på, att anordning för reglerande av veken saknades. Detta hade till följd en matt, rökande låga och en ansenlig oljeförbrukning, allt svåra fel, som väl motivera den snabba spridning fotogenlamporna fick, sedan de omsider hade kommit hit.

C. G. L.

Tranlampor av järn.
K. M. 33816, 14505
och 11611.

Tranlampa av lergods.
K. M. 17831.

HANDKANON

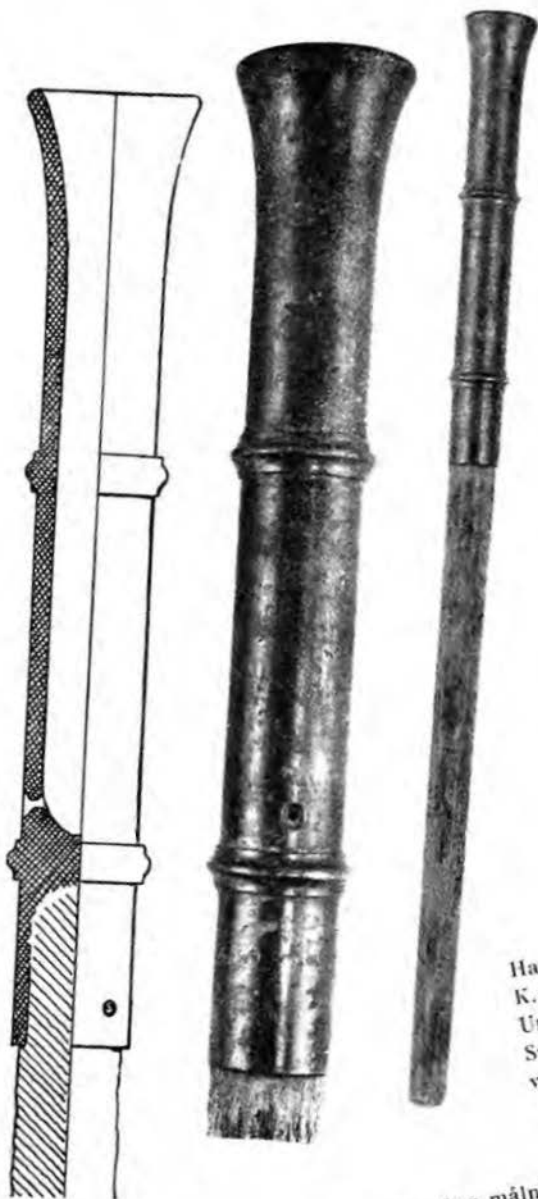
Kunskapen om att en lämplig blandning av svavel, kol och salpeter är explosiv nådde Europa vid medeltidens början, men först mot 1200-talets slut förfärdigades de första verkliga eldvapnen. I den mån de voro avsedda som handvapen torde de ha varit hylsor av trä, förstärkta med järnband. Tidens krut hade relativt ringa sprängverkan, men trähylsorna måste snart ha visat sig olämpliga som eldrör, och från 1300-talets början omtalas uteslutande eldvapen av metall. Handvapnen voro i begynnelsen vanligen mycket små, och en i Livrustkammaren i Stockholm förvarad handbössa av brons från 1300-talets senare del, den s.k. Mörkökanonen, är endast 19,8 cm lång, träskافت frånräknat.

Det säger sig själv, att eldvapen från denna tidiga period äro mycket sällsynta. I vårt land har man länge endast känt till den nyssnämnda »Mörkökanonen». Kulturen har emellertid nyligen förvärvat en vacker handkanon, vilken förmodligen stammar från 1300-talets senare del. Den består av ett 50,2 cm långt eldrör av brons, vars bakersta del utgör en hylsa. I denna är instuckt ett träskافت, så att vapnets hela längd är 122,6 cm. Eldröret prydes av två förhöjda band eller gördlar, vilka kunna uppfattas som reminiscenser från den tid, då rören voro gjorda av trä. Loppets längd är 39,2 cm, kalibern är 45 mm och främre femtedelen vidgar sig till en tratt. Nära bakre gördeln sitter fänghålet. Hela vapnets vikt är 7,435 kg.

Handkanonen är funnen för mer än femtio år sedan av en dykare i Åhus hamn, mitt för ruinerna av Lundaärkebiskoparnas gamla borg. Den kan betecknas som ett relativt tungt handvapen, och har säkerligen vid skjutning behövt stödjas mot ett bröstvärn, en skeppsreling e. d. Förmodligen har det tarvats två man för att betjäna vapnet; den ene har hållit i skافتet och den andre har fört luntan till fänghålet.

R. Bqt.

Handkanon.
K. M. 43044.
Ur fabrikör H.
Svanbergs i Eslöv
vapensamling.

Vinjettbilden: skytt med handkanon, efter målning från 1400-talet
i Kumla kyrka, Västmanland.

NÅGOT OM VAX

Av SVEN T. KJELLBERG

De beundransvärda bien bygger sina förvaringsrum för födan och sina barnkamrar till ungarna av ett ämne, som de tillverkar inom sin kropp och bearbetar med käkarna. Detta ämne kallas vax, ett urgammalt ord, vars härkomst ännu är dunkel — man har sammanställt det med växa och betydelsen 'utväxt, produkt, något som bildats', men även med väva. Vi människor betraktar ju tingen i förhållande till den nytta de skänker oss. Ur denna synpunkt har av biets produkter vaxet fått stå tillbaka för den begärligare honungen. Men medan vi icke veta om våra förfäder under långt tillbaka liggande tider åto av honungen, ha vi otvetydiga bevis för att de redan under bronsåldern nyttjade vaxet. Detta har nämligen kommit till användning vid gjutningen av bronsyxor. Den del av gjutformen, varuti bronzen skulle gjutas, byggdes av vax, som vid upphettning, smälte och bildade det avsedda tomrummet. Denna gjutmetod, som bär det franska namnet *cire perdue*, förlorat vax, användes ännu i dag.

Vi vet att vax brukats redan av antikens folk, bl. a. vid balsameringar och till skrivtavlor. Hos oss är det först under medeltiden, som det får stor efterfrågan till kyrkornas och de förnämligares vaxljus. Vaxljusen gav en ljusstyrka och spred en väldoft, som icke de rykande talgljusen kunde uppnå. Följande besvärjelse talar om den nytta bina förde med sig och har upptecknats i Danmark:

Bi, Bi, fald til Jord som en Sten
 Saml Voks ved dit Been
 Honning til Menneskenes Nytte og Gavn
 Voxlys til Kirken
 I Navn Gud Faders, Sons og den hellige Aands.

Endast litet finnes av naturliga skäl bevarat av vax från medeltiden. Så mycket intressantare är därför fyndet av en rund vaxkaka, som gjordes i Lund 1938 vid grundgrävningen till det s. k. Sagahuset, Stora Södergatan 17, se bild 1. I ett starkt askblandat lager i övre delen av jordskikt, som var

Bild 1. Vaxkaka från omkr. 1200 funnen i Lund. Vikt 12,97 kg. K. M. 39273.

hemängda med svartgodsskärvor från 1000- och 1100-talen, stötte arbetarna på något som de först trodde vara en ost. En flyktig undersökning visade dock genast att kakan bestod av rent bivax, på ytan överdraget av ett tunt, vitaktigt skikt, korsat som gammal fajans av ett nätverk med brunaktiga sprickor. Kakan var cirkelrund med en tjocklek av 14,5 cm och skrånande sidor, så att den ena cirkelytan hade kortare diameter än den andra. Man fick genast intrycket av att vaxet en gång i tiden blivit smält i ett runt kärl, som varit vidare upptill än vid botten.

Vad var nu detta? — Ja, efter litet spekulerande om man ej här hade framför sig ett stycke vax avsett för export och sålunda en viktenhet — en tanke, som förföll, då det visade sig omöjligt att ur dess vikt av ca 13 kilogram få fram en någotsånär jämn summa i medeltida markvikt — så återstod blott den enklaste och rimligaste förklaringen. Kakan är ett färdigskirat stycke vax, sådant det framkommit efter den sista smältningen.

Detta fynd öppnar många perspektiv. Man tycker sig försatt till 1200-talets Lund, det kyrksmyckade spännet på slättens mäktiga barm. Tempelbyggnadernas blåvita sandstenskvadrar höjer sig över låga brunskimrande timmerstugor med grönskande torvtak. På altarna framför skurna bilder och emaljbelagda relikskrin brinner armstjocka vaxljus i malmstakar — vid sydväggen framför stugorna ligger bistorckar, ur vilka flitiga bin drar ut till ängar och blommande träd för att återvända med full last av honung och dunigt frömjöl. Här i den nordiska ärkebiskopsstaden med sina altaren, processioner, högvördiga prelater, furstliga personer och tillresande främlingar måste behovet av vaxljus ha varit stort. Hur självklart är det icke att tillverkning av dessa ljus också skedde här och att stadens invånare höll sig med det flitigaste av alla husdjur, biet. Ja, att kyrkorna och klostren själva hade bigårdar och tillgodogjorde sig binas produkter.

Vid denna tid stod skogen fått inpå staden. Här måste ännu ha funnits kraftiga ekar, även om många redan fått lämna det

Bild 2.
Altare med
vaxljus, ur
en målning
av Gregorii
mässa.
Härkeberga
kyrka, Upp-
land, 1400-
talets slut.

susande grannskapet och flytta in i staden för att av timmermännen klyvas ut till bredbarmade håltimmer att läggas i husens väggar eller holkas ur till trumliknande skoningar för stadsbornas brunnar. Och i lövskogen trivdes bina! Vildbin brummade i lindkronorna och byggde bon i ihåliga stammar. Hit drog borgaren ut för att skaffa sig nya bisvärmar. Medan han på detta sätt hemförde en kyrkans ringa men nyttiga tjänare, satt ärkebiskopen Andreas Sunesson i sin skrivstuga tillsammans med lärda män och lät nedskriva på latin den av honom nyredigerade gamla skånelagen. Kanske surrade bina utanför fönstret, då han tillformade lagbalkarna om äganderätten till dem och deras samhällen.

»Följer någon sin bisvärm in i en annans inhägnade skog, säge till honom som äger skogen, och de skola hava hälften vardera. Vill den som äger skogen ej låta

hugga sitt träd, då låte den andre bina sitta kvar eller låte taga bort dem utan skada för honom som äger skogen. Fäller han trädet utan dens lov, som äger skogen, böte till honom tre marker eller styrke med tolfteed. att han icke har gjort det.»

Gamla välkända tvister ligger bakom de stadganden, ärkebiskopen nu övertänker. »Flyga bin in i en annans hus och följer någon dem . . .» börjar ett annat kapitel — och på så sätt inringar landskapslagen enligt forntida hävd de olika förhållanden, under vilka äganderätten till bisamhällena kan ifrågasättas. Förekomsten av dessa stadganden i lagen är i detta sammanhang en tillräcklig bekräftelse på den betydelse vaxet redan under äldre medeltiden haft i dessa trakter — och icke minst i ärkebiskopsstaden.

I dessa gamla dagar hölls bina i urholkade stockar, bistöckar — de flätade halmkuporna kom först i bruk under 1700-talet hos oss och det dröjde ett stycke in på förra seklet innan de helt slog ut bistöckarna. Medan man vid skattningen av en kupa merendels dödade bina — antingen genom rökning eller genom att krossa kakor och bin — så kunde man skatta en bistöck utan att föröda samhället. Det faller av sig självt att både honung och vax blev bättre och renare på detta sätt. Peder Månsson berättar i sin i början av 1500-talet skrivna Konstbok huru det gick till att tillvarataga vaxet. Beskrivningen synes han ha hämtat ur den på kejsar Neros tid levande romerske författaren Columellas jordbruksböcker, men likheten med förfaringssättet hos allmogen i senare tid talar för att beskrivningen passar in även på förhållandena här under medeltiden.

Jag vill alltså tänka mig att biskötaren i Lund på 1200-talet använde det gamla romerska sättet, då han skirade sitt vax. Först lät han honungen självrinna ur kakan och pressade där efter så mycket han kunde ut ur den. Den återstående honungen drog han ut genom att lägga kakan i ljumt vatten. Det på så sätt rengjorda vaxet lade han nu i en kittel tillsam-

man med lika mycket öl eller vatten, kitteln sattes på elden och medan vaxet smälte rörde han om med en käpp. Innehållet slog han därefter i en grov lärftspåse, band väl för och med hjälp av ett par käppar vred eller pressade han ut vaxet i ett kar med kallt vatten, där det fick svalna. Ville han ha vaxet ännu klarare, upprepade han proceduren.

Efter denna långa utveckling återkommer jag till den jordfunna vaxkakan. Biskötaren har sålunda skirat vaxet färdigt och låtit det svalna i en träbytta, vars form hela smältan antagit, då den stelnat. Tack vare att kärlet var vidare upptill kunde han sedan kakan stelna med lätthet stjälpas ut den. En av de karolinska fångarna i Ryssland, som vistades i Kazanområdet i början av 1700-talet, har lämnat en skildring av biskötselns där på tal om vaxets skirande: »När vaxet har stelnat i kärlet, som skall vara vidare upptill än vid botten, slås det ut med ovansidan nedåt och de orenligheter, som kan ha sjunkit ned mot botten av kakan, skäres bort med kniv eller skrapa».

Låt vara att denna beskrivning hänför sig till en långt senare tid och till ett helt annat land och folk — den har dock sin anknytning till vår vaxkaka. Detta framgår ytterligare om man betraktar vaxkakans botten, som är urgröpt på ett sådant sätt, att man icke gärna kan finna någon annan förklaring därtill än den, att vår biskötare här använt kniven för att borttaga orenligheterna.

I den katolska kyrkan betraktades vaxljusen närmast som heliga — man föreställde sig bina som könlösa och ej smittade av synd. Vaxet var därför också en syndfri produkt. Utom till ljus användes det till framställning av bilder, vaxbeläten, som offrades till helgonen för att därigenom ge mera kraft åt människornas böner. Sådana beläten kunde givas formen av en arm, ett ben el. dyl. för att åstadkomma att sjukdomar i arm eller ben skulle botas. Föreställningen om vaxets kraft till att verka dessa under levde länge kvar. Det berättas i Nya Lödöse tänkeböcker så sent som 1594, att en man, som mistat sin

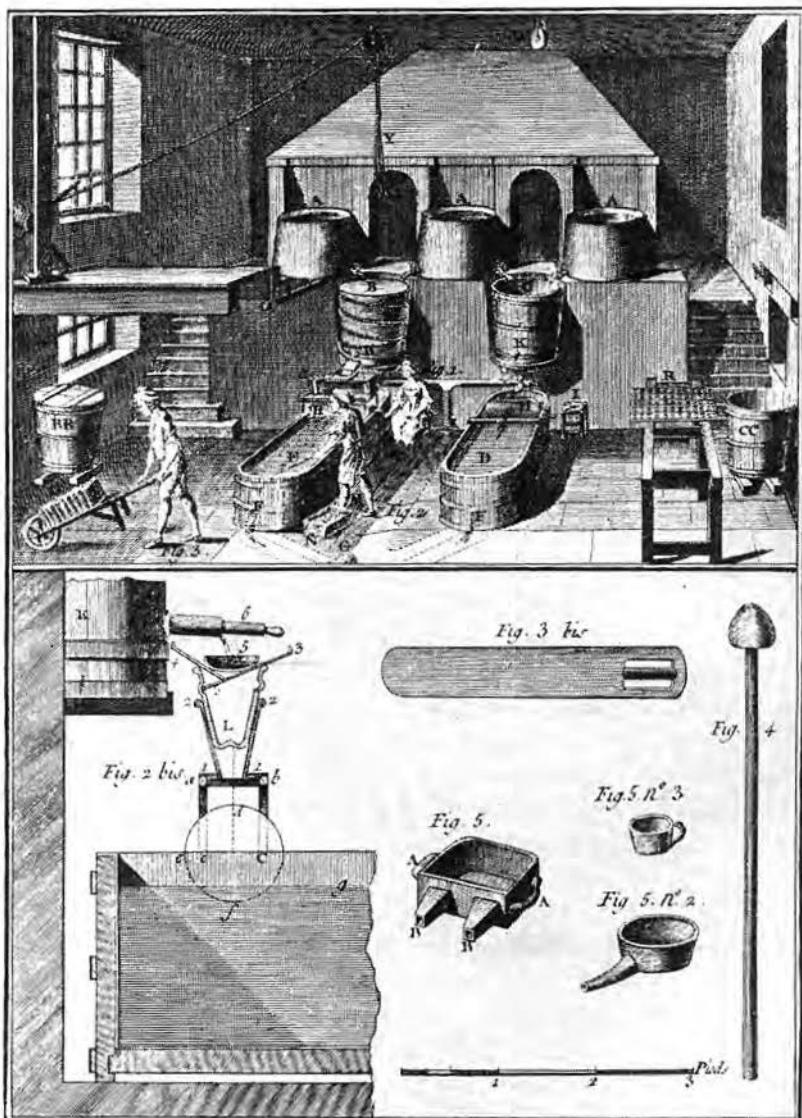

Bild 3. Interiör och detaljer från ett vaxblekeri. Efter kopparstick ur den franska Encyklopedien 1783.

Bild 4. Vaxblekeri. Det till blekning utbredda vaxet bevattnas. I förgrunden bäres de färdiga vaxkakorna bort. Ur Christoffer Weigels 1698 utgivna bok *Abbildung der Gemein-Nützlichen Haupt-Stände...*

mandom, sände 3 eller 4 marker vax till ett par kvinnor »att de skulle göra därav ett vaxljus eller ett vaxbarn till Torslanda kyrka, på det han måtte bekomma sin hälsa igen».

Det vax man erhöll ur stockar och kupor var ofta mycket förorenat och måste genomgå åtskilliga procedurer innan det fick den kvalitet och särskilt den vita färg, som ansågs outhärlig för finare vaxarbeten. Det vita vaxet framställdes vid vaxblekerier. Såsom industri är vaxblekningen säkerligen icke av någon högre ålder. I Tyskland synes den ha börjat först under 1600-talet, om man får tro en samtida tysk författare. Man hade lärt metoden i Italien, som är vaxblekningskonstens och vaxarbetenas hemland. Sannolikt är det under renässansen, som denna konstart börjar på allvar att omhuldas. I vårt land fanns veterligen icke några vaxblekerier ännu vid 1700-talets början. Av intresse är därför att taga del av de anteckningar om vaxblekning, som Jonas Alström gjorde i resejournalen under sin resa i Frankrike 1723.

Alström var då en ung man och välvde vittsträvande planer. I sitt gamla hemland, till vilket han skulle återvända efter långa läroår i England, tänkte han upprätta industrier av skiftande slag. Han höll därför ögonen öppna under resan och vad han såg bokförde han omsorgsfullt i sin dagbok. Dessa anteckningar ansåg han själv mycket värdefulla och lät på äldre dagar göra avskrifter av dem åt sina söner. Alströms huvudintresse var klädestillverkningen, men därjämte snappade han upp kunskaper från andra manufakturverk och industriella anläggningar, som han fick tillfälle att besöka. Vi ha tidigare — årsbok 1940 sid. 24 — återgivit hans anteckningar rörande tillverkningen av horn- och sköldpaddsdosor. Hans omfattande intresse för allt vad som rörde sig inom det ekonomiska livet betygas bl. a. av den skildring han lämnar om fisket i Dieppe med mångfaldiga uppgifter om fiskebåtarnas utredning, nätens byggnad, fördelningen av fångsten mellan deltagarna o. s. v., allt sådant som man tycker skulle ligga vid sidan av hans studium. Här återges nu Alströms anteckningar från besöket på ett vaxblekeri i Rouen:

Bild 5. Bilden är från Sveriges sista vaxblekeri, Hanna Sandells vaxblekeri i Sävsjö, och visar smältpannan, cylindern, bassängen och i förgrunden de långa vaxstrimlor, som sedan lägges ut till blekning.

Det gula vaxet smältes först i stora kopparkittlar och slås så i stora tunnor av trä, därutur det rinner i en träho, som är hålig i botten, så att vaxet kan rinna ned på en tjock trärulle, som sitter litet inunder och vevas omkring av en karl, och gör att det därpå nedflytande vaxet delar sig i små skivor eller löv, fallande så neder i ett träkar med kallt vatten uti. Sedan läggas dessa små vaxskivor på långa dukar — på resningar med nät övertäcke, så att vädret ej må blåsa bort något — att igenom solens hetta och daggens fallande blekas eller vit göras; vartill de ock ofta hjälpa med talgs tillsättning till 20 å 25 pct och 6 pct till det de vilja göra bättre. Dock kan man få vitt rent vax utan någon tillsats av talg . . .

En sådan blekning står på i två månader innan vaxet varder fullblekt.

Det gula vaxet, som kommer ifrån Bretagne, Normandie och i synnerhet Danzig, räknas för det bästa, men det från Moskva och Barbariet är mycket förfalskat och blandat med orenlighet, jord och sten, så att därpå är stort avslag.»

Denna beskrivning är ganska summarisk och måste betraktas som en minnesanteckning avsedd att fyllas ut med muntliga förklaringar. Ty följer vi skildringen i den 1783 utgivna franska Encyklopedien framstår vaxblekningen såsom ett betydligt mera komplicerat arbete.

På våren, när den vackra årstiden börjar, tar man itu med vaxblekningen. Fabriken består av ett smälthus med rum för pannor och andra apparater, en öppen plats, där de horisontala torkdukarna spänns upp på sina ställningar, se bild 4 och 6, samt förvaringsrum. Man börjar med att bryta råvaxet i många småstycken för att smältningen skall gå lättare. Härigenom kan man också använda mindre eld, så att vaxet icke utsättes för att svedjas. Sedan vaxet nedlagts i den förtenta kokpannan och man i proportion till mängden slagit på några stop vatten, tändes fyren och vaxet får sakta smälta. I de flesta småfabriker omkring Rouen blandar man i en viss kvantitet talg, varierande efter den åstundade kvaliteten.

När vaxet i det närmaste smält, rör och vänder man massan med en träspade till dess den blivit blandad och är tillräckligt varm och lagom flytande. Värmegraden är beroende av vaxet, som förhåller sig olika i olika landsändar. Att bestämma denna grad är en vanesak och man ser det mindre med ögat än känner det på motståndet det gör vid omröringen. Sedan massan sålunda fått rätt konsistens och värmegrad, öppnas en kran i pannans botten och vax och vatten faller ned i en kittel, där det får stå två eller tre timmar, under vilken tid orenlighet och vatten fälls ut så att vaxet blir klart. Härunder är kitteln omstoppad med ett tjockt täcke för att behålla värmen.

Nästa procedur börjar med att låta kittelns innehåll rinna genom ett durchslag ned i ett kar med kallt vatten. Botten

Bild 6. Vaxet blekes på långa utspända dukar. Hanna Sandells vaxblekeri.

i karet är genombruten med en rad små hål, stora som ett vetekorn. Genom dessa hål rinner vaxet och formas därvid till strängar, som passerar över en ständigt fuktad roterande cylinder. Härvid stelna vaxsträngarna omedelbart och bilda band, som från cylindern faller ned i en vattenbassäng.

Vaxbladen upptages nu utan svårighet med hjälp av en särskilt konstruerad gaffel, lägges i en korg och bäres omedelbart till blekningsplatsen. De utbredas omsorgsfullt på de i sina träställningar uppspända dukarna och skyddas för vinden genom runt dukarna fastsatta tygkanter. Efter 12—20 dagar, beroende på sol och väderlek och på vaxets förmåga att blekna, vändes vaxbanden så att även deras andra sida blir exponerad. Man vänder dem sedan upprepade gånger och passar omsorgsfullt på att de icke smälta samman i solen. Är vaxet blandat med talg måste det ofta vattnas då det ligger på duken för att hindra smältning.

Bild 7. Det färdigblekta vaxet hälls upp i skålar. I förgrunden fröken Hanna Sandell.

När man tycker att blekningen fortsatt tillräckligt länge, bäres vaxet till magasinet och lägges i en stor hög, där det får kvarbliva åtminstone sex veckor. Härunder kommer vaxet i jäsning och bildar en sammanpackad massa, så att man måste använda hacka vid nästa flyttning. Jäsningen ger det en benägenhet att vid den fortsatta behandlingen lättare få en vacker vitthet.

Efter jäsningen upprepas blekningsproceduren ytterligare tvenne gånger. Sista gången låter man det smälta vaxet rinna ned i formar så att det bildar små kakor, vilka åter lägges ut på duken till blekning under 3 eller 4 dagar. Till sist förvaras kakorna i skåp eller tunnor, väl täckta med papper för att hindra dem att gulna. — Därmed är blekningen avslutad.

Bild 8. De blekta vaxkakorna förpackas. Hanna Sandells vaxblekeri, Sävsjö.

Jonas Alström kom aldrig att anlägga något vaxblekeri — den förste kände fabrikanten på detta område i vårt land var perukmakaren Jan Reis i Stockholm, som 1741 erhöll kommerskollegii tillstånd att bleka vax. Flera medlemmar av denna familj ägnade sig också åt detta yrke. För att stödja detta nya skott på den svenska manufakturens träd förbjöds 1756 all införsel av vitt eller färgat vax, liksom av »vaxansikten». Familjen Reis synes emellertid icke ha kunnat prestera vad man väntade sig av dem, ty 1758 utlovar kommerskollegium stöd åt sådana, som vill inrätta vaxblekerier. Reis hade hittills levererat ljus till kungliga hovet, men hädanefter skulle det stå var och en som kunde tillverka vita och gula vaxljus av försvarlig godhet, fritt att sälja ljus till hovet. Resultatet av detta löfte blev dock ringa. Tillgången på blekt vax svarade icke mot efterfrågan, och 1761 fann man sig där-

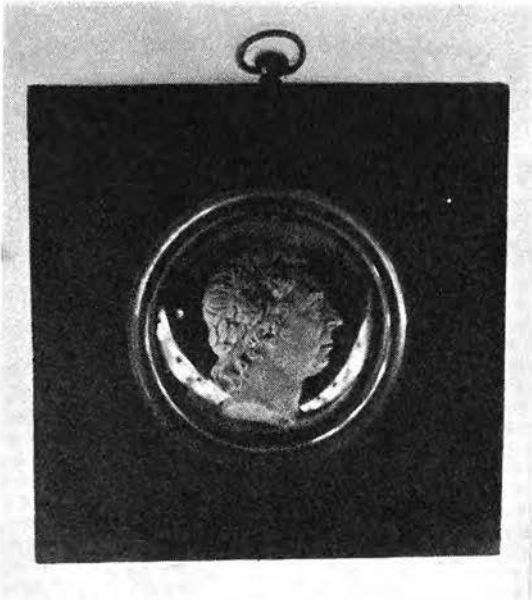

Bild 9. Medaljong
med bild av Carl
Mikael Bellman i
vaxpoussering. K. M.
12693.

Bild 10. Vaxpärlor
från 1800-talet. K. M.
25454 och 35301.

för nödsakad upphäva importförbudet. Emellertid kom man snart underfund med att den fria införseln ej kunde befordra den inhemska tillverkningen. Och så slog man in på förbudsvägen igen — 1766 förbjöds alla utom k. maj:t och privilegierade personer att införskrika vitt vax och vita vaxljus »i anseende till de inrikes vaxblekeriernas uppkomst».

Man frågar sig om det verkligen fanns ett behov av denna dyrbara lyxvara motsvarande alla dessa statliga åtgärder. Det är otvivelaktigt att det vita vaxet hade en stor användning under 1600- och 1700-talen för många andra ändamål än ljus. I stormännens hem kan man under senare delen av 1600-talet påträffa många föremål av vax. Det förefaller t. ex. ha varit en modesak att dekorera rummen med små korgar innehållande frukter av vax och silkesblommor, alltså föregångare till 1800-talets s. k. makartsbuketter. Dessa korgar infördes merendels från utlandet — Ebba Brahe hade i ett kabinet på Årstad ett par sådana små korgar med vaxfrukter från Holland. Men även här hemma gjordes vaxarbeten. Sålunda fick Carl Hermansson på 1720-talet privilegium på tillverkning av sådana. Dessutom gjordes tavlor med reliefbilder av vax. Nils Bielke på Salsta hade t. ex. fyra vaxpousserade bröstbilder under glas i svarta ramar, utförda av en konstnär med namnet Pfaltz. Vaxpärlor och smycken, dockhuvuden m. m., allt modesaker av förgänglig art gjordes av vax. I taxan på inrikes lanttullen 1756 uppräknades sålunda både enkla och dubbla pärlband av vax.

Det mesta importerades likväl. I sitt 1815 utgivna arbete *Svenskt Waru-Lexicon* skriver L. N. Synnerberg: »Wax-arbeten förfärdigas i synnerhet i Nürnberg, såsom frukter; många göra bilder i människostorlek, stundom med konstiga urverk inuti, att de kunna stå upp, gå och sätta sig. En vid namn Psalmeyer förfärdigade på det sättet konung Gustav Adolfs bild. Andra göra fåglar med naturliga fjädrar, djur, landskaper, som sättas i glas, även krucifixer för döde.»

Ännu långt in mot 1800-talets slut var vaxet ett omtyckt material.

Bild 11. Betlehems
krubba med bilder
i vax. 1800-talets
början. K. M. om.
Bild 12. Vaxblom-
mor från en brud-
dräkt buren 1891.
K. M. 39458.

Man skulle kanske kunna tro, att vaxblekningen är ett avslutat kapitel i vårt land. Så är emellertid icke fallet. Ännu övas denna konst efter de gamla metoderna vid Vaxblekeriet i Sävsjö, där det sedan fyrtio år bedrivs av fröken Hanna Sandell. Hennes morfader, Erik Runstedt, anlade ett vaxblekeri i Eksjö stad, vilket övertogs av äldsta dottern, Carolina Fogelberg. Efter hennes död fortsattes det av hennes yngsta syster, Emma Sandell, som också tillverkade vaxstaplar. Hennes dotter, Hanna Sandell, är den sista innehavaren av denna gamla industri. Fröken Sandell beskriver den metod, som hon i likhet med sina förfäder använt vid vaxblekningsarbetet, på följande sätt:

»I maj månad börjar smältningen och fortsätter juni och juli månader. Vaxet smältes i vatten och valsas efter 'klarningen' ut i en vattenfylld bassäng, därifrån de nu bandsmala längderna utbäras till långa träställningar klädda med väv. På dessa ställningar ligger vaxet under tillsyn och 'vändning' till nästa månad, då samma arbete vidtages. Upprepas så för tredje gången i juli månad. Vaxet är då i regel färdigblekt och smältes i små kakor, som avsändes till apokteken och de stora drogaffärerna i Sverige.»

Som vi ser är detta samma metod som Jonas Alström beskriver från sitt besök i den franska staden för mer än 200 år sedan.

KÄLLHÄNVISNINGAR.

- GÖSTA BERG, Ljustillverkning i äldre tid. Liljeholmens Stearinfabrik 1839—1939. Stockholm 1939.
- PEDER MÄNSSON, Konstabok. Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet. Peder Månssons skrifter på svenska, Stockholm 1913—15.
- ALBERT SANDKLEF, Äldre biskötsel i Sverige och Danmark. Bidrag till kännedomen om Sydsandinavisk biskötsel före mitten av 1800-talet. Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamballes handlingar. Femte följdén, ser. A., Band 6, n:r 3. Göteborg 1937.
- ALBERT SANDKLEF, Bee-keeping in the government of Kazan. Acta Ethnologica 1936.

DEKANERNAS RESIDENS I LUND

Av RAGNAR BLOMQVIST

A delgatan hålles av mången för Lunds vackraste gata, och det kan man förstå. Lindforska husets förnäma 1700-talsfasad och mossbelupna tegeltak, de gamla byggnaderna bakom de långa tegelmurarna och de väldiga trädens valv ge en färgrik och innehållsmättad idyll av en sällsynt charm. Icke minst »Kalendehusets» höga trappgavel är en väsentlig accent i denna gatubild, så invuxen i det allmänna medvetandet, att de flesta Lundabor nu endast genom hörsägner veta, att »Kalendehuset» ända fram till 1908 stod på en helt annan plats i staden, nämligen vid Stora Kyrkogatan, på tomten n:r 6 i kvarteret Glädjen, strax söder om studenternas konviktorium. Därifrån har det blivit flyttat till Kulturen, bild 1 och 2.

Benämningen »Kalendehuset» är så inrotad och fast, att det kanske förefaller hädiskt att dra dess riktighet i tvivelsmål, men studerar man saken närmare, finner man, att tvivlet har sitt berättigande. Låt oss först se, hur gammal benämningen är.

Den gård det är fråga om hade före 1924 det juridiska numret 281. Dess ägare i början av 1800-talet var professoru

Anders Lidbeck. Går man till historieprofessorn N. H. Sjöborg (Samlingar för Nordens fornälskare. Tom. 2. Sthlm 1824 sid. 160 f.) finner man följande upplysningar: »Uti Professor Lidbecks gård *Litt. q* vid Lilla Torget äro däremot omisskänneliga äldre murar, hvilka begagnats i sednare byggnaden. Jag har tillförne ansett troligt, att Jacobs Kyrka legat där, men efter nogare fårskning finner jag numera antagligt, att S:t Nicolai eller S:t Nils Kyrka, som nämnes redan vid år 1330, här haft sin plats, och att Galte Gillets gård, som år 1558 kallades Vikariernas Kalendegård, och då befanns på Nicolai Kyrkogård, legat vid *Litt. r*, där Akademiska Boktryckeriet nu är på Lilla Gråbrödersgatan». (Galtegillet var en folklig benämning på det större kalendegillet; *Litt. r* betecknar tomten 296. där Telegrafverkets nybyggnad uppfördes 1912.)

När C. G. Brunius 1854 utgav en mycket tillökt upplaga av sin bok om Lunds domkyrka, tycks han inte ha fäst sig vid Sjöborgs förmodanden, ty fastän han talar om båda kalendegillena nämner han ingenting om tomten 281 och dess trappgavelhus. Däremot har den intresserade lundaforskaren E. W. Berling helt accepterat Sjöborgs mening i fråga om S:t Nicolaus kyrka. Han skriver nämligen 1859. »S:t Nicolai (S:t Nils) wid Lilla torg å tomten n:r 281, der ännu en byggnad med gamla murar och trappgafwel står qwar och utan twifwel är en lemning af denna kyrka, som nämnes i forntida anteckningar wid år 1330». Berling gick alltså ett steg längre än Sjöborg och ville i trappgavelhuset se en rest av S:t Nicolaus kyrka; på annat ställe i samma bok har han emellertid däri sett »en enstaka lemning af, såsom man gissar, S. Jakobs (kyrka)». Som synes har Berling icke ett ord om Kalendegillet i samband med huset på tomten 281.

Det är tydligt, att det till 1800-talets mitt icke uttalats någon åsikt, att tomten 281 tillhört ett kalendegille. Den upptäckten har gjorts senare. Det är dock icke gott att säga när och av vem. Lauritz Weibull utgav 1896 en bok om Thomas Thorild, där han sid. 45 f. meddelar, att 1770-talets innehavare av gården n:r 281 professor Eric Gustaf Lidbeck »bodde vid Bred-

Bild 1. Dekanresidenset sådant det sedan 1908 står på Kulturen.
Foto P. Bagge 1946.

gatan i huset näst intill det Liljewalehska, skildt från detta genom en trädgård och sammanbyggdt med det Dresselbergiska kapitelhuset, hvilket ännu med sina röda tegelmurar och sin pittoreska trappgafvel reser sig ur grönskan». Således fortfarande ingenting om kalendegillet. Sju år därefter, ¹³/₁₁ 1903, finner man emellertid i Lunds Dagblad i en artikel signerad G. K. (Georg Karlin) benämningen »Kalendegillet gamla hus» använd på byggnaden. Möjligen har uppslaget därtill hämtats ur Lauritz Weibulls lilla tryck »Lund på 1580-talet», som utkom 1898. Det är en beskrivning av Franz Hogenbergs kopparstick över Lund, och däri läses, att »det höga tvåwåningshuset wid kyrkan antagligen (är) det nordwest om henne liggande medeltida Calentehuset å S. Nicolai kyrkogård.

Bild 2. Före 1908 stod dekanresidensets trappgavelförsedda torn vid Stora Kyrkogatan, strax söder om studentkårens nuv. konviktorium. Sett från öster. Målning av okänd.

hwilket 1558 anslogs till residens åt sockenpresten i domkyrkan.» Benämningen »Kalendehuset» slog lätt igenom, och i en artikel i Lunds Dagblad 8/10 1906 är den accepterad av Lauritz Weibull.

Studerar man det material, som kan tjäna till husets identifiering, finner man emellertid ganska snart, att den vedertagna benämningen »Kalendehuset» måste vara felaktig. Det som i första hand ger ledning, är Vedels kartskiss från 1580-talet (bild 3). Väster om *Lata platea*, d. v. s. Bredgatan, vari då inräknades en stor del av nuvarande Kyrkogatan, är där markerat söderifrån räknat *Habitatio pastoris* (sockenprästens residens). *S. Nicolaus* (S:t Nicolaus kyrka) och *Residentia Wilhelmi Dreselbergij* (Vilhelm Dresselbergs residens). Det finnes all anledning att tro, att dessa tre lokaliteter i förhållande till varande äro rätt insatta på kartskissen, eftersom denna kunnat konstateras vara riktig så långt det gäller trakterna omkring domkyrkan och Lundagård, medan felaktigheterna mest ligga i placeringen av namnen på mera perifera gårdar och kyrkor.¹ S:t Nicolaus kyrkogård kan lokaliseras till tomten med gammalt nummer 282, sedan 1924 n:r 1 i kvarteret Altona, Kyrkogatan 15, numera ägd av Brand- och Livförsäkringsbolaget Skåne. I och utanför denna tomt har vid olika tillfällen påträffats skelett och medeltida gravkistor och även rester av grova murar. Däremot har inga begravingar kommit i dagen vid grundgrävningarna för de stora husen i kvarteret Glädjen norr om Lilla Gråbrödersgatan; kyrkogården har alltså inte nått norr om sistnämnda gata. Söderut tycks kyrkogården endast ha sträckt sig några meter in på den angränsande tomten nr. 2 i kvarteret Altona. Från den år 1915 utförda grundgrävningen för den där belägna Hypoteksbanken finnas nämligen endast antecknade två skelett, vilka lågo nära tomtens norra gräns, bild 4 och 5.

S:t Nicolaus kyrkogård kan således någorlunda exakt lokaliseras till (östra delen av) tomten n:r 1 i kvart. Altona och marken närmast utanför, och därinom bör också S:t Nicolaus kyrka ha stått. Var låg då *Habitatio pastoris*, socken-

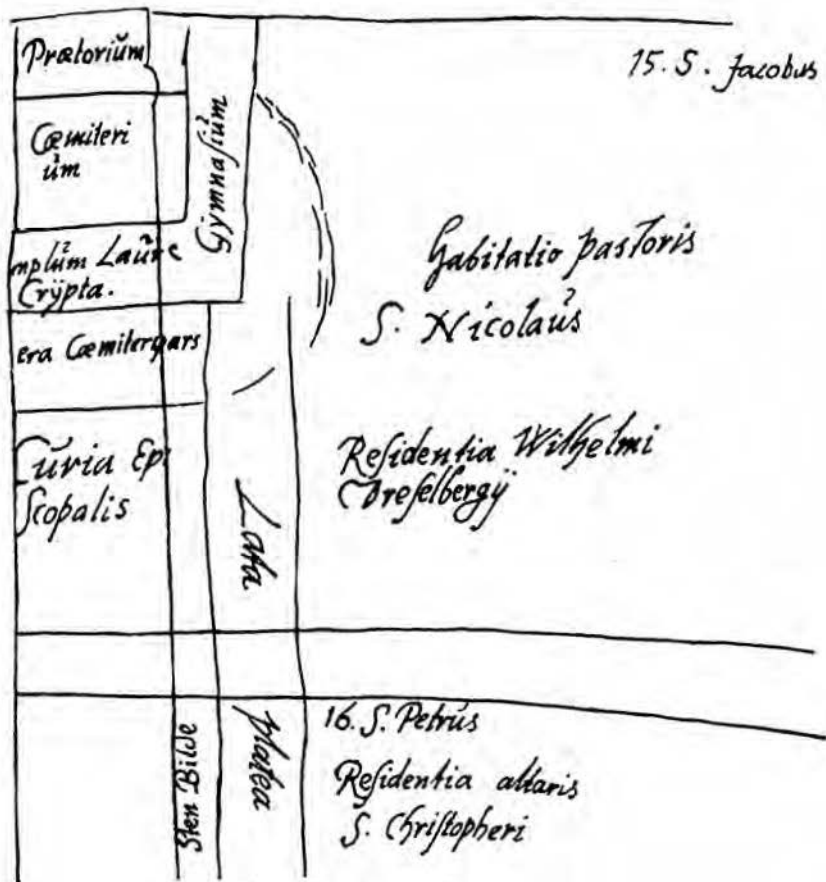

Bild 3. På den Vedelska kartskissen från 1580-talet, varav ovanstående är en detalj, är dekanresidenset utmärkt med beteckningen »Residentia Wilhelmi Dreselbergij».

prästens residens? En upplysning därom lämnas i ett kungabrev av $21\frac{1}{2}$ 1558, enligt vilket »vikariernas Calentegård på S:t Nicolai kyrkogård i Lund», som då beboddes av herr Jens Pedersen, efter dennes död alltid skulle vara residens för sockenprästen i Lunds domkyrka, då denne dittills ej haft något residens och menige vikarier medgivit, att gården ut-

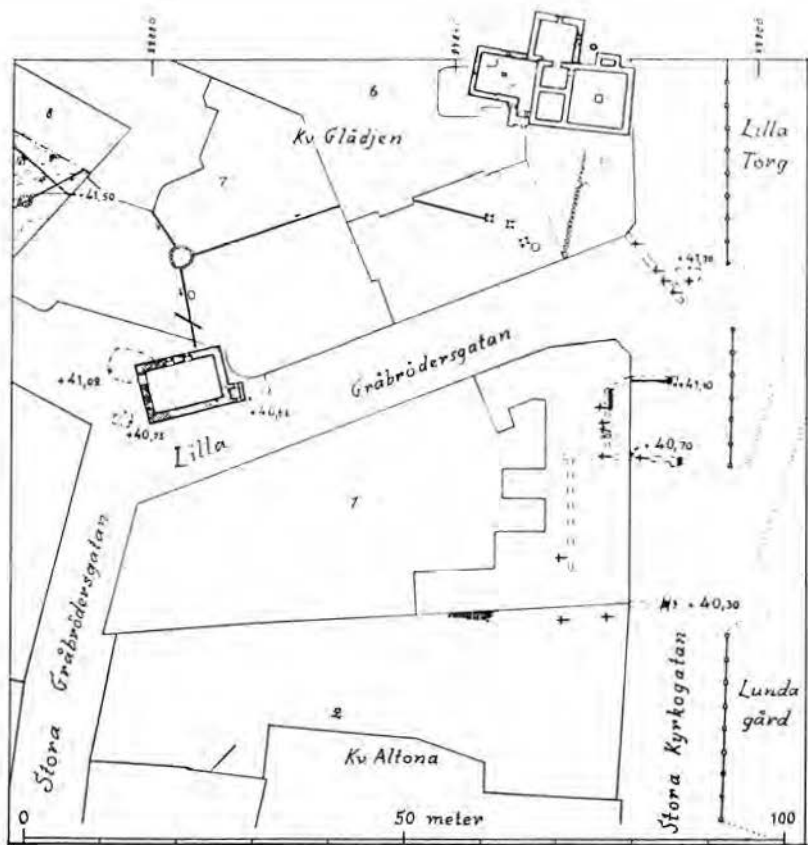

Bild 4. Dekanresidenset låg på tomten nr 6 i kvarteret Glädjen och norr om S:t Nicolaus kyrka, som låg på tomten nr 1 i kvarteret Altona. Utdrag ur arkeologiska generalkartan över Lund. Kors markerar begravningar.

lägges därtill.² Sockenprästens residens har således legat på S:t Nicolai kyrkogård, och enligt Vedels kartskiss söder om kyrkan. Detta går väl ihop med att gården n:r 282 år 1681 säges »tillförene ha varit Lunde prästens residens».³

Det ligger då i tämligen öppen dag, att komplexet på n:r 281 icke är kalendehuset. Enligt Vedels karta bör det vara *Vilhelm Dresselbergs residens*.

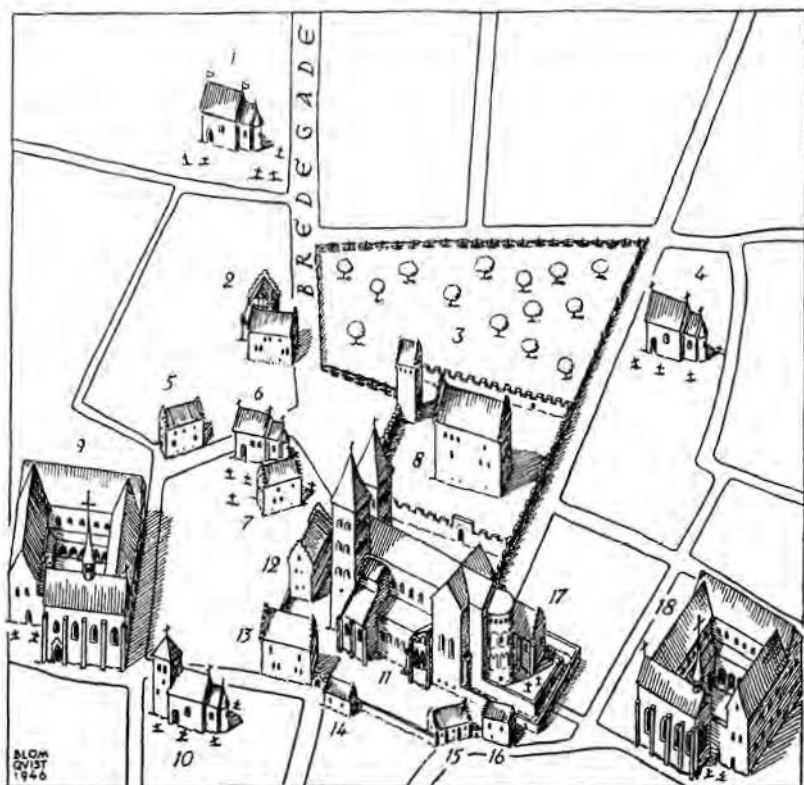

Bild 5. Områdena omkring domkyrkan c:a 1500. Rekonstruktion. 1. S:t Petri kyrka vid Bredgatan. — 2. Dekanresidenset. — 3. Ärkebiskopens trädgård. — 4. S:t Pauls kyrka. — 5. Tegelhus på platsen för nuv. posthuset. — 6. S:t Nicolaus kyrka. — 7. Vikariernas kalendegård. — 8. Lundagård, ärkebiskoparnas residens. — 9. Gråbrödraklostret. — 10. S:t Clemens kyrka. — 11. Domkyrkan. — 12. Domskolan. — 13. Tegelhus. — 14. Gamla domskolan. — 15. Domkapitlets bibliotekshus. — 16. Kapitelgård. — 17. Kapitelhuset. — 18. Svartbrödraklostret.

Vilhelm Dresselberg, herre till Vindinge på Själland och Hjularöd i Skåne samt senare till Vognserup, hade efter studier i utlandet tagit tjänst vid konungens kansli (1572—1588) och förlänades 1576 med dekanatet i Lund, förmodligen så-

som en löneförmån för kansliarbetet. År 1605 blev han landsdomare på Själland och fick Ringsted kloster i förläning, men fick frånträda båda delarna 1615. Han begrovs såsom sin släkts siste man i Vindinge kyrka ^{22/6} 1620.⁴

Dresselberg synes icke ha haft annan kontakt med Lund än att han innehade dekanatet. Hans residens i Lund på 1580-talet måste därför ha varit *dekanatets residensgård*.

Dekanatet var en av prelaturerna vid domkapitlet. Det var icke lika gammalt som det av Knut den helige 1085 inrättade prostlämbetet, men en *Konrad* är antecknad som dekan senast 1123.⁵

Dekanan stod i rang närmast efter domkapitlets förman, prosten, och detta var fallet även sedan de yngre prelaturerna ärkediakonatet och kantoratet tillkommit. Han var först och främst prostens ställföreträdare. Enligt kapitlets statuter från början av 1100-talet skulle dekanen vid gudstjänsterna stå överst i vänstra koret, och vid de större kyrkofesterna skulle han liksoni prosten icke stå tillsammans med de andra kanikerna i koret utan på ett högre ställe, avskilt enkom för dem båda. I matsalen skulle han sitta överst vid det översta bordet, som var till höger om prostens, och var prosten icke närvarande, skulle dekanen intaga hans plats. Prosten eller dekanen hade att avgöra de tvister, som kunde uppstå mellan bröderna i kaniksamfundet. I ärkebiskop Jens Brostrups statuter för domkapitlet 1489 heter det, att »dekanen skall vara domare i kapitlet, och har att döma i enlighet med den större och förståndigare delens råd och medgivande». Han skulle också leda gudstjänsten i koret. Bestämmelsen om dekanens dömande myndighet bibehölls i 1590 års statuter för domkapitlet, men i dessa har handhavandet av kortjänsten överflyttats på kantorn.

De flesta dekanerna torde vara kända, även om det i många fall inte är stort mer än själva namnet, som gått till eftervärlden. Här skall endast nämnas en del av dem. *Bernhard*, som synes ha efterträtt den nämnde *Konrad* och som senast

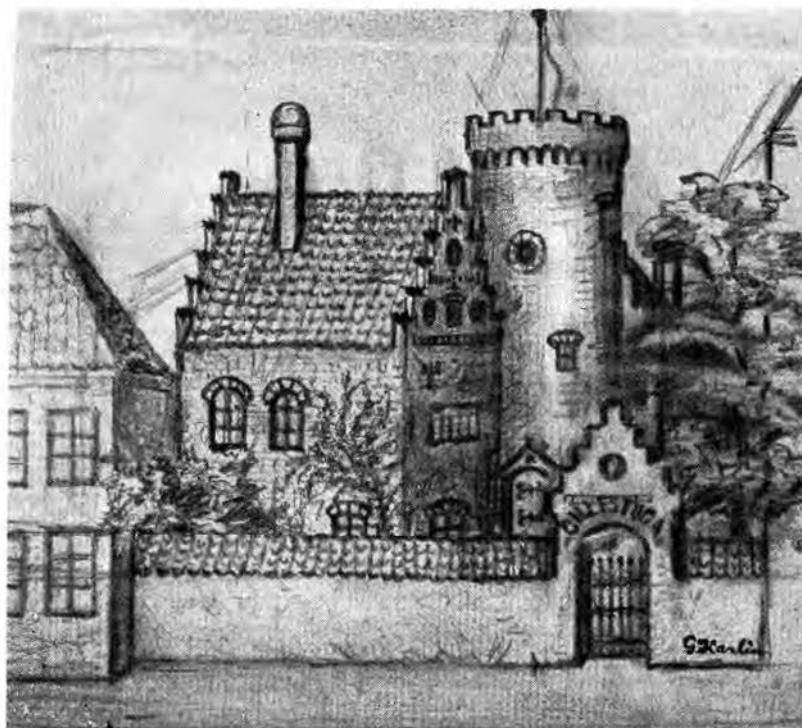

Bild 6. Under sina ansträngningar att bevara det gamla trappgavelshuset på dess ursprungliga plats uppgjorde intendenten G. J:son Karlén ovanstående förslag till att därav göra en »Gillesstuga».

1131 blivit antecknad som död, får eftermälet att han »gav kyrkan många goda böcker, samt en jord i staden, värd en mark guld». *Asker*, avliden i början av 1200-talet, gav åt domkapitlet för själamässor »sin gård, belägen i S:t Pauls socken och räntande årligen 12 öre». Efter honom finna vi *Thord*, som var kapellan hos ärkebiskop Andreas Sunesson innan han senast 1211 blev dekan. Han dog c:a 1225, och i hans eftermäle heter det bl. a. att »han gav bröderna några hus i Lund i den gård, som kallas dekanens». Senare kom

Andreas, död före 1253 »på ön Kreta på väg till det heliga landet».

Guido, dekan 1308—1320, hade tidigare varit kansler hos konung Erik Menved. Han donerade 1314 $22/11$ bl. a. en gård i S:t Peters socken vid Bredgatan, som han ärvt efter priorn Andreas i Börringe, till residens eller annat bruk åt vikarien vid S:t Stefans altare i domkyrkan. Guido följdes av *Jacob Esbernsson*, kallad *Bellingaryd*, som lämnade ämbetet några årtionden innan sin död 1349. I notisen om honom i domkyrkans gåvobok meddelas, att han »gav sin gård i Lund, i vilken han bodde, jämte en annan angränsande gård i S:t Nicolai socken till kapitlet vid den lundensiska kyrkan att användas till residens av någon kanik». De båda gårdarna donerade han den 25 maj 1325, och hade kort förut, den 18 mars samma år, förvärvat dem av en viss Alberts änka Ingegerd Matsdotter och son Olof. Enligt gåvobrevet fanns ett stenhus i den ena gården. I en senare anteckning meddelas, att de båda gårdarna genom Torbern Bilde blivit sammanslagna till en gård, som senare beboddes av en Magister Jonas.⁶ *Magnus Nilsson Skalder* nämnes som dekan åren 1360 till 1379, då han blev vald till ärkebiskop. Han efterträddes som dekan av *Sven Hintzesson Saxtorp*, som avled $8/3$ 1405. I sitt $1/5$ 1404 upprättade testamente kallar denne S:t Mikael's kyrka för »min sockenkyrka»; av övriga sockenkyrkor i Lund ihågkommer han Heligkors', Maria minors och Nicolaus'.

Johannes Jakobsson, som var nästa dekan, gjorde $21/3$ 1418 sitt testamente, vari han till domkyrkans byggnadskassa gav »min badstuga, kallad pelebadstugan, i S:t Trinitatis s:n i Lund, med gård och allt annat tilliggande». I testamentet nämner han vidare Johannes döparens, S:t Andreas, S:t Thomas och S:t Märten's kyrkor samt »alla andra kyrkor i Lund, förut ej nämnda», och bland stadens präster särskilt herr Johannes vid S:t Botulfs kyrka. Johannes Jakobssons efterträdare *Johannes Laxmand* blev 1436 ärkebiskop.

Dekan vid tiden för Karl Knutssons härjningståg vid fastlagen 1452 var *Truid Has Due*, som följdes av *Laurens Nilsson*

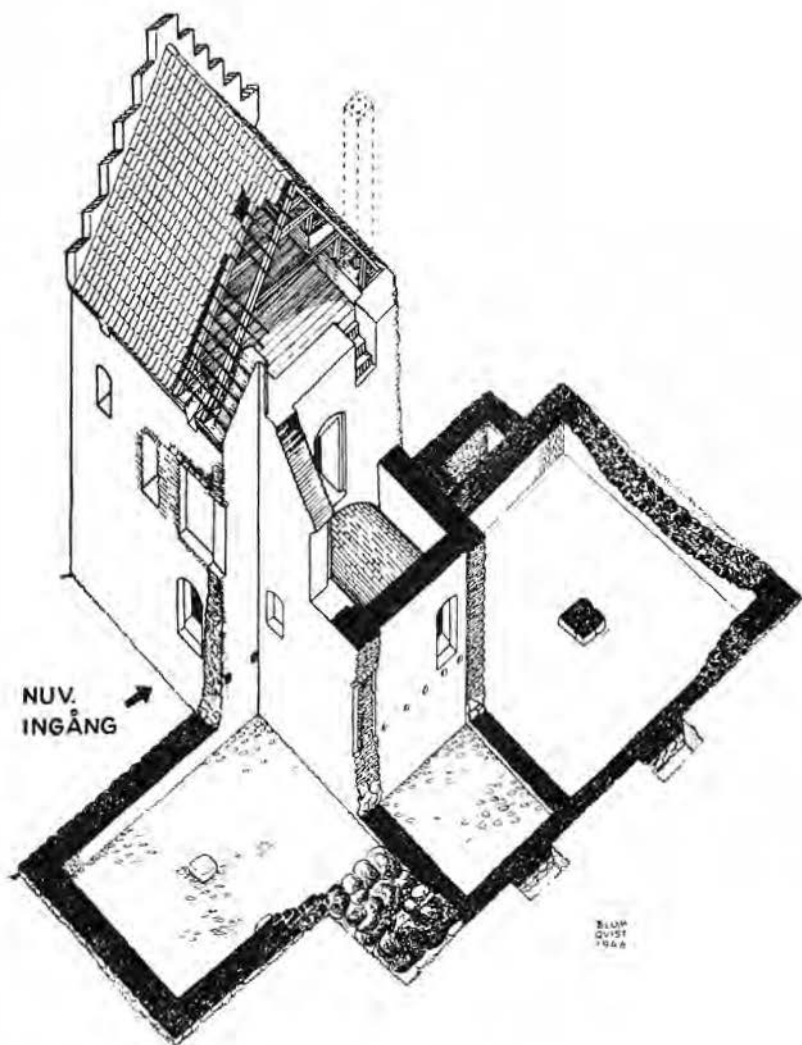

Bild 7. Perspektivisk bild av dekanresidensets till år 1908 bevarade ursprungliga delar samt de vid grundgrävningen 1910 anträffade grunderna.

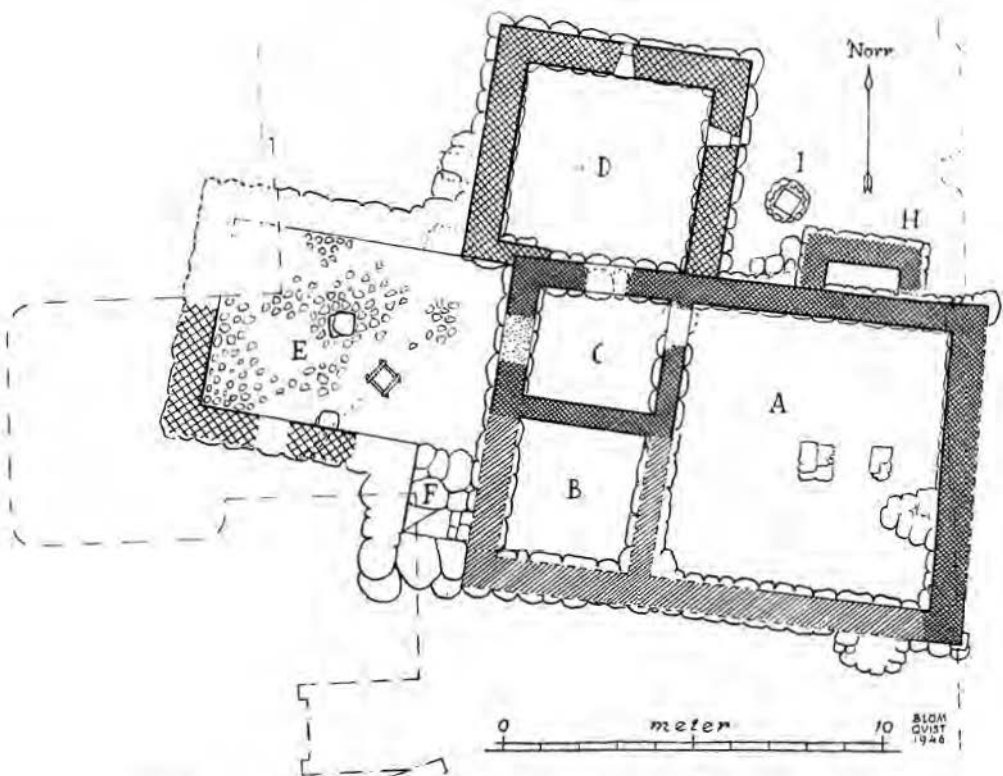
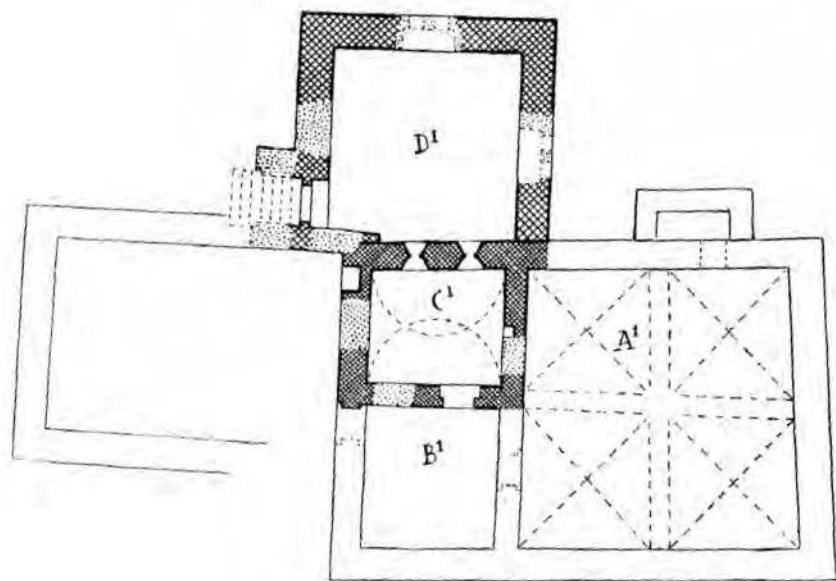
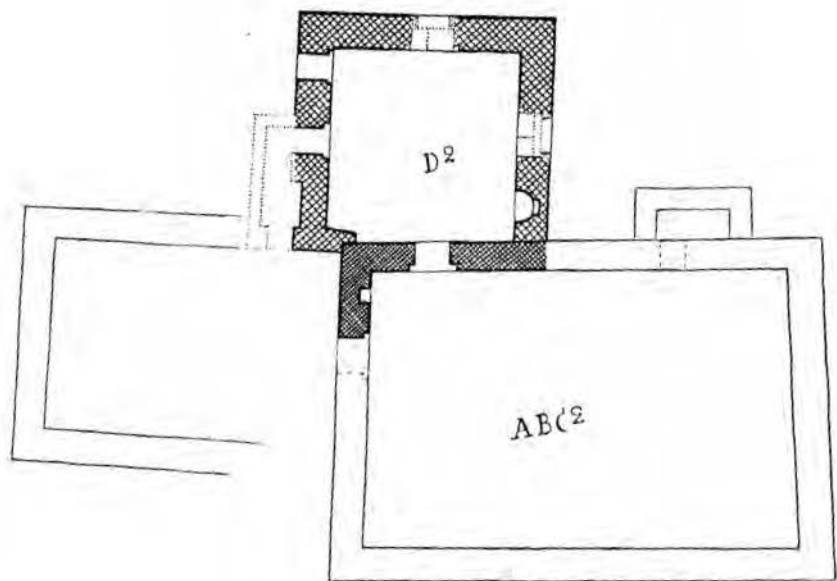

Bild 8—10. Planer av dekanresidensets källare (ovan) samt första och andra våningarna (motstående sida). Skala 1:200. Prickade ytor markera sekundärt murverk.

(*Juel*), broder till ärkebiskopen Tuve Nilsson. Laurens Nilsson stiftade $\frac{14}{3}$ 1473 ett altare i det nya kapellet vid domkyrkan till Jungfru Marias och S:t Laurentius' ära.

Peder Povelsson som kom närmast efter, innehade dekanatet i c:a 25 år till sin död 1511. Under hans tid utfärdade konung Hans $\frac{8}{9}$ 1488 ett brev med befallning, att alla som hålla bodar och bedriva köpenskap på »Falsterbo fiske» skola betala bodskatt till dekanen i Lund, av vart »winduge» en hvid om året, efter gammal sedvana.

I okt. 1512 finner man *Torbern Bille* som dekan, och då denne 1532 valdes till ärkebiskop torde ämbetet ha övertagits av den avträdande ärkebiskopen *Aage Jepsson Sparre*, ty denne kallas i kungl. brev 1532 och 1540 »degn i Lund». Sparre avled senast $\frac{3}{4}$ 1541, varefter Torbern Bille samma år återfick dekanatet; han kallas »degn i Lund» 1542 och 1550. Under sin tidigare dekantid fick Torbern Bille $\frac{20}{7}$ 1530 egendomsbrev på en jord i Lund, »liggande mellan hans egen gård, som han nu ibor, och S:t Peders kyrka på Bredegaden».

Efter Torbern Bildes död $\frac{26}{12}$ 1552 övertogs dekanatet av läkaren Dr. *Peder Capiteyn*, som fått löfte därom redan i ett kungl. brev $\frac{22}{10}$ 1550, vari han kallas »vår livläkare». Han var född 1511 i Middelburg i Nederländerna, hade blivit medicine doktor i Valence och hade 1546 kallats från Rostock till medicine professor i Köpenhamn. Året därpå blev han livläkare hos tronföljaren hertig Fredrik, sedermera konung Fredrik II. Livsbrev på dekanatet fick han $\frac{3}{7}$ 1553. Den $\frac{6}{1}$ 1557 avled han, och dekanatet jämte ett kanonikat och ett vikariat tilldelades den lärde teologen *Henrik v. Bruchofen* (Buscoducensis), född i Herzogenbosch i Brabant. Han hade förvärvat magistergraden 1544 i Wittenberg. Han dog i Lund $\frac{9}{3}$ 1576. Fem dagar senare erhöll sekreteraren i det kungliga kansliet *Vilhelm Dresselberg*, nämnd ovan, förläningsbrev på dekanatet, vilket för honom endast blev en löneförmån för hans tjänst hos konungen. Efter Dresselbergs död fick Mag. *Niels Jörgensen* (Ærylæus) $\frac{19}{6}$ 1620 kungens brev på dekanatet. Magister Niels hade varit rektor i Sorö och senare teologie lektor i Lund; från 1611 och fem år framåt var han lärare för prins Kristian. Han dog $\frac{1}{2}$ 1642 och har erhållit ett ståtligt epitafium i domkyrkan.

Nästa dekan var åter en kunglig kanslisekreterare *Ove Juul*, som troligen aldrig bodde i Lund. Den 9 jan. 1644 blev han under krigstjänst skjuten av svenskarna i Viborg. Hans efterträdare *Gunde Rosenkrantz* hade också tjänat sina sporrar i det kungliga kansliet, varefter han 1636 blivit landsdomare i Skåne. Samma år förlänades han med ärkediakonatet, och

Bild 11. Sydöstra hörnet av dekanresidensets äldsta del ses här från söder omedelbart efter friläggandet 1910. Det blev därefter åter uppmurat på Kulturen.

dekanatet torde han ha överlagit strax efter Ove Juuls död. Hans verksamhet i kronans tjänst blev 1648 förlagd till Jylland; 1653 blev han riksråd. Rosenkrantz var en ivrig gods-samlare, och lyckades 1654 genomföra ett mycket förmånligt mageskifte, varvid han i utbyte mot en del av de till dekanatet hörande gårdarna lämnade bl.a. Alnarps sätesgård.

Vid Skånes övergång till Sverige förlorade Rosenkrantz båda sina prelaturer i Lund. De förlänades i stället ²²/₅ 1658 av konung Karl X Gustaf åt riksmarskalken *Gabriel Gabrielsson Oxenstierna*, som blev den siste dekanen i Lund, där han dock aldrig residerade. Efter Oxenstiernas död 1673 anslogs huvuddelen av dekanatets och ärkediakonatets stora gods-komplex till lön åt landshövdingen i Malmöhus län, medan en mindre del tillföll Lunds universitet.

Av vad som här anförts om dekanatets innehavare får man inte ut mycket om dekanernas residens. På dekanen Thords tid i början av 1200-talet fanns något, som benämndes dekan-gården, i vilken det är antagligt närmast föregående och efter-följande dekaner bodde. Dess läge är okänt. De av Jakob Esbernsson skänkta gårdarna i S:t Nicolaus socken voro före 1325 i privat ägo. Givaren bestämde, att de skulle användas till residens åt någon kanik, och det är då möjligt, att de till-förts domkapitlets gemensamma egendom.

Dekanen Sven Saxtorp har bott i S:t Mikael's församling, eftersom han kallar S:t Mikael för »min sockenkyrka». Be-träffande de senare dekanerna är det först i samband med Torbern Bille vi ha någon om residensets läge upplysande notis. Den antyder, att det på hans tid låg ej långt från S:t Peters kyrka vid Bredgatan, d. v. s. notisen utesluter inte, att Torbern Billes residens var samma gård som Vilhelm Dressel-berg bebodde.

Samband med Torbern Bildes residens har en anteckning i domkyrkans gåvobok under den 14 oktober, enligt vilken den år 1316 avlidne Johannes Franz till kapitlet i Lund överlämnat »sin i S:t Nicolai socken i Lund belägna gård att däri göra residens åt någon kanik». Därinvid har skrivits med kaniken Jon Tursons hand: »I detta residens bodde dekanen herr Ma-gister Torbern Bille, och nu kaniken i Lund Magister Jonas Turson, 1556».

Johannes Franz nämnes några gånger som myntmästare i Roskilde. Troligen har han även en tid haft samma befattning i Lund. Därpå tyder dels att han vid 1500-talets början är omnämnd som »fordom myntmästare i Skåne» och dels att han donerat två av gårdarna i S:t Nicolaus' kyrka i Lund bord-gods. Framförallt av det senare vill man tro, att han bebott sin gård i Lund. *Jon Turson* hade erhållit ett kanonikat på 1530-talet, var från 1540 och några år framåt rektor vid dom-skolan, men levde för övrigt som en flitig författare till sin död 1577. Att *Jon Turson*, som icke var dekan, bodde i dekan-gården, kan förefalla egendomligt men har väl haft sin natur-

liga förklaring. Turson förvärvade 1560 en gård på Södergatan (n:r 126).

Det hela blir dock något förvirrat av den ovannämnda anteckningen att de båda gårdarna i Jakob Esbernssons donation 1325 av Torbern Bilde blivit hopslagna till en, som senare behoddes av Mag. Jonas, med vilken knappast kan avses någon annan än Jon Turson. Dessa gårdar kunna inte vara identiska med den av Johannes Franz skänkta. Antingen förhåller det sig så, att alla de tre ifrågavarande gårdarna på Torbern Bildes och Jon Tursons tid tillsammans bildat dekanresidenset, eller också är endera av de båda yngre anteckningarna ett misstag, som gör det omöjligt för oss att avgöra dekanresidensets ursprung.

Vad man skymltar men icke kan få klara belägg för är, att det medeltida tegelhuset på n:r 281 varit Vilhelm Dresselbergs residens i hans egenskap av dekan vid Lunds domkapitel, att samma hus även bebotts av Torbern Bilde under hans dekantid och att gården en gång donerats till kapitlet antingen av myntmästaren Johannes Franz senast 1316 eller av dekanen Jakob Esbernsson 1325. Detta kan som sagt icke bevisas, men det är sannolikt. Däremot är det osannolikt, att gården varit vikariernas kalendegård och senare residens för sockenprästen.

Om gårdens senare öden äro underrättelserna något fylligare, om ock icke fullständiga. Den torde ha avhäfts domkapitlet och dekanatet före 1623—1626, ty den finnes ej i den något av dessa år upprättade jordeboken över domkapitlets gods, som förvaras på Lunds universitetsbibliotek. Den bör alltså ha försålts före den utförsäljning av residenser, som efter tillstånd i kungl. brev ¹⁶/₆ 1641 ägde rum på 1640-talet; i förteckningen över de då försålda residenserna återfinnes den sålunda ej. Under senare delen av 1600-talet ägdes gården av professorn *Nils Hyldenius-Silfverschöld*, död 1702, stamfader för adliga och friherrliga ätterna Silfverschöld, och efter honom av hans svärson professorn *Richard Gjedde-Ehrenborg*, död 1700.

Bild 12. Utanför norra väggen till rummet A fanns ett rektangulärt utbygge, som troligen varit ett privet. Det är här sett från söder.

Den 20 okt. 1749 såldes gården av biskopen och prokanslern Johan Engeström »å egna och samtel. framledne doctoren och ärchebiskopen Benzeliï stärbhus intressenters vägnar» till adjunkten och kyrkoherden *Magnus Sommar* för 3000 daler smt. I köpet ingick även inredningen »såsom kakelugnar, bord, sängar, stohlar». ⁷ Sommar blev med tiden prost och avled 1782. Efter honom ägdes gården av den bekante professorn i naturalhistoria och directören över plantagerna i Skåne *Eric Gustaf Lidbeck*, bland vars mera bestående insatser särskilt må framhållas att han införde potatisodlingen i Skåne. E. G. Lidbeck dog $\frac{9}{2}$ 1803, men ett halvt år tidigare, $\frac{21}{8}$ 1802, hade han sålt gården till sin son, universitetsbibliotekarien och estetikprofessorn *Anders Lidbeck*, känd som lärare till och gynnare av Esaias Tegnér, vilken åren 1803—1806 var inneboende i gården. Vid en på Anders Lidbecks tid förrättad brandhusesyn

Bild 13. I norra väggen i dekanresidensets äldsta del upptäcktes vid rivningen 1908 två spetsbågiga fönster i första våningen. Väggen är här sedd från norr sedan tornet D rivits.

(²¹/₅ 1823) fanns i gården Östra eller *Characterslängan*, till inredningen alldeles oförändrad sedan 1786, då den hade brandvärderats, *Södra längan*, vars västra del blivit av Anders Lidbeck ombyggd och inredd till tre boningsrum med kök, spiskammare och kontor (= garderob), *Westra* eller *Uthustlängan* samt *Norra* eller *Stenhus Byggnaden*, båda oförändrade sedan 1786. Den sistnämnda är tydligen det medeltida tegelhuset.

Anders Lidbeck skaffade sig ²⁸/₉ 1808 »vederbörligt faste- och skötebrev» på gården. Därav framgår, att tomtens längd i öster mot »Stora Bredgatan» var 107 alnar 9 tum (63,78 meter) och i söder mot »Berlingska gränden» 55 alnar 3 tum (32,75 meter). Tomten innefattade således då även Konviktoriets tomt i norr (n:r 281: B) och gränsade där till rådmannen Severin Lilljewalchs gård, n:r 280, nu tillhörig köpman Albin Johansson.

Anders Lidbeck avled 1829, och samma år läto arvingarna

brandförsäkra fastigheten. Av brandförsäkringsbrevet kan inhämtas, att *karaktärslängan* vid Bredgatan, ett c:a 1769 byggt tvåvåningshus i ekekorsvirke, inrymde en tydligen fullt ståndsmässig bostad om kök och flera rum, att *södra längan* var ett 20 år gammalt envånings korsvirkeshus med en rymlig bostad om kök, fyra rum och fyra kamrar samt bryggghus och avträdeshus, att *uthuslängan* i väster var ett c:a 1769 byggt envånings korsvirkeshus, som hade vagnsport, stall för fem hästar och tre nötkreatur, foderhus, loga, logegolv och vedbod, samt att *stenhusbyggnaden*, vars ålder ej är angiven, var 22 alnar lång och $22\frac{1}{2}$ alnar bred, hade tre välvda källrar och däröver i vardera första och andra våningen en förstuga, tre boningsrum och två kamrar eller kontor.

Lidbecks änka och övriga arvingar sålde $\frac{24}{8}$ 1836 gården till domkyrkan, som behövde en bostad åt biskopen, eftersom biskopsgården vid Kraftskyrkogården ansågs olämplig för sitt ändamål. Biskop *Vilhelm Faxé* skall ha flyttat dit redan 1832, och han bodde där till sin död $\frac{22}{9}$ 1854. Det var hans hustru Helena Johanna, som var upphovet till att Lundagårdsmuren vid Lilla torg blev nedriven. Hon tyckte nämligen, att den skymde utsikten från hennes fönster. Åtminstone trodde studenterna så, och eftersom de inte gillade åtgärden ställde de en kväll till med en demonstration med stenkastning in genom biskopens fönster, varvid hans högvördighet själv råkade bli träffad och sårad i huvudet.

Det nuvarande biskopshuset blev färdigt för inflyttning år 1855, och samma år den 13 jan. sålde domkyrkan gården n:r 281 på offentlig auktion. Den inropades av handlanden *Carl Isberg*, som därav gjorde en handelsgård av stort format med salubod i längan mot Lilla torg, stallar för 21 hästar i gårdslängorna o. s. v. I norr lät han 1856 uppföra den magasinbyggnad, som på bild 2 och 20 ses gränsa omedelbart intill västsidan av det gamla kapitelresidensets torndel, och förmodligen har han i samband därmed låtit riva residensets västflygel.

På 1890-talet övertogs gården av handlanden Harald Isberg, men redan dessförinnan hade dess norra del avskilts såsom

Bild 14. Väggen med de båda spetsbågiga fönstren (se föreg. bild) sedd inifrån rummet C'. Lägg märke till rummets tunnvalv.

en särskilt tomt med n:r 281: B och år 1876 bebyggts med det hus, som nu äges av Fastighetsaktiebolaget Konviktorium. Återstoden, n:r 281: A, förvärvades 1903 av v. konsuln Fredr. Arfwidsson, som låtit bygga de nuvarande femvåningshusen, av vilka det vid Lilla Gråbrödersgatan stod färdigt 1906 och det vid Stora Kyrkogatan 1911. De ägas numera av Metodistpredikanternas i Sverige Pensions- och understöds-kassa.

I samband med konsul Arfwidssons nybyggen blev frågan om det gamla kapitelresidensets öde aktuell. Eftersom det låg i vägen för den nya bebyggelsen, syntes det dömt att försvinna, något som ej tilltalade stadens kulturminnesvänner. I Lunds Dagblad ^{13/11} 1903 drog intendenten G. J:son Karlin sin laus för husets bevarande: »En av de sista, mera betydande resterna

olvan jord af det medeltida Lund skall om trenne månader försvinna, för att lämna plats för en modern byggnad, lyder den sista sorgeposten från det nedbrytningsarbete, som hotar att snart göra vårt land kemiskt rent för äldre byggnadsmoment. Det finnes visserligen ännu ett litet svagt hopp . . . » Det skulle behövas 40.000 å 50.000 kronor att rädda huset på dess plats, men Karlin vågade »icke hoppas mycket i detta fall vare sig av enskild eller offentlig offervillighet»: skulle en räddning vara tänkbar finge den »nog baseras på den mera reala grund, som heter ekonomisk fördel.» Huset skulle kunna göras till restaurang, menade Karlin, »Lefde vi i ett annat land, skulle man aldrig förspilt det kapital som ligger i möjligheten att skapa en restaurang i ett verkligt gammalt gilleshus, där alla de yttre förutsättningarna voro så glänsande som här.» . . . »Skulle emellertid olyckan inträffa och ingen räddning finnas för kalenderbrödernas hus på dess gamla plats, är Kulturhist. museet sin plikt väl medveten. Den nuvarande ägaren, disponenten Arfwidsson, har under sådana förhållanden skänkt huset till museet, i hvars nya byggnadsplan dess återuppförande block för block ingår.» (Bild 6.)

Fristen för huset blev längre än tre månader, den blev fyra år. Karlins pessimism visade sig emellertid fullt berättigad. Det gick inte att mobilisera offervillighet för 50.000 kronor. Man måste välja den näst bästa lösningen och flytta huset till Kulturen. För detta ändamål skänkte tomtägaren, konsul Fredr. Arfwidsson, 5.000 kronor, och stadsfullmäktige i Lund anslog 10.000 kronor (efter en debatt, i vilken benämningarna på huset växlade mellan »ett kulturhistoriskt minnesmärke av värde» och »gammalt tegelstensbråte»). Rivningen av huset började den 1 februari 1908 och dess återuppförande på Kulturen skedde under de följande månaderna. Den 28 maj 1908 hölls reseregille med tal av intendenten Karlin och musik av spelemän.

Inför det på Kulturen slående dekanresidenset har man skäl att undra: Vad är riktigt och vad är tillsats och rekonstruktion

Bild 15. Den ursprungliga ingången till första våningen D¹ i tornet stod igenmurad 1908. Den ses här t.v. inifrån rummet D¹. T.h. en sekundärt upphuggen men senare igenmurad fönsteröppning.

i detta hus? Det är egentligen den frågan dessa rader avse att ge svar på, men meningen är här också att komma till en uppfattning om husets ursprungliga utseende och byggnads-historia. Tillgängligt studiematerial för detta ändamål är dels den stående byggnaden, dels en rad på museets föranstaltande tagna fotografier från husets rivning år 1908 och dels då-

Bild 16. Fönsterna i tornet D voro icke ursprungliga. Vid deras upplagande ha stora partier av utsidans murverk blivit ommurade, som ses på denna 1908 tagna bild av tornets norra yttervägg.

varande amanuensen Pär Axel Olssons anteckningar och uppmätningar från grundgrävningen för 1910 års stora nybygge på kvart. Glädjen nr. 6 där dekanresidensets grunder blottades.

Av planer av husets olika våningar före rivningen och flyttningen 1908 framgår, att huset då hade samma omfång som det nu har på Kulturen. Redan vid rivningen fick man emellertid klart för sig, att huset endast utgjorde en rest av en fordom större byggnad, och grundgrävningen 1910 avslöjade också, som planen bild 8 visar, att dekanresidenset fordom varit en betydligt större anläggning. Det har bestått av tre delar, tillkomna vid olika tider, något som framgår redan av planen. Äldst är delen med utrymmena A, B och C. Till denna har först fogats delen D och sist delen E. Bild 7.

Samtliga partier hade grund av stora fältstenar och däröver murverk av tegel. Detta var i delarna ABC och D lagt i regelbundet munkförband, i delen E i en blandning av munk- och renässansförband. I yttersidornas tegelmurverk fanns ställvis riklig inmurning av gråstenar och kvartsitblock. Bild 11.

Beträffande husets äldsta del ABC ha vi endast begränsade möjligheter att komma åt det ursprungliga utseendet. Norra muren till rummet A var bevarad till 80 cms höjd över grunden, östra och södra murarna voro mera raserade, och av östra, södra och västra murarna till rummet B fanns ej mera än grunden. Däremot fanns av delen C så mycket kvar 1908 att det är klart, att hela huset ABC ursprungligen haft två våningar över en källarvåning. Bild 7—10. I det stora källarrummet A har golvet legat så lågt, att rummets höjd varit c:a 245 cm. Här fanns milt på golvet fundament för en pelare. Ett fotografi av rummet C under rivningen visar, att höjden från golv till takbjälke då var c:a 160 cm, den är numera 186 cm.

Var de ursprungliga ingångarna till dessa källarutrymmen suttit är inte lätt att avgöra. Rummet C hade 1907 och har fortfarande en dörr i nordväggen, eftersom dörranslaget sitter i ytterlivet är det osannolikt att den är ursprunglig. Förmodligen har den tagits upp tidigast då delen D byggdes. I östra muren till samma rum fanns intill 1907 en i relativt sen tid

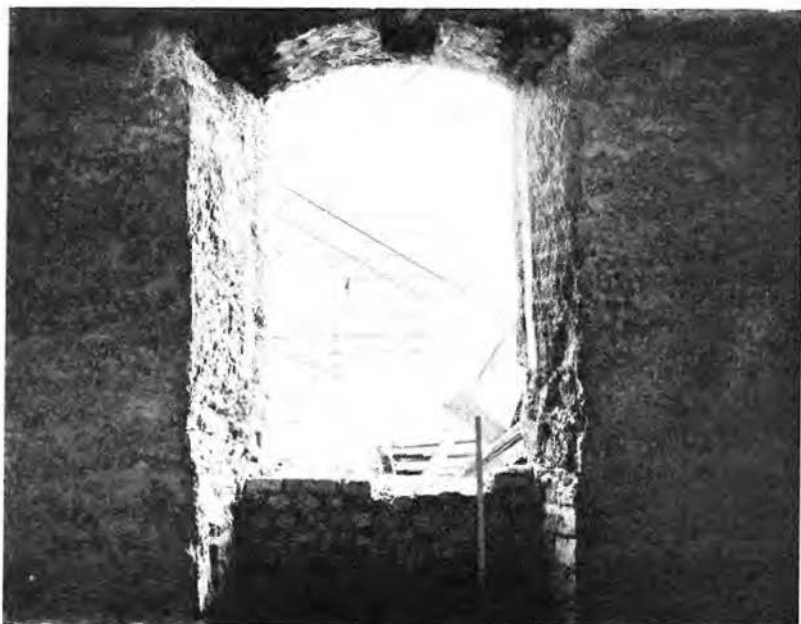

Bild 17 Fönstret i norra väggen i tornets första våning D¹, sett inifrån vid rivningen 1908.

upptagen 115 cm bred dörröppning, huruvida en äldre dörr funnits på samma plats har inte kunnat utrönas, men förefaller inte antagligt. Rummet A har icke haft dörr vare sig i norra eller västra väggen, men kan ha haft i den södra, i dess östra del, där tegelmurverket var nedrivet ända ned till grunden. Det är emellertid sannolikt, att källarevåningen icke haft ingång direkt från det fria, utan troligen har man kommit dit genom en lucka i första våningens golv

Rummen B och C tyckas ej ha haft förindelse med varandra men troligen med rummet A. Den nuvarande dörren mellan A och C är förmodligen ursprunglig, men några säkra belägg härför finner man inte i materialet från rivningen och grundgrävningen.

Bild 18. Fönstret i norra väggen i tornets andra våning, D², sett inifrån vid rivningen 1908.

Rummet C har vid Kalendehusets återuppbyggande på Kulturen fått en liten fönsterglugg i väst-(numera öst-)väggen, på platsen för den ovannämnda sena dörröppningen, som alltså igenmurats. Den är en ren rekonstruktion, som dock kan ha ett visst berättigande. Det har däremot inte den glugg, som 1908 placerats i syd-(nu nord-)väggen i samma rum, eftersom denna ursprungligen var innervägg. På fotografier från rivningen 1908 ses på väggen inga spår av fönster, ej heller av den nisch, som numera sitter där

Rummet C hade 1908 golv av kullersten, men har på Kulturen fått kvadratiska golvplattor av tegel. I rummet A kunde

vid grundgrävningen konstateras ett äldsta golv, bestående av ett lerskikt c:a 10 cm under grundens överkant.

Utanför norra väggen till rummet A fanns ett rektangulärt utbygge, H på planen bild 9, av tegel på gråstensgrund, bild 12. Dess murar ha ej haft förband med nordmuren till rummet A. Beträffande detta utbygge ligger det närmast till hands att länka sig det såsom ett privet (avträde) till de övre våningarna.

Av våningarna över källaren i det äldsta huset ABC fanns 1908 endast den del, som återuppfördes på Kulturen (rum C 1 i första och C 2 i andra våningen samt norra väggen av rum B 1 i första våningen, bild 9 och 10) Återuppförandet skedde med vissa ändringar

I rummet C 1 i första våningen hade västra väggen sekundärt genombrutits för en dörröppning, vilken sedermera ändrats till fönster Spåren härav ha vid återuppförandet på Kulturen blivit utplånade. Även östra väggen hade sekundärt genombrutits med en dörröppning, som 1907 fanns kvar som en nisch. Ej heller av denna synas numera några spår, på dess plats har i stället anbragts ett spetsbågigt fönster Att ett sådant suttit där i begynnelsen är ju otänkbart, eftersom väggen varit innervägg. Däremot visar ett fotografi av väggen under rivningen 1908, att den där befintliga lilla nischen måste vara ursprunglig. I södra väggen fanns 1908 i västra delen en sekundär dörröppning, vilken nu är borta, samt den igenmurade nischen (med sekundärt snedhuggna smyggar) till en förmodligen ursprunglig dörr med bevarad yttre slickbåge, som vid återuppförandet rekonstruerats med rätvinklig smyg och anslag i murtjocklekens mitt.

I norra väggen, som 1908 stod med en sekundär kvadratisk glugg, avslöjades vid rivningen två spetsbågiga fönsteröppningar, den västra alldeles hel, den östra något skadad vid genombrytningen för gluggen. Av fotografier, bild 13 och 14, framgår, att båda höra till byggnadens ursprungliga stadium; förmodligen ha de igenmurats då tornet D byggdes. Vid återuppförandet på Kulturen ha bägge öppningarna kommit med

Bild 19. Västra väggen i tornets andra våning. D², hade 1908 detta utseende. Såväl dörr- som fönsteröppningen äro ursprungliga.

så när som halva den östra (nu västra), beroende på att det då i väggen upptogs en dörröppning, något som väggen tidigare aldrig haft.

Den utvändiga stickbågiga nischen på västra (nu östra) ytersidan upptäcktes vid rivningen 1908. Den har förmodligen tillkommit då delen E uppfördes, och dess uppgift har väl varit att rymma ett väggsåp.

En väsentlig detalj, som ej togs med då huset återuppbyggdes på Kulturen, var det tunnvalv av tegel, som utgjorde taket i rummet C 1, bild 14. Det hade vederlag i öster och väster. Om dess tjocklek saknas uppgifter

Av rummet B 1 (omedelbart söder om det föregående) fanns 1908 ingenting annat kvar än norra väggen, svarande mot den omtalade sydväggen i rum C 1. Huruvida detta rum haft eller inte haft tunnvalv framgår ej av fotografier eller anteckningar. Däremot har vid återuppbyggandet på Kulturen en intressant

detalj kommit med vid rummets nordvästra hörn. Där ses nämligen numera ena sidan av en dörrsmyg, med rätvinkligt språng utvändigt och rätvinkligt dörranslag invändigt, bild 7 Tyvärr föreligga inga andra vittnesbörd om dess existens före flyttningen till Kulturen, möjligen kan man med god vilja se spår därav på ett fotografi från rivningen 1908. Det är dock troligt, att det verkligen är en rest av en ursprunglig anordning, nämligen husets ingång till första våningen.

Det helt försvunna utrymmet A 1 torde ha utgjort ett enda rum, med förmodligen fyra korsvalv Dessa ha som mittstöd haft den pelare, vars grund anträffades vid grundgrävningen 1910.

Av andra våningen i huset ABC återstod 1908 inte mycket, endast nordvästra hörnet med angränsande murpartier, bild 7 och 10. Den bevarade delen av nordväggen hade 1908 inga spår av någon tillstötande mellanvägg, och det är möjligt, att våningen utgjort ett enda rum, såvida den inte varit indelad med brädväggar. Dörren mot tornet D ser på fotografier ut att vara ursprunglig på insidan, som upptill har en stickbåge, medan utsidans poster tydligt visa sig vara upphuggna. I muren fanns 1908 också de fortfarande synliga trappstegen till vinden i tornet D. Fotografi av västväggens 1908 kvarstående del visar, att den där befintliga nischen är ursprunglig och att väggen haft en ursprunglig dörr med anslag vid innerlivet.

Vill man göra en rekonstruktion av Kalendehusets äldsta del, sådan den tog sig ut före tillbyggnaderna, så kan den bli som bild 24 visar Förbindelsen mellan våningarna måste ha utgjorts av en utvändigt trappa på västra gaveln. Utbygget H har antagits vara ett privet, d. v. s. avträde. Den eldstad eller de eldstäder, som måste ha funnits i huset, torde ha stått vid östra gavelväggen, att döma av de fundament, som anträffades vid grundgrävningen 1910.

Till denna byggnad har efter någon tids förlopp fogats tornet D, byggt av tegel på gråstensgrund. Det stod till allra största delen kvar 1908, och vid återuppförandet på Kulturen har man

Bild 20. På västra sidan av tornet D fanns vid andra våningen brottytor efter en mur samt ett stycke av en stickbåge. Efter dessa rester har det nuv. »väktarrummet» rekonstruerats. Muren t. h. tillhör det 1856 uppförda magasinet.

försökt återställa det i ursprungligt skick. Vi skola våning för våning gå igenom hur detta har skett. Bild 7—10.

Källarens omgivningsmurar tycks ha varit i tämligen gott behåll 1908, såvitt man kan döma efter befintliga uppmättningsritningar; tyvärr saknas fotografier därav. Något bevis för att de nuvarande gluggarna i norra (nu södra) och östra (nu västra) väggarna äro ursprungliga finnes således ej. Dörren till rum C i den äldre delen har blivit upptagen tidigast då D byggdes (bild 13). I källarens sydöstra hörn fanns 1908 en

kraftig murklack, förmodligen sekundärt tillkommen för att stötta en eldstad i våningen ovanför

Första våningen är något bättre dokumenterad. Fotografier visa, att den nuvarande ingången måste vara den ursprungliga. Den stod igenmurad 1908, bild 15. Dess södra sida var delvis spolerad vid upptagandet av en sekundär utgång omedelbart intill i sydväggen, bild 13. Någon möjlighet att kontrollera rekonstruktionen i dörrsmygens yttersida finnes ej.

Fotografier visa också, att i vardera västra, norra och östra väggen funnits ett relativt stort fönster, alla tre sekundära. Man kan tydligt se, att smygarna äro upphuggna i muren och att utvändigt stora partier av murverket blivit ommurade vid fönstrens tillkomst, bild 16 och 17. Vid återuppförandet på Kulturen har det västra fönstret helt uteslutits, medan på de båda andras platser rekonstruerats fönster med mittpost av tegel och sittbänk i nischen. Säkerligen ha de fönster, som ursprungligen funnits här, varit betydligt mindre.

Rummet har, som ovan nämnts, haft sluten vägg mot rummet C 1 i den äldre delen ända fram till återuppförandet på Kulturen. Det har alltså endast varit tillgängligt genom dörren i västväggen.

I andra våningen i tornet D förhåller det sig med fönstren i norra (nu södra) och östra (nu västra) väggen på samma sätt som med de stora fönstren i första våningen; de äro rena nyrekonstruktioner 1908 på platsen för sekundärt upphuggna fönster, bild 18. I väst- (nu öst-)väggen fanns emellertid 1908 en ursprunglig stickbågig fönsteröppning, bild 19, som bevarats vid återuppförandet på Kulturen. Dess dageröppning är 62 cm bred och 124 cm hög.

I samma vägg ses också fortfarande en stickbågig dörröppning, 63 cm bred och 190 cm hög, med rätvinkligt dörranslag vid murens innerliv. Den fanns 1908, bild 19, och av fotografier att döma är den ursprunglig. Den uppfattades vid husets återuppförande på Kulturen såsom öppningen till ett privet, och ett sådant har också rekonstruerats på utsidan, uppbyggt av två kraftiga gråstenskonsoler. I avsaknad av an-

Bild 21. I andra våningen i tornet D fanns 1908 dessa rester av en spis i muren.

teckningar, fotografier och ritningar motiverande en sådan rekonstruktion är man snarast böjd för att tro att den är felaktig, icke minst med tanke på närheten till ingången till första våningen. Snarare bör det vara fråga om ingången till andra våningen, och troligen har den samband med några svartolkade detaljer på utsidan mellan dörröppningen och tornets sydvästra (nu nordöstra) hörn.

Ett fotografi, bild 20 visar, att muren där hade brottylor efter murar, som omslutit ett litet rum, täckt av ett stickbågigt tunnvalv och med dörr åtminstone åt söder. Med an-

ledning av dessa rester rekonstruerades här år 1907 det »väktarrum», som fortfarande är en återvändsgränd för besökare av byggnaden.

Det förefaller emellertid inte vidare sannolikt, att här skulle ha suttit en väktare och tittat ut över kvarteret, medan huvudgatan gick på husets andra sida. Förf. håller i stället för troligt, att det lilla rummet är en del av en passage från balkongen på det äldre husets västgavel till dörröppningen i tornets västsida. Rummet har förmodligen haft ett hål i golvet, så att man därifrån kunde försvara den rakt under belägna dörren till första våningen.

Är detta riktigt, bör dörröppningen mellan tornets andra våning och det äldre huset ha blivit upptagen senare än då tornet byggdes, möjligen då fönstren höggos större.

I tornets andra våning ses nu vid rummets sydöstra (nu nordvästra) hörn en spis med tegelmurad kapp, bild 22. Den förefaller att vara riktigt rekonstruerad efter år 1908 befintliga rester, bild 21. Kappan är helt nymurad, men dess högra konsolsten är den ursprungliga.

I tornvinden lägger man märke till åtta gluggar i muren vid takfoten, tre i vardera västra och norra väggen och två i den östra. De äro riktade snett utåt-nedåt. De funnos 1908, bild 23, och äro med all sannolikhet ursprungliga skyttegluggar. Tornets norra trappgavelröste, med den ännu befintliga kvadratiska gluggen, stod 1908 liksom nu uppmural av tegel till full höjd, medan södra gaveln förmodligen alltid stått med korsvirke ovanför det äldre husets murkrön. Tillträde till tornvinden har man haft över en trappstege i rum C 2 i det äldre huset och den ovan nämnda trappan i skiljemuren.

Skyttegluggarna visa, att tornet byggts i försvarssyfte, och det är deras existens som föranlett förf. att i det ovan behandlade utbygget på andra våningens västsida antaga en anordning för försvaret av första våningens dörr. En föreställning om hur residenset kan ha tagit sig ut efter uppförandet av tornet D ger bilden 25.

Bild 22. Spisen bild 21 återställd i förmodat ursprungligt skick.

Efter ytterligare en tids förlopp har residenset erhållit ännu en tillbyggnad, huset E, vars fundament upptäcktes vid grundgrävningen 1910, bild 26. Det har varit en rektangulär länga med en invändig längd och bredd i källaren om 7,5 och 5,1 meter. De bevarade murarna hade utåt råsida av gråsten och inåt godsida i tegel i något blandat förband, vari dock renässansförbandet — skift av enbart löpare omväxlande med skift av enbart bindare — ställvis var väl genomfört. Detta tegelmurverk nådde c:a 135 cm under markytan, och i närheten av denna nivå bör källarens golv en gång ha legat. Med denna

golvnivå korresponderar den trappa, som framgrävdes i ett utbygge vid husets sydöstra hörn, F på planen bild 8. Det kullerstengolv, som avtäcktes vid grundgrävningen 1910, låg c:a 60 cm ovanför tegelmurverkets nedre gräns och några cm högre än trappans översta trappsteg. Mitt på detta golv lågo ett par kvartsitblock, vilka möjligen utgjort underlag för en mittstolpe. Detta golv måste vara av tämligen sent datum, ty det gick obrutet över en brunn sydöst om rummets mitt, vars fyllning innehöll keramik från 1700-talets slut. Brunnen hade haft skoning av gråstenar, som vilat på en kvadratisk bottenram av fyra stockar, liggande 280 cm under markytan. Det är denna bottenram, som är markerad på ritningen bild 8. Brunnen torde ha tillkommit under nyare tid.

Enligt den ovan citerade beskrivningen i brandförsäkringsbrevet 1829 tycks längan E haft två våningar över källaren. Den har rivits senast 1856, då handlanden Carl Isberg omändrade gården.

Åldern hos de olika delarna i huskomplexet kan ungefärligen bestämmas tack vare en del iakttagelser, som gjordes vid rivningen 1908 och vid grundgrävningen 1910. Genomskärningen bild 27 av jordlagren i rummet A är upplysande. Nederst i kullerlagren, alltså i underkanten av kollagret A, hittades i rummets sydöstra hörn en större skärva av en glaserad och fjällornerad kanna av rödbränt lergods från 1200-talet. I husets sydöstra hörn och på stenarna i nedersta skiftet i själva grunden hittades en skärva av en trefotsgröta av 1200-talets svartgods. I kollagret B fanns en skärva av rödbränt och delvis glaserat lergods från 1200-talet eller tiden närmast därefter. Av dessa krukskärvor att döma bör huset ABC ha byggts redan på 1200-talet. De båda spetsbågiga fönstren till rummet C¹ visa, att huset tillkommit under gotisk tid, låt oss säga efter 1200-talets mitt. Fönstren ha satts i par, vilket var brukligt under gotikens tidigare skede. En datering av den äldsta delen i komplexet, huset ABC, till 1200-talets andra hälft, är därför inte alldeles omotiverad.

Genomskärningen bild 27 berättar vidare, att huset någon

Bild 23. Tornet D har vid murarnas krön åtta skyttegluggar, av vilka de båda i östra muren ses på ovan återgivna foto från rivningen 1908.

gång före 1500-talet härjats av en brand, som avsatt kollagret C. Det kan ha varit vid Karl Knutssons besök i Lund 1452. Över sistnämnda kollager låg 15 cm tjock mylla, i vars övre del hittades keramikskärvor från 1500-talet och möjligen även 1600-talet, och i den kraftiga grusbädden under kollagret D låg en krukskärva från 1600- eller 1700-talet. Det kraftiga kollagret D kan ha tillkommit vid en annan svår eldsvåda, och eftersom det i lagret hittades ett nödmynt med årtalet 1708 är det tänkbart, att det varit den stora eldsvådan 1711. Den härjade kvarteren nordväst, norr och nordost om torget.

Kollagret D sträckte sig delvis över grunden till rummet B, vilket skulle betyda, att inte bara denna del utan med största sannolikhet även delen med rummet A varit raserad före sistnämnda brand.

För dateringen av tornet D lämnade grundgrävningen inga upplysningar. Vid rivningen 1908 kunde konstateras, att det var yngre än huset ABC. Stickbågarna i de bevarade ursprungliga öppningarna äro till sin art tämligen tidlösa och ge knappast någon ledning för åldersbestämningen. Däremot ge de fortifikatoriska dragen, för det första tornformen och för det andra skyttegluggarna på vinden anledning förmoda, att tornets tillkomst haft samband med orostider, varvid det ligger nära till hands att tänka på Karl Knutssons härnadståg 1452. Efter detta lät ärkebiskopen Tuve Nilsson utföra en del befästningsarbeten på Lundagård. Det är tänkbart, att tornbygget i dekangården skett av samma anledning och vid samma tid, alltså strax efter 1400-talets mitt. Det kan för övrigt nämnas, att tornet i dekangården endast låg 60 meter från ärkebiskopsgårdens port och att dåvarande dekanen var broder till ärkebiskopen.

Längan E bör ha byggts tidigast kort efter 1500-talets mitt. Det i dess murar använda renässansförbandet börjar nämligen först vid denna tid användas i Danmark, dit det införes av inkallade nederländska byggmästare.

Då längan E uppfördes, kan det ursprungliga huset ännu ha stått kvar. I varje fall förefaller det av förhållandet mellan trappan F och källarrummet B som om åtminstone den sistnämnda delen funnits. Trappan viker nämligen i rät vinkel mot rummet B, och via detta rum tycks nedgången till källaren E ha gått.

Sedan delarna A och B av residensets äldsta del raserats, har andra våningen av delen C erhållit ytterväggar i korsvirke mot öster, söder och delvis även mot väster. Då huset 1908 återuppfördes på Kulturen, försågs detta korsvirke med mönstermurning i facken. Några antydningar om att sådan mönstermurning funnits tidigare finner man emellertid inte på fotografierna från husets rivning.

Den nuvarande utvändiga trappan till andra våningen är givetvis en ren nykonstruktion.

Dekanresidensets äldre del, tydligen uppförd under 1200-talets andra hälft, är det äldsta bostadshus av tegel, som är känt från Lund. Såsom representant för äldre medeltida bostadsskick är det av utomordentligt intresse. Vem som varit dess byggherre är okänt, men han måste ha tillhört de mera välbärgade i samhället. Det kan ha varit en skånsk jorddrott, som i gården haft sitt stadsresidens, men det kan också ha varit en förmögen köpman. Det är om bostadsstandarden hos sådant folk under 1200-talet, som huset har något att berätta, däremot inte om hur borgerskapet i gemen hade det. Hos dem övervägde otvivelaktigt enklare trä- eller klinehus. Stenhus av residensets sort hörde säkerligen till de sällsynta undantagen.

Vi ha sett, att den äldsta residensbyggnaden haft två våningar över en källarvåning. Första våningen har haft ingången på den från gatan vända västra gaveln, och den har lett till ett mindre rum, som synbarligen tjänstgjort som förstuga. Bredvid förstugan och med ingång endast från denna har legat ett annat mindre rum med ett tunnvalv som tak. Från förstugan har en dörr lett till ett stort rum, täckt av fyra korsvalv. Andra våningen kan ha utgjort ett enda stort rum. Dess ingång har varit på samma gavel som första våningens, och till den har lett en utvändig trappa. Källaren har haft samma rumsindelning som första våningen, och nedgången dit kan ha funnits i något av första våningens rum, kanske i förstugan, mindre sannolikt direkt utifrån.

Det är tydligt, att det stora rummet i första våningen varit själva bostaden, stugan. Den har troligen haft eldstad vid inre gavelväggen. Andra våningens stora utrymme kan ha varit festsal eller förrådslokal. Källarens stora rum har väl varit avsedd för förråd.

För att förstå huset bör man komma ihåg, att det inte kan ha varit det enda i gården. Denna måste dessutom ha haft stekarehus (kök), bodar, stall, fähus, loge, lada o. s. v. i enklare byggnadsskick.

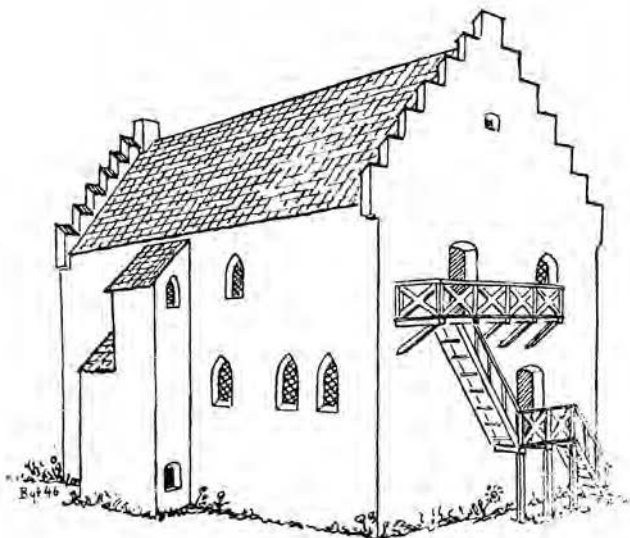
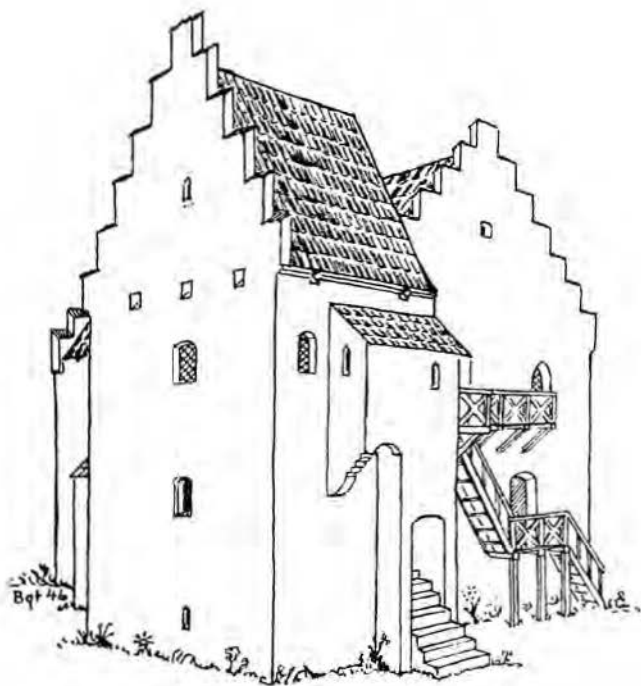

Bild 24. Perspektivisk rekonstruktion av dekanresidensets utseende innan tornet D byggdes. Sett från nordväst.

Bild 25. Efter uppförandet av tornet D under 1400-talets senare hälft kan dekanresidenset ha sett ut på detta sätt. Sett från nordväst.

Såsom hustyp är den äldsta delen i dekanresidenset rätt märklig. Den visar nämligen mindre släktskap med kontinentens dåtida mera representativa bostadstyper än med vissa inhemska företeelser. Utan att gå närmare in på denna fråga vill jag endast påpeka den omiskännliga likheten mellan första våningens plan och vad man finner i äldre tiders normala boningshus på den gottländska landsbygden, med exempel redan från tiden omkring år 1200. I dessa kom man genom en ingång på gaveln in i ett mindre rum, en förstuga, och vid sidan av förstugan låg ett förrådsrum med tunnvalv. Ingången till detta var alltid från förstugan. Från den senare kom man vidare in i det egentliga bostadsrummet, som var lika brett som förstugan och förrådsrummet tillsammans. Eldstaden stod emellertid här omedelbart innanför dörren och ej vid

inre gavelväggen som i dekanresidenset och som i de medeltida visbyhusen.

Dessa gottländska bostadshus ha enligt Svahnström* utvecklats ur de enkla enrummiga hyddor med gavelingång och över denna utskjutande svale, vilka haft ett stort utbredningsområde och vilkas typ bevarats till vår tid bl. a. i de nordsvenska fäbodarnas eldhus. Typen kallas efter dess representanter i antikens Grekland *megaron*. Den kan betraktas som det nordiska husets urform. Utvecklingen har i föreliggande fall gått så, att gavelsvalen fått en yttervägg med dörr och sålunda omvandlats till en avlång förstuga. Nästa steg blir, att en del av förstugan avskiljes som förrådsrum, och därmed är den plantyp, vi ha i de nämnda gottlandshusen och dekanresidensets första våning, färdig. På Gotlands landsbygd tog man under

Bild 26. Vid grundgrävningen 1910 avslöjades, att dekanresidenset även haft en tillbyggnad åt väster, längan E. Dess framgrävda rester äro här sedda från nordväst.

den fortsatta utvecklingen under 1200-talet intryck från köpmansgårdarna i Visby med deras till bostäderna fogade stora magasin, vilka då så behövdes erbjödo rymliga gilleslokaler, och byggde hus med ett finrum, »högstugan», ovanpå förstugan och förrådsrummet och allra överst ett loft med hissport i gaveln som i staden. I dekanresidenset i Lund har man på liknande sätt tillgodosett samma behov av festlokal eller magasin med en ovanvåning, som emellertid lagts över *hela* första våningen.

Det är inte lätt att säga, om här förelegat en direkt kontakt med Gotland, utvecklingen kan ha gått liknande banor på närmare håll. Påverkan från förnämligare kontinentalt bostadsbyggnadsskick har emellertid satt tydliga spår i dekanresidenset. Bl. a. källaren är lånad därifrån."

Det på 1400-talet byggda tornhuset D är en enkel variant av de kraftiga donjoner eller kärntorn, som sedan urgammal tid tillhörde borgarkitekturen i kulturländerna och varpå vi i Kärnan i Hälsingborg ha ett välbevarat exempel. Bostadstornet har emellertid under medeltiden spelat en roll även i stadsbebyggelsen. I vissa italienska och tyska städer ha tornbostäderna på grund av lokala politiska förhållanden fått en utpräglad fästningskaraktär, men annars äro de i allmänhet utan speciella fortifikatoriska anordningar. Ett väl undersökt exemplar av den senare kategorien ha vi i det s. k. Häggiska huset i Visby, i vars bostadstorn dagligrummet med dess eldstad ligger närmast över källaren (i detta fall rudimentär), liksom i de väl kända bostadstornen i vissa Westfaliska städer. Sådana tornbostäder äro mot medeltidens slut på avskrivning. Tornhuset i dekanresidenset i Lund har haft hög källare utan direkt förbindelse med det fria och möjligen i begynnelsen endast tillgänglig genom en lucka i första våningens golv. Rummet i första våningen har haft ingång direkt utifrån, men har saknat annan förbindelse med anläggningens övriga delar. Dess nuvarande utseende är icke det ursprungliga, som förmodligen hade mycket litet av bostadskaraktär, snarare vill man länka sig rummet som en förrådslokal med få och små fönsteröppningar. Rummet i andra våningen har, såsom framgår av eldstaden, varit det egentliga boningsrummet, som alltså i detta fall förlagts i en mera skyddad våning än vad bruket varit i bostadstornen i Visby och Westfalen. Härigenom och genom de befintliga försvarsanordningarna står det närmare de ovannämnda fästningsartade tornhusen. Såsom förklaring härtill kan gälla det ovan framförda antagandet, att tornet uppförts kort efter Karl Knutssons härjande framfart i Lund 1452 och med tanke på att en sådan hemsökelse skulle kunna återkomma.

Genom tornbygget har dekangården, kan man säga, moderniserats till större överensstämmelse med tidens normala herremansbostad än vad det äldre huset hade. Jämföra vi med den av två stora tegelhus bestående s. k. Fru Görvels gård vid

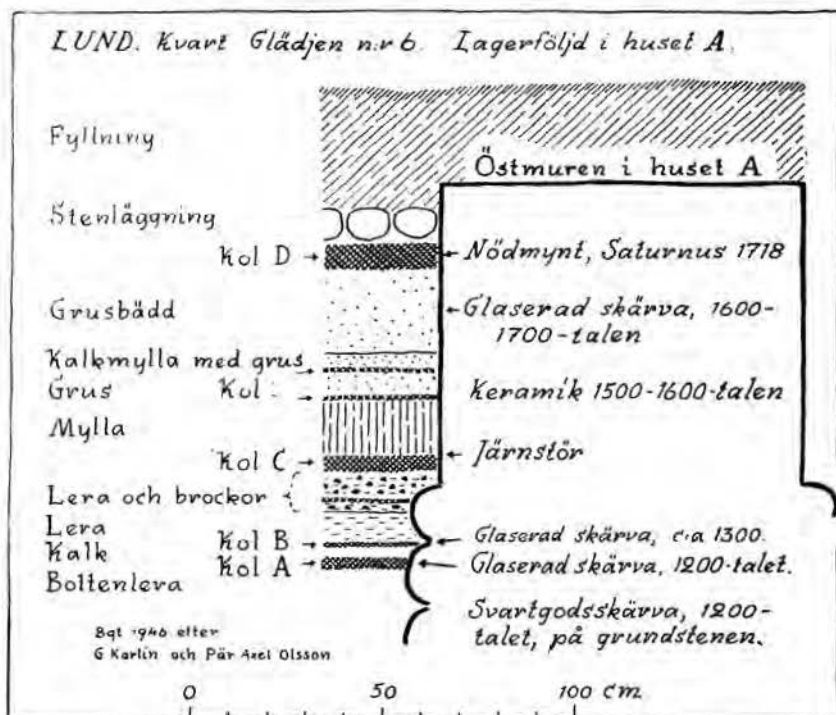

Bild 27. Åldern på dekanresidensets äldre del har kunnat bestämmas tack vare en del oansenliga fynd av krukskärvor i husets grundmur och i källarens avlagringar.

Stora Södergatan i Lund, där bostaden såvitt nu kan bedömas legat i det ena och festvåningen i det andra, i enlighet med under medeltiden allmänna bostadsförhållanden, så synes det ganska klart, att beståndsdelarna i dekanresidenset efter tornbygget äro desamma, ehuru bostaden här lagts i ett tornhus och husen blivit sammanbyggda. Om sedan utrymmena verkligen använts i enlighet med normala sedvanor, är numera omöjligt att fastställa.

Tillkomsten av längan E mot slutet av 1500-talet har väl inneburit ytterligare en modernisering av anläggningen som bostad,

och i samband därmed ha väl de äldre delarna beträffande fönster och andra detaljer ändrats om efter den yngre tidens fordringar. De bevarade relikterna av detta stadium äro emellertid för obetydliga för att det skall vara lönt att närmare orda därom.

NOTER.

¹ Lund på Mogens Madsens tid. Franz Hogenbergs kopparstick, Mogens Madsens Lundabeskrivning och Vedels kartskiss, med kommentarer av RAGNAR BLÖMQUIST. Det gamla Lund, 1946.

² SVEN BRING, De templis lundensibus, diss. Lund 1756, sid. 11 f.

³ GUNNAR CARLQUIST, Lund på 1690-talet. Det gamla Lund, V, 1923, sid. 19.

⁴ BRICKA, Dansk biogr. Lex. IV, 1890.

⁵ Uppgifterna om dekanerna äro hämtade ur LAURITZ WEIBULL, Lunds domkyrkas nekrologium, Lund 1923 — Rep. Dipl. Regni Dan. Med. udg. ved Kn. ERSLEV m. fl. — Dipl. Suec. utg. av J. G. LILJEGREN m. fl. — svenskt dipl. fr. o. m. år 1401, utg. av C. SILVERSTOLPE m. fl. — Lunds ärkestifts urkundsbok, III—VI, utg. av LAURITZ WEIBULL. — Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved C. WEEKE. — Kong Frederik I:s danske Registranter — Danske Kancelliregistranter 1535—1550 — Kancelliets Brevbøger — CARL GUSTAF WEIBULL, Bidrag till Lunds domkapitels och dess arkivs historia efter reformationen, Hist. tidskr. f. Skåneland, IV, 1910—1913 — Dansk biogr. Lex. red. Engelstoft o. Dahl.

⁶ Script. Rer. Dan. VIII, sid. 251.

⁷ Uppgifterna om gården och dess ägare under nyare tid äro hämtade ur Lunds rådstuvurätts dombok i Landsarkivet i Lund, köpehandl. i Kulturens arkiv, lagfartsprotokoll i rådhusarkivet, brandförsäkringsbrev hos Skånska Brand i Lund samt G. CARLQUIST, Lund på 1690-talet, I, 1923.

⁸ GUNNAR SVAHNSTRÖM, Bondens gård och bostad, i Boken om Gotland, I, Sthlm 1945.

⁹ Rör. bostadsskicket under medeltiden hänvisas till ERIK LUNDBERGS arbeten Herremannens bostad, Sthlm 193 och Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940, kapitlet Borg och bostad samt klostrens byggnadskonst.

Av *CARL GUSTAF LEKHOLM*

Lördagen den 4. maj anno 1946 gick Nordeuropas ende aktive kastnätsfiskare ned till Lödde å för att pröva sin fiskelycka. — Denna inledning låter onekligen inte så lite pretentiös, men icke desto mindre måste den tagas på orden. Själv skulle aldrig den gamle Anton Nilsson i Høj vilja påstå, att han är en så enastående person, och dock tycks han verkligen för närvarande kunna göra anspråk på titeln. Att datum för evenemanget kan så noga preciseras, beror på, att författaren till denna uppsats hade äran att få närvara i akt och mening att genom ett referat sprida kännedom därom i vidare kretsar. — Solen sken, viporna prövade luftrummet över strandängarna, och den brungrå Löddeån sorlade ystert över de mossiga blocken i dämnet vid Höjs mölla. På fiskeplatsen alldeles nedanför dämnet hade intuitionen samlat en förväntansfull, ungdomlig åskådarskara, då Anton Nilsson jämte två huskattor anlände. Även dessa två sistnämnda verkade förväntansfulla, vilket nämnes för att fullständiga bilden.

Utan vidare ceremonier började fisket med att Anton Nilsson ställde upp sig på strandbrinken med front mot ån. Han fattade med vänstra handen strax under mittringen på kastnätet och med högra handen om sänktelnen. Med tänderna grep han tag på ytterligare ett ställe av sänktelnen och kran-sade samtidigt upp kastlinan i vänster hand, om vars hand-
love dess fria tamp fastbundits. Ett ögonblick stod han stilla och tog ögonmärke för nätets nedslagsplats, och därefter dansade han runt ett varv med nätets svepande ut som kjorteln på en premiärdansös, släppte taget — och nätets susade ut över vattenytan och hamnade med ett plask på den punkt 8 å 10 meter från stranden, som han avsett. Med till en början korta ryck halades kastlinan hem, och då nätets, som nu tagit form av en ringformig säck, åter blev synligt, sprattlade ett tjog stora abborrar och några mörtar i det. Nätet landades, och fisken åkte direkt i en »agnakorg», och Anton Nilsson gjorde sig klar för en ny svängom på strandbrinken. Efter varje kast ökade trängseln i korgen, inte minst sedan en tvåkilos gädda också hamnat där, och det dröjde inte länge förrän den var full och pojkar och kattor dessutom fått sin anpart av småfisk. Nu kunde Anton Nilsson äntligen pusta ut ett slag och samtidigt lämna en del upplysningar om detta intressanta fiske. Som var och en förstår, hade hittills själva fiskemetoden varit ganska hindrande för en sammanhängande konversation.

Med tanke på de lindrigt talat kategoriska inledningsorden, är det kanske inte ur vägen att först och främst här nämna, att kastnät tidigare, åtminstone under 1800-talet, i vårt land varit i bruk i Sege å, Höje å, Lödde å och Saxån, samtliga vattendrag utmynnande i Öresund, men att det numera endast bedrivs kastnätsfiske vid Höjs mölla i Lödde å och i år (1946) av endast en enda fiskare. Ännu bevaras emellertid ett ringa antal kastnät på skilda platser vid de nämnda vattendragen och i det följande kommer samtliga som påträffats vid en företagen undersökning att behandlas i klump,

varvid vi till att börja med skall ta sikte på deras konstruktion.

Som namnet säger, är kastnätet eller kastgarnet, som det också kallas, ett nätreddskap. Men formen avviker totalt från de fiskeredskap, som man vanligen ger denna beteckning. Kastnätet är nämligen cirkelrunt med en enda teln i ytterkanten. Dessutom har det en snörpanordning mot centrum, så att det vid fångst bildar en ringformig säck. Storleken är ringa. Den varierar något, men radien överstiger inte 1,5 å 1,6 m. Själva nätet är knutet av egyptiskt bomullsgarn nr 12/9 och maskornas stolpar har i litteraturen angivits vara 2,8—2,9 cm. På ett nät i Lomma vid Höjeå var dock stolparna 3,0 cm och på ett annat i Särslöv vid Sege å endast 2,5 cm, varför variationen kan antas vara något större än som tidigare angivits. Maskstorleken har emellertid ringa betydelse för ett instängningsredskap av denna typ. Telen fungerar som sänkteln och är en treslagen hamplina med påträdda, kulformiga blysänken. Den har en vikt av bortemot 5 kg. Blysänkenas antal varierar beroende på nätets omkrets. Ett nät hade t. ex. 160 stycken. Det kan i detta sammanhang nämnas, att nätets storlek enligt en meddelare beror på fiskarens större eller mindre kroppskrafter. Bomaskan och ytterligare ett par varv kunna vara knutna med dubbelt garn, eller av tjockare garn t. ex. nr 12/12, och samma gäller maskorna närmast intill den centrala runda öppningen på nätet. Förstärkningen har sin grund i den större slitning som dessa delar av nätet utsättes för. I den centrala öppningen är fastknuten en ring, antingen skuren ur ett kohorn, vilket tycks vara det vanliga i Lomma, eller smidd av järn och då oftast klädd med bomullstyg. Ringens diameter är 9—10 cm. Från sänktelnen löper genom mitt-ringen 22 till 32 st. snören, som samlas och äro fästade vid ett avsågat kohorn. Dessa snören, som utgöra den egentliga snörpanordningen, kallas vid Höjs mölla »strickor». Kohornet har något över basen 10 å 12 hål i enkel eller dubbel rad för snörena och har dessutom genom ett hål i spetsen en grov

Bild 1.
Kastnätsfiskaren
Anton Nilsson
i Höjs mölla gör
sig beredd till kast.

spik med huvudet invändigt i hornet och spetsen omböjd i ögleform. Spik och horn bilda därför ett lekande. I spiköglan är kastlinan av bomull eller hampa fastbunden. Även dess längd varierar. På ett uppmätt kastnät var den t. ex. 7 alnar lång. Det myckna talet ovan om variationer berör som synes blott detaljerna. I princip äro alla näten lika, även det, som antagits vara äldst och som påträffats i Lilla Mölleberga vid Sege å. Det enda, som skiljer detta redskap från de övriga är, att själva nätet knutits av hemmaspunnet, tvåslaget lingarn, och att sänktelnen snotts av hästtagel.

Kastnäten tillverkas givetvis av fiskaren själv. I Lomma meddelades, att man börjar knyta vid sänktelnen med ett upplägg på t. ex. 155 maskor. Sedan knytes utan intagning

Bild 2 och 3. Fiskaren svänger runt med nätet.

Bild 4 och 5. Nätet kastas och faller i ån.

Bild 6 och 7. Nätet halas hem.

Bild 8 och 9. Fångsten bärgas.

några varv och därefter med intagning på var 20-de maska i varje varv. Det nät, som knutits på detta sätt är 56 varv djupt inklusive den grövre bomaskan och maskan vid mittringen. Att man inte förfar på samma sätt överallt vid tillverkningen framgår av, att den förutnämnde Anton Nilsson vid Höjs mölla börjar med ett upplägg på 60 maskor inne vid mittringen och knyter därefter utåt med ökning efter 4 varv på var 4-de eller 7-de maska. Han knyter till dess nätet får lagom vidd, d. v. s. omkring 240 bomaskor vid sänktelnen. Blykulorna stöpas i trä- eller lerformar. På de äldsta näten tycks allt vara »hemmagjort», så t. ex. på nätet från Mölleberga, där förutom tagelteln och linnegarn även kastlinan tillverkats av gårdens kvinnfolk. Den är slungad av bomullsgarn. Ringen och lekandet ha ofta angivits vara mycket gamla, och de synas såsom de varaktigaste detaljerna på redskapen kunna gå i arv från nät till nät och ibland från far till son.

Själva fiskemetoden har redan berörts, men vi skall här gå lite närmare in på den. Fattningen av nätet vid utgångsställningen för kast, även greppet med länderna, tycks vara densamma på samtliga fiskeplatser. Det svårlärdaste momentet vid själva kastet är enligt samstämmiga vittnesbörd att släppa laget i rätta ögonblicket framför allt med länderna. I annat fall är det inte så ovanligt, att framtänderna göra nätet sällskap ut i vattnet. Fiskare, som redan deponerat sitt garnityr på åbotten eller eljest ha dåliga tänder, behöva emellertid inte avstå från kastnätfiske av denna anledning. Det går bra att med munnen fatta om en bandstump lagd om telen, eller en kork fäst med ett stycke läder. Sedan nätet likt en utvecklade fallskärm slungats ut i vattnet, varvid sänktelnen tack vare sin kraftiga belastning snabbt sjunkit till botten, tjäna de små rycken i kastlinan till, att telen utan att lämna botten av »strickorna» drages mot nätets mitt. Den fisk, som befunnit sig innanför sänktelnen vid nedslaget, arbetar mot nätets sidor, vilka mer och mer bukta ut över telen, efter hand bildande en ringformig och till sist även

helt slutna säck. Då telen nått centrum, följer hela nätet med mot stranden, och fångsten kan bärgas.

Man skulle tycka, att fisken, vilken momentant kan utveckla stor snabbhet, lätt skulle kunna rusa undan det sjunkande nätet, vilket naturligtvis uppbromsas åtskilligt vid kollisionen mot vattenytan. Att så inte sker beror på, att man fiskar på ställen, där vattendjupet ej överstiger en halv till en meter. Dessutom bör vattnet även vara grumligt, för att inte fisken skall kunna uppläcka nätet redan medan det befinner sig i luften. Låg strömbastighet är ytterligare en av betingelserna för kastnättsfiske. Om strömmen är stark, föres nätet nämligen med, dess sjunkande fördröjes, och fisken hinner undan. Slutligen bör det naturligtvis vara gott om fisk.

Det är således ganska stora pretentioner kastnättsfiskaren ställer på ett vattendrag. Optimala betingelser äro för handen framför allt nedanför kvarndämmen och platser där naturliga uppgrundningar omväxla med inte alltför djupa s. k. »hölor». Dylika ställen verka som uppsamlingsplatser framför allt för uppgående lekfisk, mört, id och braxen, men dra därigenom även till sig rovfisk, gädda och abborre. Vid idens och mörtens lektid, som varar några veckor och oftast infaller i maj månad, kan man få de största fångsterna. Har man turen att träffa på en lekplats för braxen, kan också riktiga »lyckokast» göras. En fiskare vid Lomma omtalade, att han i Höje å strax ovanför västkustbanans järnvägsbro för åtskilliga år sedan fick upp 200 kg. braxen på ringare tid än två timmar. Vid Höjs mölla tog år 1917 en annan fiskare, som orkade hålla på i två dygn, 4700 kg id med sitt kastnät. Denna jättefångst gjordes i det s. k. »Fisket» nedanför kvarndammen. Sådana fantastiska fångster tillhöra visserligen rena undantagen men några hundra kg id pr dag och nät har emellertid förr inte varit ovanligt. När dessutom vid varje kast till 30 à 40 kg vitfisk sällade sig ett dussin halvkilos-abborrar och en och annan gädda, kan man förstå, att dagsförtjänsten kunde bli ganska skaplig, även om priset var så lågt som 4 öre pr kilogram för mört och id. Denna senare

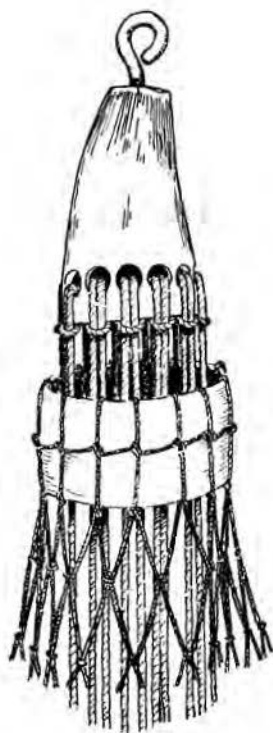

Bild 10. Mittringen och hornet i vilket kastlinan och »strickorna» äro fästa.

Bild 11. Schematisk bild av nätet under utkastet.

exporterades huvudsakligen till Tyskland, i gamla lider hämtad av tyskarnas egna kvassar. Bara kastnätsfisket vid Höjs mölla kunde ge mera än 10 000 kg. vitfisk pr år. Vid Sege å är det också id, som varit det viktigaste fångstobjektet. En lantbrukare i Särslöv omtalas ha grävt ett ganska stort dike vid sidan av åfåran, och i detta sumpades fisken efter hand som den fångades. Ibland måste borttransporten i lastvagnar ske kontinuerligt, då diket inte kunde rymma all fisken. Kanske får man ta en del av dessa uppgifter med en viss reservation, fiskare ha nu en gång en säregen vana att avrunda fångstsiffror uppåt, i synnerhet om det gäller fångster, som gjorts »i den gamla goda tiden». Men det kan inte råda något tvivel om, att fångsterna varit stora, och att uppgifterna i de flesta fall måste tagas för goda. Det är nämligen samma

vittnesmål överallt från de fiskeplatser, där man nyttjat kastnät.

De författare, som sysslat med kastnätets utbredning här i landet, ha praktiskt taget begränsat denna till enbart Lödde å, Malmöhus län, och i denna å endast vattenområdet vid Höjs mölla i Stävie socken någon mil från Öresund. Visserligen meddelar Ivar Arvidsson, att redskapet även förekommit i Saxån i samma län, men då det endast rör sig om två nät, det ena vid Norra Möinge i Asmundtorps socken och det andra vid Gissleberga kvarn i Norrvinge socken, framgår det tydligt, att förekomsten i Saxån varit rent tillfällig. I Arvidssons uppsats, som betitlats »Ett Skånskt Kastnät», omnämnes även det redskap av denna typ, som ingår i Kultur-

historiska museets samlingar, och vars hemort är Lomma vid Höje å i Malmöhus län, men i anslutning till hans uppfattning om utbredningen antar han, att detta nät ursprungligen kommit från Lödde å. Även Ossian Olofsson har i en tidigare uppsats, »Fiskesätt och Fiskeredskap», begränsat kastnätets brukningsområde till Lödde å. Att emellertid Kulturens nät ej haft falsk ursprungsbeteckning, kan nu till fullo bevisas, enär t. o. m. den kastnätsfiskare i Lomma, som i början på 1900-talet tillverkat och använt detta redskap, har påträffats.

Vid sommarens undersökning har sålunda framkommit, att kastnät varit allmänt brukade i Höje å från mynningen och upp till dämmena vid Värpinge by utanför Lund. Inom detta område påstås var och varannan husman och gårdsägare haft sitt nät. Det har sålunda inte direkt varit yrkesmän, som bedrivit detta fiske, utan personer, som haft sin huvudsakliga bärkning av jordbruk eller hantverk, men vars bostäder legat intill ån, och som fiskat till husbehov eller för nöjes skull.

Det skulle inte heller vara möjligt, efter vad författaren kan förstå, att blott och bart leva av kastnätsfiske, då fiskesäsongen huvudsakligen är några veckor lång på försommaren och möjligen en och annan vecka på hösten. Visserligen går det att fiska med detta redskap året runt, utom då vattendraget är isbelagt, men resultatet motsvarar inte ansträngningen på andra tider än som ovan angivits. Det är nämligen ansträngande att fiska med kastnät. Det ser så lätt ut, när gubbarna sveper runt, och nätet i en elegant båge seglar iväg ut i ån, men den som prövar på, erfar snart, att om man vill ha något mera än utdragna länder, fordras det både armstyrka och precision. Även tränade kastnätsfiskare kunna blott hålla på ett par timmar i taget och måste sedan ta igen sig ordentligt. Det finns några kastnät kvar vid Höje å, men på senaste tid har ingen annat än i undantagsfall prövat sin fiskelycka i ån. Det anses inte löna sig längre, ty trots att staden Lund sent omsider börjat rena sitt kloakvatten, har detta allt sedan 1900-talets början förorenat ån till den grad, att fisk som eventuellt klarat sig från kvävningsdöden, varit så gott som obrukbar

Bild 12. Kastnät från Lomma nr 11.

och i varje fall ej gått att sälja. Hur pass gamla anor denna fiskemetod har i Höje å är svårt att säga. De personer, som tillfrågats ha blott kunnat lämna säkra uppgifter ett par generationer bakåt i tiden, men mena allmänt, att kastnätsfiske just vid denna å bedrivits sedan gammalt. Trots de meter-tjocka lager av ävja, som ligger kvar och pyr på åbottnen, spara ett par gamla män sina redskap i en svag förhoppning om, att innan de dör åter en gång få användning för dem.

Kastnätsfisket vid Lödde å, som ju enligt vad här tidigare angivits är det bäst kända, bedrivs endast på ett litet vattenområde vid Höjs mölla, begränsat uppströms av dämmet och nedströms av landsvägsbron mitt för själva kvarnen. Den likbenta triangel, som bildas av dämmet, åkanten och bron, är

Bild 13. Fiskeplatsen vid Lilla Mölleberga.

en fullkomlig uppsamlingsstation för den uppgående fisken. Tidvis stå stimmen så tätt, att de övre fiskarnas ryggar sticka upp över vattenytan, och att fångsterna på denna plats kunna bli stora är ej förvånansvärt. Den ende kvarvarande kastnätsfiskaren berättade, att i hans ungdom den något hundratal meter långa åbrinken mellan dämnet och bron ibland var fylld av kastnätsfiskare och åskådare. Det var liv och rörelse som på en marknadsplats med köpslående om fisken och rop och støj från åskådardhoppen, när något större kast landades. Säkra uppgifter om kastnätsfiske i denna å finnas åtminstone från 1700-talet, men om fiskeområdet då varit större än nu kan tyvärr inte erhållas någon upplysning. Det skulle emellertid inte vara otroligt, då ån är ganska grund bitvis och har ett lugnt lopp.

Redan tidigare omtalades, vad som är känt om kastnät från Saxån. I Segeån tycks i likhet med Höje å redskapet ha varit ganska vanligt i gårdarna längs ån åtminstone från Lilla Mölle-

Bild 14. Fiskeplatsen vid Särslöv.

berga och sträckan ned till utloppet. I Mölleberga och Särslöv har det varit jordägarna, som fiskat med kastnät. På en gård i Särslöv var särskilt en lantbrukare intresserad och fiskade från 1800-talets mitt fram ett stycke in på 1900-talet. Hans svärson, som sedan övertog gården, ärvde tydligen även intresset för kastnätsfiske, ty han fortsatte som siste utövaren av detta fiske vid ån in på 1930-talet. Det var för övrigt på dessa lantbrukares gård som den tidigare omtalade dammen grävdes. Men även andra lantbrukare i trakten ha fiskat förr i tiden, mest för nöjes skull, enligt vad de påstå. Vid Bulltofta och ut mot åmynningen har också detta fiske bedrivits. En uppgift om att i Arlövfunnits en person, som tillverkade kastnät, gör det troligt, att åtminstone i åmynningen även Arlövsbor varit med. Att kastnätsfiske nu upphört, säges här som i Höje å bero på för stark förorening av vattnet med därav följande minskning i fiskbeståndet.

Såvitt författaren känner till, skulle i och med denna uppräknade samtliga platser, där fiske med kastnät bedrivits i vårt land, vara nämnda. Att spridningen inte varit större kan ju ha skilda orsaker. Först och främst beror det givetvis på, att gynnsamma betingelser inte äro för handen i alla vatten, men då t. ex. Danmark, som åtminstone delvis har vattendrag liknande de skånska, ändå inte tycks ha haft kastnät, vore man närmast böjd att tänka sig, att redskapet av en tillfällighet kommit hit i sen tid, och därför inte spritt sig mera. Då det även förefaller att saknas i Balticum, ligga de närmaste förekomsterna i England, Frankrike och Västtyskland. Polacken Kazimierz Moszynski anger dess utbredning bland slaviska folk vara begränsad till södra gränstrakterna av östslaviskt område samt Balkan. Då de slaviska benämningarna på detta redskap äro inlånade från främmande språk, av turkiskt ursprung hos t. ex. bulgariska och macedonska slaver och likaså hos bulgarer och serbokroater, anser han, att icke ens balkan-slaverna ursprungligen kände till kastnätet, utan att större delen av även Balkanhalvön i äldsta tider legat utanför användningsområdet. I sydvästra Europa förekommer däremot kastnät och likaså runt Medelhavet, varifrån för övrigt de äldsta uppgifterna kunna erhållas (Hesiodos). Man kan således kort och gott ange den europeiska utbredningen som huvudsakligen mediterrän med en västeuropeisk utlöpare norrut. Den västeuropeiska utbredningens nordligaste förekomster äro givetvis våra skånska kastnät.

Då det ingenstädes i litteraturen stått att uppdriva några säkra uppgifter om varifrån detta knepiga fångstredskap ursprungligen kommit, och då det ligger utanför ramen för denna uppsats att följa kastnätets utbredning vidare ut i främmande världsdelar, få vi väl låta oss nöja med att efter denna snabbkryssning över kontinenten från Höjs mölla i Skåne ha nått ned till Medelhavets stränder, vilka ju inte blott anses vara vår andliga utan i mångt och mycket även vår materiella kulturs gromark.

KÄLLOR.

Meddelare.

Fiskare Johan Andersson. Lomma nr 11.

Fru A. Jacobsson. Särslöv nr 9.

Fiskare Anton Nilsson. Höjs mölla.

Lantbrukare Otto Rasmusson. Strömshäll, Djurslöv.

Brovakt Karl Rolf. Lomma.

Murare Olof Svensson. Lomma nr 11.

LITTERATUR.

ARVIDSSON, IVAR, Ett Skänkt Kastnät. Rig Bd 13. Stockholm 1930.

FLIEGE, KARL, Taschenbuch der Angelfischerei, sid. 73. Berlin 1922.

LINDBLÖM, K. G., The circular Cast = Net in Africa. Riksmuseets Etnografiska Avdelning. Smärre meddelanden nr 11. Stockholm 1933.

MOSZYŃSKI, KAZIMIERZ, Kultura Ludowa Slowian. Del I. sid. 81. Kraków 1929.

OLOFSSON, OSSIAN, Fiskesätt och Fiskeredskap. Sötvattensfiske och Fiskodling. Stockholm 1922.

Av SVEN T. KJELLBERG

Än idag är malmgrytan ett värdefullt bohag, eftersökt på auktionerna, där man tappert slås om buden och segraren till slut får betala en anseelig lösepenning för henne. Men efteråt kan han glädja sig åt hennes pampiga, bredbenta gestalt och den gyllenröda malmglasen. Liksom i forna dar får hon ännu oftast sin plats i den öppna spisen. Grytan har blivit ett prydnadsföremål och lever nu vidare i sin pensionerade lyxtillvaro — fjärran ligger de tider, då hon ännu fyllde en uppgift i hemmets vardagliga drätsel. Men man är nog icke fullt rättvis, om man lägger alltför stark betoning på hennes karaktär av lyx- eller prydnadsföremål. Ty även om vi nu för tiden knappast skulle ta fram malmgrytan för att använda henne till kokning av vår soppa, så strålar ur hennes gedigna och trygga utseende en lugn hemtrevnad, som ger rofyllda tankar om de förflutna dagar vi brukar kalla 'den gamla goda tiden'.

Bland de malmgrytor, som hamnat i Kulturens stora vistehusbod, är en som fiskats upp ur Grytsjön i Grytereds socken

och Västbo härad i Småland. Det gick en sägen i trakten, att en stor skatt blivit sänkt ned i sjön i en gryta. Vid nytändningstid kunde man se den glimma på botten. När grytan så av en händelse fiskades upp ur djupet, väckte det stor uppståndelse i bygden. Man sökte länge och förgäves efter skatten, ty grytan var tom då den togs upp.

Många liknande sägner förtäljas om grytor, som gömmer på skatter. Bakom dem avspeglar sig icke sällan en verklighet. Man har vid många tillfällen funnit grytor med skatter nedsänkta i vatten. Det kan ha skett under orostider och ägarna ha tänkt sig att åter hämta upp sina dyrbarheter, när förhållandena blev lugnare. Men så har de troligen dött, kommit i fångenskap eller något liknande. Skatten blev aldrig hämtad.

Vad nu traditionen om skatten i Grytsjön beträffar, är det lätt att tänka sig huru talet uppkommit att den skulle ligga i en gryta — det hörs ju på namnet. Men här tog gryteredsborna fel, ty de trodde nog att både sjön och socknen fått sitt namn efter grytan. Det gryt, som ingår i de båda namnen, är emellertid ett ur gammalt nordiskt ord med betydelsen sten och syftar sålunda på traktens steniga och sandiga natur. Även om grytan, som visar sig icke vara äldre än från 1700-talet, nu har hamnat i museet så finns likväl möjligheten att skatten ännu ligger på sjöbotten. Mycken sanning ligger ofta bakom de gamles berättelser.

Denna sägen för mig åter till ämnet, som är att tala något om grytor och visa några bilder av dem. Om gryt i det ena fallet betyder sten, så bör det väl också ha samma innebörd i det andra, jag menar i ordet gryta. Gryta betyder stenkärl. När man kallar ett stort kokkärl av malm för gryta, beror det på att detta ord för länge sedan förlorat sin ursprungliga betydelse för oss. Men det ger oss samtidigt den upplysningen, att kokkärl i långt tillbaka liggande tider var gjorda av sten. Detta kan dels tagas direkt efter nutida språkform — vi känner redan från förhistorisk tid grytor gjorda av tjäljsten i former, som tillverkats in på 1800-talet. Men denna materialbeteckning kan i äldre dagar ha haft en långt vidsträcktare

betydelse. Till de äldsta spåren av mänskligt liv hör kruk-skärvorna. På stenålderns boplatser kan vi finna dem i tusentals. De har en gång varit hela kärl, som våra primitiva förfäder använt vid förvaring och tillredning av sina födoämnen. Jag tror icke man tar fel om man antar, att dessa av lera och grov kvartssand byggda kärl redan kallades för grytor — på samma sätt som vi här i Sverige under 1600-talet kallade krukor och tallrikar av fajans för stenkärl. — På så sätt kan vi nu ge benämningen till våra i övrigt vördnadsbjudande malmgrytor en så hög ålder, att väl knappast något av de många andra föremål, människan skapat sig, kan lävlas därmed.

Medan vi är inne på kapitlet namn får vi icke gå förbi kitteln. Vi skiljer ju på grytor och kittlar — jag vet icke om husmodern av i dag verkligen menar två olika saker med gryta och kittel. Om hon säger till sin dotter: 'sätt på en gryta vatten' eller 'sätt på en kittel vatten', uppfattar då flickan det som en hänvisning till en speciell sorts kokkärl? Sannolikt icke. Men där skillnaden upprätthålles menar man i allmänhet med gryta ett av järn eller metall gjutet och med kittel ett av plåt smitt kärl. Även ordet kittel är gammalt i vårt språk — äldre än kastrull, som vi hämtat från franskan — men är ursprungligen lånat av germanerna från latinets, där det betyder 'djup eller flat skål'. Även ett annat ord, panna, har romerska anor och betyder också det 'skål'.

Men låt oss efter denna inledning ta våra malmgrytor i närmare betraktande.

Under 1300-talet börjar urkunderna lämna oss uppgifter om grytgjutare i Sverige. Dessa stöpte grytor av koppar och kopparlegeringar. I testamenten och bouppteckningar från denna tid uppräknas ofta grytor. Att vi här har att göra med malmgrytor är otvivelaktigt, ty eljest hade de icke förtecknats bland andra dyrbarheter. Sannolikt hade grytgjutarna här i Sverige redan under medeltiden efter tyska förebilder sammanslutit sig till ett skrå för att bevaka gemensamma intressen. I Visby stadslag från mitten av 1300-talet uppräknas

Bild 1. Malmgryta upptagen ur Grytsjön, Gryteryds sn, Västbo hd, Småland. K. M. 24274.

bland andra hantverksämbeten även gryt- och kanngjutarnas. Den äldsta kända skråordningen är emellertid först från 1545, då Stockholms grytgjutare och kanngjutare fick en gemensam ordning. Kanngjutare var då det samma som tenngjutare. Det var sålunda två olika yrken som förenades, men i grund och botten hade de mycket gemensamt i sin teknik. Detta var icke märkvärdigare än när något tidigare överskärare och skräddare på samma sätt enades under en hatt. Från 1300-talet och särskilt från det följande århundradet finns många namngivna grytgjutare i våra urkunder. Sålunda förekom ett stort antal av dessa yrkesmän i Stockholm, där de ägde fastigheter och intog en icke obemärkt plats inom samhället.

Betraktar vi nu den historiska utvecklingen, finner vi att grytgjutarens näringsfång blomstrade under medeltiden för att så småningom avtaga under 1500-talet och till sist helt

upphöra med utgången av 1600-talet. Den siste grytgjutaren inom ämbetet dog 1680. I stället uppstod flera olika yrkesgrupper, som mellan sig uppdelade malmgjutningens skilda arter. Nu hör vi talas om klockgjutare, ljusstaksgjutare, mässingsslagare och gelbgjutare, vilka var och en specialiserat sig på sina uppgifter, men därjämte vid behov även kunde gjuta en gryta.

Vad var anledningen till det hedervärda grytgjuteriets tillbakagång? Otvivelaktigt hade malmgrytorna spelat ut sin roll såsom köksföremål under 1600-talet. Nya material kom till användning, vilka var billigare och lättare. Kittlarna fick en renässans. Sålunda tillverkades från 1600-talets förra hälft lätta kittlar av mässing och kopparkittlar i allt större antal. Till de tyngre grytorna började järn allt användas i större utsträckning. I en förteckning från 1642 över inventariet vid Huseby järnbruk i Småland upptages »pannemot», varmed avses delar till gjutformor för grytor och pannor. I den mellansvenska bergslagen drevs också en flitig tillverkning av och handel med järngrytor. Bland allmogens besvär vid riksdagen 1748 finnes en framställning att inrikes tullen på gjutna järngrytor och kittlar, som därtills erlagts efter kannerum, d. v. s. rymd, istället måtte få betalas efter vikt. Man får överhuvud taget ett starkt intryck av den livliga trafik med järngrytor, som kommer igång vid den tidpunkt då malmgrytorna synes ha spelat ut sin roll.

En annan intressant iakttagelse, som man kan göra beträffande denna tidpunkt, är att fr. o. m. 1500-talet krukmakargods börjar bli allt vanligare som köksutstyr. Att döma efter de rika fynden i Lunds stads jord är lergods vanligt under den äldre medeltiden, då särskilt svartgodset dominerar. Men därefter tunnas keramikfynden ut och vad man påträffar av glaserat lergods och stengods är importvaror. Detta är av intresse om man samtidigt har i minnet att kokkärl och dryckeskar av metall och tenn nu börjar förekomma i stigande omfattning. Med den nya tiden kommer så krukmakargodset åter. Nu radar trebenta lerpottor och lerpannor med invändig

Bild 2. Malmgryta på härden i Blekingestugan på Kulturen.

glasyr upp sig i spisen. Under 1600- och 1700-talen blomstrar ett stort antal krukmakerier upp i våra städer och kruk-
makarna har tilltagit i sådant antal att de börjar organisera sig i skrån.

De gjutna malmgrytorna har emellertid icke ännu helt spelat ut sin roll. Med 1700-talet börjar åter en period då malmgrytan blir eftersökt. Det största antalet bevarade malmgrytor tillhör denna tid. Utom på den nu starkt förändrade formen, som är så utpräglad att man icke gärna kan ta miste

Bild 3. Medeltida grytor och stekpanna av malm. Den lilla grytan är jordfynd från Kalmar liksom stekpannan. K. M. 42388, 28999 och 29000.

på en gryta från den äldre och den yngre perioden, kan man genom de ofta anbragta årtalen bestämma åldern. Dessa grytor har tillverkats på många olika orter i landet och en undersökning av hela det bevarade materialet kompletterad med de skriftliga källorna skulle behöva göras för att få en överblick av den sista periodens grytmakeri, vilket emellertid ligger utanför ramen för denna lilla översikt.

Enligt skråordningen skulle grytgjutaren äga ett skeppund koppar, som ej fick vara pantsatt, samt verktyg och verkstad innan det kunde bli tal om att han fick vara egen mästare. Han skulle också tillfredsställande göra sitt mästerprov, bestående av en gryta, en stekpanna och en mortel.

Hur skedde gjutningen av en malmgryta? Undersöker man grytorna från den äldsta till den yngsta, finner man på samtliga samma spår efter gjutgrad och ingöt — mitt på bottenundersida har ingötet haft sin plats och från denna går en gjutgrad upp efter sidorna, delande grytan i två lika hälfter. Detta måste innebära att grytan gjutits i en tudelad form över en kärna. Tyvärr har jag icke lyckats finna någon be-

Bild 4. Medeltida grytor och pannor av malm. Den börstersta grytan med grepen, jordfynd från Lund. K. M. 16613, 15232, 42106 och 16614.

skrivning av grytgjutning och ej heller någon gammal gjutare, som kunnat konsten. Jag får därför stanna vid denna antydning.

Den grytform, som vi avhandlar, har tre ben eller fötter. Det finns grytor, som saknar dessa. I själva verket ser det ut som om den trebenta grytan först under medeltiden började komma i bruk i Europa. Däremot är dess anor mycket äldre i Kina. Här förekommer redan flera tusen år före vår tideräkning en grytform, som egentligen består av tre sammansatta, spetsiga kärl. Under utvecklingens gång smälter dessa samman. Till slut kvarstår av kärlets individualitet blott tre benformade spetsar medan överdelen blivit en enhetlig skål. Slutfasen i denna process är sålunda vår grytform med tre ben. Man har antagit, att denna färdiga produkt kommit till oss från de gula värld.

Den medeltida grytans form är en starkt rundad kruka med tre höga ben, se bild 3—8, och med en liten diameter i förhållande till djupet. Ett gott exempel härpå är en liten gryta, bild 3, jordfynd från Kalmar. Den har en starkt utsvängd buk med större omkrets än mynningens. Fötterna är här ut-

Bild 5. Malmgryta
från medeltiden,
jordfynd i Lund.
K. M. 39395.

Bild 6. Malmgryta
från medeltiden,
jordfynd i Lund.
K. M. 25515 w

Bild 7. Malmgryta
från medeltiden.
K. M. 42388.

Bild 8. Botten av
medeltida malm-
gryta. Märken
efter ingöt och
gjutgrad.
K. M. 16613

Bild 9 och 10. Malmgrytor av medeltida form. Överst jordfynd från Linköping, nederst inköp från Lund. K. M. 21448 och 22827.

Bild 11 och 12. Panna och gryta. Skulpturer från korbänkar i Lunds domkyrka ca 1375.

formade som djurtassar, vilket också är ett ålderdomligt drag även om man från samma tid påträffar raka ben med triangulär eller fyrkantig genomskärning. En gryta från Vigerslevs socken på Fyen, som visar stor likhet med kalmargrytan, innehöll vid påträffande en del mynt, varav det yngsta från Kristoffer II:s tid, 1320—32. Ingenting hindrar sålunda att även kalmargrytan kan förskriva sig från 1300-talet. En daterbar gryta återfinnes på en relief från de omkring 1375 snidade korbänkarna i Lunds domkyrka, se bild 12. Formen med den djupa och bukiga skålen är här värd att lägga märke till. Ofta har de medeltida grytorna ett par eller flera upphöjda linjer, som löper parallellt över buken — men lika ofta synes de sakna denna utsmyckning. Karakteristiska är de spetsvinkliga öronen, som springer fram från mynningsranden och har sitt nedre fäste på buken. I våra samlingar finnes emellertid en gryta, som påträffats i Lunds jord, där denna öronform saknas och blivit ersatt med uppåtspringande, bladformiga öron, se bild 6.

I sin bok *Middelalderske Byfund fra Bergen og Oslo* har Sigurd Grieg sökt klassificera grytmaterialet. Kalmargrytan

Bild 13 och 14. Malmgryta med gjutaremärke. Skåne. 1700-talets slut.
K. M. 12855.

Bild 15 och 16. Malmgryta med gjutaremärke. Skåne. 1700-talets slut.
K. M. 12887.

tillhör hans grupp I, som enligt hans uppfattning kommit till Norden under 1300-talet och knappast kan vara äldre. Grytor av denna typ har hållit sig i bruk ännu vid 1500-talets början.

En praktfull malmgryta av medeltida form bör här särskilt omnämnas på grund av sin storlek — den mäter icke mindre än 41 cm. i höjd — och sina lundatraditioner, se bild 5. Den påträffades någon gång under 1830-talet vid brunnsgrävning på färgerifaktorn Petter Borgs gård vid Stora Södergatan. Innan den 1893 kom till Kulturen hade den bevarats på färgaregården såsom ett slags lyckobringande maskot.

En helt annan typ representerar grytan bild 9, vilken med sin vida öppning och sitt i förhållande därtill ringa djup mera erinrar om 1700-talets grytor. Här är dock en väsentlig skillnad, som framförallt ger sig till känna i kroppens bukiga form. Den skiljes från de tidigare behandlade medeltidsgrytorna genom sina korta ben. Enligt Grieg är denna grytform, som han sammanför under grupp III, samtida med den ovan omtalade och skulle sålunda sträcka sig i tiden mellan 1300—1500.

Innan vi lämnar de medeltida kärnen bör några ord sägas om pannan. På korstolarna i Lundadömen finns en träskulptur, som visar fabeln om räven och storken. På bilden ser man räven med lätthet slicka i sig kalasmaten medan storken på den flata pannan blott med svårighet kan hålla takt med honom. Pannan är en flatbottnad, låg skål på tre höga ben. En sådan panna återfinnes på bild 3. Denna är funnen vid grundgrävning på Västerlånggatan i Kalmar tillsammans med den på samma bild återgivna lilla grytan och bör liksom denna dateras till 1300-talet. Den är på sidan försedd med en gjuten holk avsedd till anbringande av ett träskäft. Utom flatbottnade förekommer också pannor med skålformigt rundad botten, även dessa förmodligen av medeltida ursprung.

1700-talets grytform utmärkes av skålens ringa djup i förhållande till diametern. I många fall har botten blivit nästan platt och grytan ger intrycket av att ha blivit sammantryckt. Skålen bäres upp av tre, ofta ganska tunna ben av ungefär

Bild 17.
Profeten Habakuk bär mat
till Daniel i lejongropen.
Valvmålning i Härkeberga
kyrka, Uppland, 1400-
talets slut.

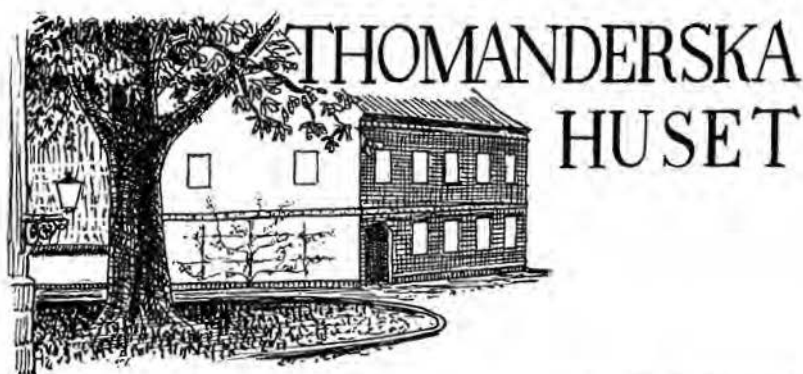

samma längd som skålens djup. De avslutas merendels med tre trappstegsliknande avsatser. Öronen är av den gamla typen, men synes till skillnad från det medeltida bruket aldrig vara anbragta vid själva mynningskanten utan djupare ned. Många bär årtal och grytgjutaremärke. Bland dem är särskilt i Skåne de båda märkena A O och M mycket vanliga, se bild 13—16. Sannolikt har dessa grytgjutare varit bosatta i Ystad. En mycket stor gryta av mästaren M är daterad 1765 och en annan av A O bär årtalet 1773.

I äldre tid synes malmgrytorna icke blott ha varit brukade som kokkärl utan även ha placerats på bordet. För att flytta dem hade man ett bygelformat handtag med krok, som passade till öronen. På bild 17 kan vi se huru man vid medeltidens slut bar grytan. 1700-talets stora malmgrytor synes sällan ha haft grepar av detta slag. I stället flyttades dessa med hjälp av grytkrok, två handtagsformade hakar, som man häktade fast vid öronen.

LITTERATURANVISNINGAR.

- SUNE AMBROSIANI, Hur har grytan på tre fötter uppkommit?
- SIGURD ERIXON, Mässing. Svenska manufaktur- och konsthandverksprodukter under 400 år. Stockholm 1943.
- STIGURD GRIEG, Middelalderiske Byfund fra Bergen og Oslo. Oslo 1933.
- ALBERT LÖFGREN, Stockholms kanngjutareskrå. Del I, band 1—2. Stockholm 1925 och 1933.
- MONICA RYDBECK, Två slutna fynd av medeltida tennkannor och bronsgrytor från nordöstra Skåne. Meddelanden från Lunds Universitets Historiska museum. 1945.

Av WILLIAM KARLSON

På Kulturens gamla område ligger ett i wedgwoodblått målat hus i två våningar med en flygelbyggnad och en liten trädgårdshägnad av en vitrappad tegelstensmur och ett tjärat plank. Det är det Thomanderska huset.

En av dess tidigare ägare var professorn, sedermera en av de aderton och biskopen över Lunds stift Johan Henrik Thomander. Hans näst äldsta dotter, fru Ida Thomander-Warholm på Tuna, skänkte byggnaden till Kulturen, där den på hennes bekostnad återuppfördes 1925. Hon ville därmed resa ett bestående minne över sin berömde och älskade fader. När hon dog, den 23 december 1932, hade hon också förordnat att möbler och annat bohag ur hennes kvarlåtenskap, som en gång funnits i huset eller eljest brukats av biskopen och hans familj, skulle överflyttas dit. Den som inträdde i detta gamla hem skulle få ett intryck av den miljö, varuti en professor i Lund levde under 1800-talets förra hälft.

Bland de många ting, som på så sätt åter kom att förenas i det blå huset, är biskopens bibliotek om ca 4.000 band ett av

Bild 1. Biskop
Carl Adolf Agardh,
f. 1785, d. 1889,
under professorstiden
i Lund ägare av gården
1816—1833. S.P.A.

de anmärkningsvärdaste. Det fyller nu fyra rum i övre våningen. Dyrbar är också den stora servisen av ostindiskt porslin i blått och vitt. Den förvaras nu i det tunga matsalsskåpet, och bordet i matsalen är dukat med fat och tallrikar av det läckra porslinet. De fem kuverten äro framsatta för hufvudern och hans maka samt för de tre döttrarna, vilka av sin humorfyllda fader kallades »Huvudet», »Hjärtat» och »Magen». — Redan tidigare hade fru Thomander-Warholm och hennes syster, fröken Emma Thomander, död 1917, till museet överlämnat den Thomanderska dräktsamlingen, vars olika plagg burits av medlemmar i familjen. Den är nu utställd i flygelbyggnadens övervåning. Om möblerna skall närmare ordas i slutet av denna artikel.

Efterföljande rader äro ämnade att för årsbokens läsare skildra husets ägare och byggnadshistoria.

Bild 2. Fru Anna Fröding,
f. Agardh, moder till
skalden Gustaf Fröding och
född i gården vid Paradis-
gatan 1827.

ÄGARE

Den tomt, på vilken det nu så kallade Thomanderska huset 1814 uppfördes, var en sammanslagning av den östra delen av tomt n:r 19 och en hageplats ursprungligen tillhörande tomten norr därom med n:r 18. Denna sammanslagning gjordes genom ett par köpebrev från 1816. Säljare av n:r 19 var handelsmannen Jacob Lindschoug (d. 1834) och hans hustru, Bothilda Wining, och av n:r 18 guld- och silverarbetaren Jacob Gybergs änka, Botilla Isberg, och hennes barn, de omyndiga representerade av sin farbror, urmakare Per Gyberg i Åmål. Köpare var professor Carl Adolf Agardh, bild 1, svärson till Jacob Lindschoug och sedan 1812 gift med dennes dotter Margareta Charlotta Lindschoug. Av ordalydelsen i köpekontraktet rörande tomtdelen från n:r 19 framgår, att Agardh med sin familj redan var bosatt här. Ingressen till nämnda handling lyder: »Genom detta öppna köpebrev överlåter och försäljer

Bild 3. Biskop
Johan Henrik Tho-
mander, f. 1798,
d. 1865, ägde gården
1833—1851.

Jag Jacob Lindschoug med min kära Hustrus bifall till min käre Svärson Herr Professor Carl Adolf Agardh den av honom iboende andel av gården och tomten N:o 19, som ligger utöver östra sidan af min östra Stall- och Loglänga emot en betingad, öfverenskommen och till fullo erlagd köpesumma, stor Tre Tusende Fem Hundrade Femtio Fem (3.555) Riksdaler 26 Sk. 8 Rst. Banco». Dock medföljde icke i detta köp någon andel av den till gården n:r 19 hörande 7 1/2 tunnland stora fälads-lotten i Kobjersvången. Jacob Lindschoug hade 1792 övertagit gården efter sin fader, den förmögne handelsmannen Jacob Lindschoug d. ä., genom att lösa ut sin syster och svåger. — Den hagetomt, som Agardh inköpte av änkan Gyberg, utgjordes av östra delen av tomt n:r 18 med västgräns vid Bredgatan och granntomt i norr till Lindschougs gård n:r 19.

Carl Adolf Agardh, som sålunda blivit ägare till de båda

Bild 4. Fru Ida Thomander-Warholm, f. 1837, d. 1932, som av Lunds universitet inköpte sitt barndomshem i Paradisgatan och skänkte det till Kulturen samt lät återuppföra det därstädes 1925.

Bild 5. Regementsveterinär
Joh. Magnus Samberg ägde
gården 1874—1905.

hopslagna tomtdelarna, var född i Båstad, där fadern, bördig från Slesvig, var handlande. 1799 hade han blivit student i Lund och inskrivits vid akademien den 5 okt. d. å., dagen efter Esaias Tegnér, vilka båda blivande stormän med tiden kommo att förbindas genom en varm vänskap. 1805 absolverade Agardh magistergraden, och blev 1807 docent i matematik och 1812 professor i botanik och ekonomi samt gifte sig samma år. Prästvigd blev han 1816 och utnämndes d. å. till kyrkoherde i S:t Peders Klosters församling. 1834 lämnade han för alltid Lund för att tillträda biskopsämbetet i Karlstad, till vilket också Tegnér hade flera förespråkare men tackade nej.² Agardh var emellertid också en det praktiska livets man. Han var initiativtagare till och en av grundarna av Skånska Städernas Brandstodsförening 1828 och Gamla Sparbanken i Lund 1833. Av hans fem barn blev sonen Jakob, född 1813, professor i botanik i Lund, och hans byst pryder nu Lunds Uni-

versitets Botaniska trädgård framför den av honom anlagda institutionsbyggnaden Agardhianum. Dottern Anna Eliana Emilia, bild 2, född 1827 i huset vid Paradisgatan, det nuvarande Thomanderska huset, blev 1852 gift med löjtnant Fröding och genom detta giftermål moder till vår frejdade skald Gustaf Fröding. Det heter om henne, att hon gärna och med talang skrev vers, och den frödingska skaldeådran torde alltså ha sin upprinnelse i henne.

I Lunds Weckoblad n:r 33 för onsdagen den 14 aug. 1833 läser man följande annons rörande den här ifrågakvarande gården och tomten vid Paradisgatan:

»Gården och tomten under N:r 19 i Lund belägen vid Paradisgatan, gentemot Botaniska Trädgården, samt emellan Lindschougiska gården och Lazarettet, kommer att onsdagen den 18 instundande September på frivillig och offentlig Auktion till den mestbudande försäljas. Såsom uthyrd på ett år, kan den ej förrän efter detta års förlopp tillträdas. Köpewillkoren skola, såvidt möjligt är, lempas efter köparens beqwämlighet, när för innestående köpesumman tillbörlig säkerhet levereras.

Lund d. 5 Aug. 1833.

Ägaren.

Vid auktionen lämnades det högsta budet av professor Johan Henrik Thomander, bild 3, och den 23 dec. antecknades i Lunds lagfartsprotokoll § 1, att denne av den då nyutnämnde biskopen Carl Adolf Agardh och hans fru tillhandlat sig deras gård för en köpesumma av 5.401 rdr b:co. Härmed hade alltså gården kommit i den mans ägo, efter vilken huset nu bär sitt namn, och förblev så till 1851.

På hösten 1826 hade Thomander från sin befattning som predikant vid Karlshamns kastell av Lunds Universitets prokansler, biskop Faxé, på begäran av professor M. E. Ahlman kallats till Lund för att föreläsa vid det teologiska seminariet. 1827 utnämndes han till docent och 1831 till extra ordinarie teologie adjunkt. Thomander hade redan då skaffat sig ett

gott rykte som vetenskapsman på det teologiska området, och hans varme gynnare, den nyssnämnde professor Ahlman, sökte redan nu genomdriva hans utnämning till professor primarius och domprost, vilket dock ej lyckades honom. Först 1833 blev han professor i pastoral teologi och fick Husie som prebende-pastorat. Nu hade han nått en sådan ställning och inkomst, att han kunde länka på att gifta sig. Under sin karlshamnstid hade han stiftat bekantskap med en dotter till den rike bruks-patronen S. F. Meyer och hans maka, född Tauson. När han 1833 köpte gården vid Paradisgatan, hade han hunnit ingå trolovning med Emilia Louise Meyer, vilken han följande år som brud förde till Lund och sitt nyförvärvade hem. Här föddes hans tre döttrar, Fredrika 1834, Ida 1837 och Emma 1839.³ Ett flertal av Thomanders arbeten äro tillkomna under den tid han bebodde detta hus.

Hos Thomanders senast avlidna dotter, fru Ida Thomander-Warholm, bild 4, på Tuna — detta lilla Walter Scott-slott, av biskopen avsett som änkesäte, stod färdigt 1867 — hade jag flera gånger förmånen att vara gäst. Hon var en högt begåvad dam och hade ett mycket gott minne samt erinrade sig med lätthet gångna tiders händelser och personer. Om sin fader talade hon med en glöd och en hänförelse, som var omisskännlig, och om hans samtids store män på det vetenskapliga och vittra området, vilka gästade hennes hem. Som mycket liten hade hon suttit i Esaias Tegnér's knä. Han besökte 1838 Lund. Frans Mikael Franzén och Carl Jonas Love Almqvist hade hon också tagit i hand, då de vid något tillfälle besökt hennes fader. På den politiska vädjobanan — sedan 1840 var Thomander medlem av prästeståndet vid riksdagarna — i det vetenskapliga arbetet och i vitterleken träffade han eliten av sin tids store. På samma sätt erinrade hon sig sitt barndomshem vid Paradisgatan.

För att hedra sin store faders minne inköpte fru Thomander-Warholm 1924 av Lunds Universitet det gamla barndomshemmet och lät återuppföra det på Kulturen. Hon hade då nått en ålder av över åttio år, men hänförd inför möjligheten att

få resa ett äreminne åt sin älskade och vördade fader blev hon till den grad föryngrad, att hon hoppade lätt som en gatärla bland bjälkar och sparrar, när huset reste sig på den nya platsen. På ort och ställe kontrollerade hon själv, att allt blev korrekt och så, som hon mindes det från sin barndom. Hon var fjorton år, när fadern som utnämnd domprost i Göteborg flyttade dit. Hon erinrade sig mönstren på de tapeter, som då klädde väggarna och nu doldes under många senare lager. Möblernas plats hade hon klart för sig. Husets interiörer fingo efter hennes anvisningar det utseende, som de haft under Thomanders ägaretid på 1830- och 1840-talen.

1850 utnämndes Thomander till domprost i Göteborg och lämnade Lund följande år. Det gällde nu att avyttra gården vid Paradisgatan. Det hann emellertid ej ske innan han lämnade staden varför han fick anlita ombud för denna transaktion. Den dåvarande akademisekreteraren E. Nauman var honom behjälplig härvidlag.

Den nye ägaren blev prostinnan Margareta Sofia Kallenberg, född Weduwar, änka 1851 efter kontraktsposten Jacob Berndt Kallenberg i Tygelsjö.⁴ Den köpehandling, genom vilken hon blev innehavare av gården i Paradisgatan, är daterad den 31 mars 1851. Priset var 6.666 riksdaler 32 sk. bankosedlar. I köpeskillingen var inbegripet alla i åbyggnaderna befintliga kakel- och järnsättugnar, »Engelsk Spisel med tillhörande kärl», bryggpanna, »ugnstäppor» och dubbelfönster. Prostinnan hade att vidkännas alla omkostnader för »köpebrevets charterande, lagfarten och krigsmanshusavgiften». Tillträdet skedde omedelbart. Genom sitt ombud, auditör M. Larsson, en av »Bondpinans» byggherrar, förklarade sig köparen nöjd med dessa villkor. I gården framlevde sedan prostinnan Kallenberg sin änketid och dog här vintern 1864.

Prostinnan Kallenbergs ekonomi tycks vid hennes bortgång ha varit ganska derangerad. Hennes stärbhus, som utgjordes av sonen löjtnant Jakob Baltzar Kallenberg och en omyndig dotter Clara Helena Sofia, fann sig nödsakat att genom borgenärernas försorg på exekutiv auktion försälja fastigheten. I

Bild 6. Thomanderska huset, uppfört 1814, på sin ursprungliga plats i Paradisgatan. Korsvirkesgaveln mot väster tillhör gamla stallbyggnaden i den Wickmanska gården.

köpebrevet, daterat den 14 maj 1864, heter det: »Lunds Stads Auktionskammare gör weterligt: Att sedan framlidna Enkefru Prostinnan M. S. Kallenbergs Sterbhusdelägares fastighet, gården och tomten under n:ris 18 & 19 wid s. k. Paradisgatan här i staden, blifwit genom exsecutiv Auktion den 12 sistlidne april till försäljning offentlig utbjuden, så har Herr Kronofogden A. G. Gustafsson wid berörde tillfälle denna fastighet inropat för högstbjudna Nio Tusen Etthundra (9100) Riksdaler Riksmünt, jämte öfriga i protokollet anmärkta willkor, och som Köpeskillingen blifwit behörigen redowisad, warder den härmed qwitterad.»

Efter att i tio år ha suttit som ägare till gården vid Paradisgatan avyttrade kronofogde Axel Gustafsson densamma till regementsveterinären Johan Magnus Samberg, bild 5. Detta

Bild 7. Gårdsinteriör från Paradisgatan med det 1854 uppförda trapphuset.

köpekontrakt är infört i Lunds stads lagfartsprotokoll den 13 april 1874 § 129. I stället för den gamla numreringen 18 och 19 har fastigheten nu efter den nya nummerregleringen fått beteckningen n:r 19 Litt. B. Köpesumman var vid detta tillfälle 20.300 rdr rmt. Fastigheten var emellertid intecknad dels hos Consistorium ecclesiasticum med 8.250 rdr rmt och dels med 4.800 rdr rmt hos Torna Bara och Harjagers Härads Sparbank i Lund. I köpevillkoren ingick bland annat, att köparen skulle få tillträda hus och tomt den 1:sta instundande oktober dock med den inskränkningen, att andra våningen i huset var uthyrd till en orgelbyggare Marcusson från den 1:ste nästkommande april till samma dag 1875, varför köparen endast ägde rätt att för tiden från tillträdesdagen den 1:ste oktober till den 1:ste april 1875 av bemälte Marcusson uppbära den för

samma tid belöpande hyran. Med köpet skulle följa en i andra våningens kök befintlig järnspis med tillhörande reservoar och stekgryta, två i övre våningens tambur varande hörnskåp, vask och hyllor i köket och hyllor i spiselkammaren.

Ända till sin död 1905 satt regementsveterinär Samberg som innehavare av den gamla Agardhska gården. Efter hans död inköptes den av Södra Sveriges Förening för Sjuksköterskehem, som redan från 1903 förhyrt en del rum i huset. Enligt köpekontrakt av den 21 dec. 1905 blev föreningen ägare till fastigheten, varå lagfart utfärdades den 26 mars 1906 enligt lagfartsprotokollet § 58. Köpet hade gått genom professor Jacques Borelius såsom föreningens ordförande, av vilken föreningen sedan övertog densamma.

Södra Sveriges Förening för Sjuksköterskehem, i dagligt tal endast kallat Sjuksköterskehemmet, innehade gården till 1912, då man i ett lagfartsprotokoll av den 9 april § 27 finner följande antecknat:

»För lagfart inlämnade hofrätts e. o. notarien Alb. Eklundh ett så lydande köpebref:

'Köpebrev'.

Till Lunds Universitet upplåta och försälja vi härigenom den oss tillhöriga fastigheten, gården och tomten N:o 18 B och N:o 19 B vid Paradisgatan i Lund att den 1 april 1912 tillträdas mot en öfverenskommen köpeskilling, stor Tjugofemtusen (25.000) kronor, som emot öfverlämnande till Universitetet af de i fastigheten in-tecknade skuldebrefven, å tillträdesdagen till oss kontant inbetalas.

Med köpet äro förenade följande villkor: Säljarna förbehålla Södra Sveriges Sjuksköterskehem rättighet att under en tid af fem år från tillträdesdagen disponera hela det å fastigheten befintliga boningshuset, ett för ved- och kolupplag erforderligt förvaringsrum, bryggghus samt rum för torfmullsklosett och afträdestunnor emot en årlig hyra af Ett Tusen Tvåhundra (1.200) kronor, som till Universitetet halfårsvis, den 1 okt. och den 1 april, erlägges; hvarjämte Sjuksköterske-

Bild 8. Huset i Paradisgatan nedtogs under jan.—febr. 1925 och flyttades över till Kulturen, där det uppfördes under våren samma år.

hemmet skall vara berättigat att, sedan berörde fem år till-
ändagått, förlänga hyresaftalet på ytterligare tre år på samma
villkor. Lund d. 1 april 1912.

Jacques Borelius

Bemyndigad af Södra Sveriges Sjuksköterske-
hems förvaltningsutskott.»

Genom detta köp kom fastigheten till en ägare, där den med
all säkerhet kommer att förbliva för framtiden. Tomten är
nu sedan 1925, då det ursprungliga huset revs och flyttades
bort, bebyggd med ett annat, som är inrett till bostäder för
vaktmästare och amanuens vid Universitetets Fysiologiska
institution. Gården betecknas numera med n:r 34 i kvarteret
Paradis och med adressnummer 3 vid Paradisgatan.

BYGGNADSHISTORIA

Den källa man ifråga om den ovan behandlade tomtens bebyggelse i huvudsak har att lita till är brandförsäkringsbrevet i Skånska städernas brandstodsförenings arkiv. Den första brandförsäkringen av byggnaden på tomten gjordes 1828, samma år som den nyssnämnda institutionen startades. Professor Agardh, som själv var en av initiativtagarna till denna, har naturligtvis anlitat den för sitt eget hus. Hans brandförsäkringsbrev bär nummer 541 och upptager tre byggnader, en karaktärsbyggnad, en tillbyggnad till denna mot norr samt ett uthus, markerade med n:r 1, 3 och 2.

Huvudbyggnaden, betecknad med n:r 1 i försäkringsbrevet, anges vara tretton år, alltså uppförd under år 1814, bild 6. Den är byggd i två våningar och sträcker sig längs gatulinjen. Det är ett tvåvåningshus, fristående vad angår långsidan åt gatan och östra gaveln, som vette mot Paradislyckan. Den västra gaveln stötte till handelsmannen Jacob Lindschougs stallbyggnad, och från husets norra långsida, som vette åt gården, utgick på dess östra del en halvåningslänga. Boningshuset var uppfört i ekekorsvirke med bränd tegelsten och på insidan beklätt med råsten. Ytterväggarna voro starkt rappade, och yttertaket var av tegelpannor och hade en »vindkappa», beklädd med taktegel och med en läm till stängsel. Takrännorna voro av trä och stuprännorna av järnbleck. Vid husets ända var en bred portgång med portar såväl åt gatan som åt gården. Skiljeväggarna i huset voro av korsvirke och obränd sten, så kallad råsten. Det var betydligt reparerat 1827 och befann sig i ett fullgott skick.

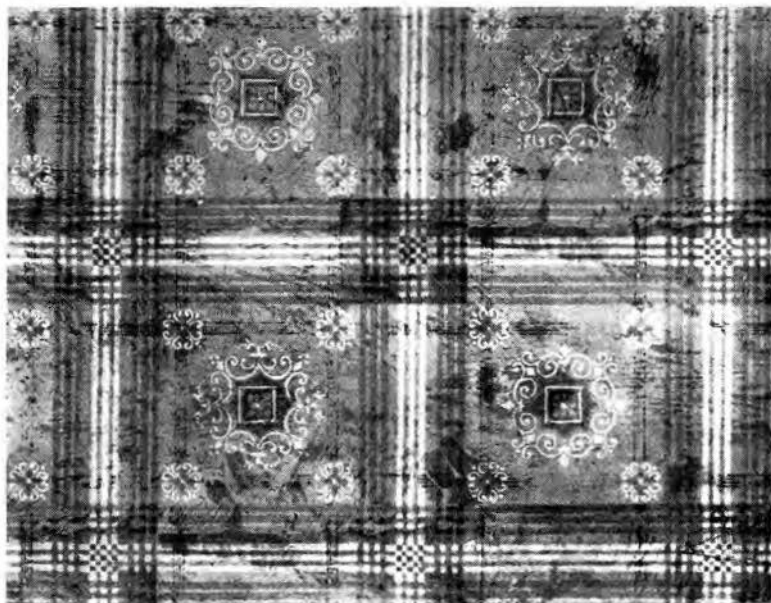
Bottenvåningen i detta hus var i nordvästra hörnet inredd med en förstuga med ingång från porten, alldeles som nu är förhållandet, och en trätrappa, som ledde upp till andra våningen. För övrigt innehöll denna våning fyra boningsrum och tre kamrar, av vilka den ena hade en liten trappuppgång till övervåningen, samt ett kök. Andra våningen upptogs av en förstuga med trappa upp till vinden, fyra rum och tre kamrar,

och under yttertaket var ett stort sammanhängande vindsutrymme med brädgolv. Golven i fyra av de fjorton rummen utgjordes av plankgolv, medan de övriga hade brädgolv. I köket var stengolv. Av dörrarna mellan rummen voro tre dubbla, sannolikt desamma som nu, vilka leda ut från det största rummet i andra våningen, och de övriga enkla, somliga endast paneldörrar och utan foder. De finare rummen hade gipstak, de andra brädtak. Endast ett rum tycks ha haft papperstapeter. Ett par voro försedda med målad bröstpanel. För övrigt torde väggarna på gammalt maner ha varit marmorerade i någon färg eller stänkta direkt på putsen. Försäkringsvärdet å detta hus var 3.500 rdr b:co.

Rummens värmekällor bestodo av »vindkakelugnar», av vilka ett par voro av »porcelain» och fem av kakel, alla med dörrar av mässing eller järn. Ett rum hade en vindugn av järn. Köket hade en öppen spis med järnplan och stekugn av järn. Eldstäderna voro samlade till två rökgångssystem med var sin skorsten.

Till huvudbyggnaden anslöt på dess norra sida mot öster en 16 1/2 aln lång och en 7 1/2 aln bred halvåningslänga, som på de tre övriga sidorna var fristående. Den var enligt brandförsäkringsbrevet tolv år gammal. Liksom huvudbyggnaden var den uppförd i ekekorsvirke med bränd tegel. Den fria gaveln mot norr var dock timrad av bräder. Yttertaket var här som på huvudbyggnaden lagt med takpannor. Det hade en »vindkappa», täckt med järnplåtar och försedd med ett par fönster. Den inrymde brygghus och packhus och var försäkrad för 300 rdr b:co.

Borta i tomtens nordvästra hörn låg ett tvåvåningshus, helt fristående och av ekekorsvirke med bränd tegelsten under tegeltak. Skiljeväggarna i huset var av furukorsvirke med obränd sten. Det mätte i längd 14 1/2 alnar, i bredd 15 och i höjd 9 1/2 alnar och var vid brandförsäkringstillfället elva år gammalt. Här fanns en drängkammare, ett stall med spiltor för tre hästar och två nötkreatur, en foderlada och ett avträdeshus. Dess försäkringsvärde var 700 rdr b:co.

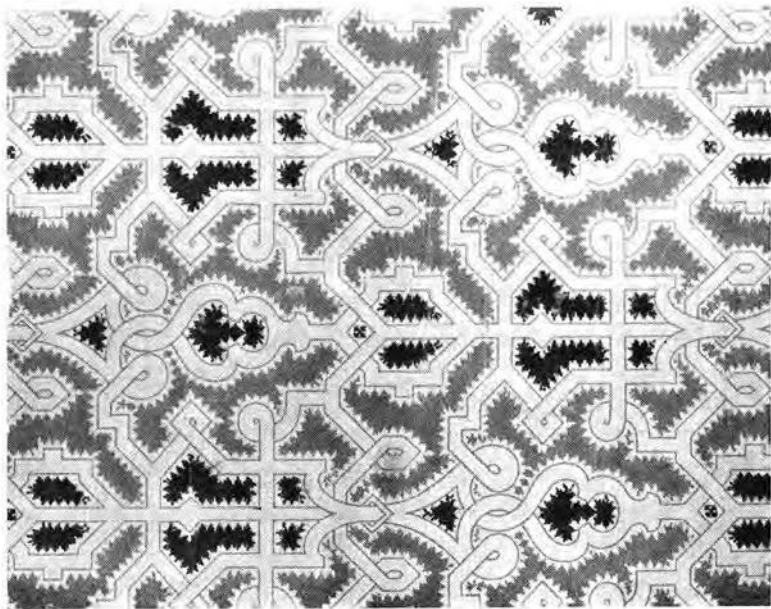
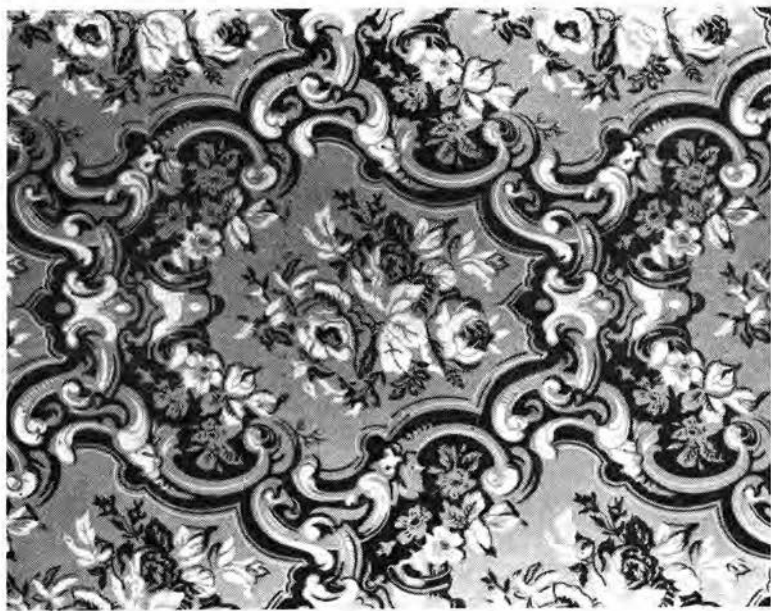

Bild 9—12. Tapetprov från matsalen och förmaket på nedre botten samt salongen och musikrummet.

1854 genomgick huvudbyggnaden och dess tillbyggnad en grundlig reparation och blev i vissa fall påbyggd. På grund härav skedde följande år en omförsäkring av dessa byggnader. Nu hade lasarettet börjat bebygga tomten närmast öster om fastigheten, och mot huvudbyggnadens östra gavel reste sig några »lutebyggnader» tillhörande denna institution. Dess västra gavel ansluter liksom tidigare till stallängan i väster, nu tillhörande handelsmannen Paul Chr. Isberg, vilken tidigare varit bokhållare hos Lindschoug och sedermera tillhandlat sig dennes gård och där fortsatt handelsrörelsen. Exteriören är densamma som tidigare, endast det att de gamla takrännorna av trä utbytts mot nya av zink och taket fått tre små fönster i takets plan med järnramar. Antalet rum i bottenvåningen har nu decimerats till fem.

Den nämnda reparationen tycks i huvudsak ha bestått i rummens uppsnyggning, ty enligt brandförsäkringsbrevet från 1855 finns det nu gipstak i nio rum, vitlimmade pappersklädda tak i andra, papperstapeter i sju, och tre ha fått målade golv. Köket har alltjämt stengolv och för övrigt sin tidigare inredning. Försäkringssumman för huvudbyggnaden med anledning av de vidtagna förbättringarna har höjts med 800 rdr b:co.

Den tillbyggnad, som företogs 1854, bestod i att flygeln fick en andra våning, liksom den förut befintliga första våningen i ekekorsvirke med bränd tegelsten. Även den nya gaveln uppfördes på detta sätt. Skiljeväggarna murades liksom tidigare med råsten i furukorsvirke. Även här utbyttes de gamla takrännorna av trä mot sådana av zink. Vidare inreddes under denna flygel en källare, till vilken man kom medelst en trätrappa. Första våningens inredning förblev vid det gamla med undantag för att packhuset fick gipstak. Den påbyggda andra våningen innehöll ett boningsrum med papperstapeter och kakelugn jämte kök och spiskammare. Köket hade liksom det i bottenvåningen golv av sten. Huset var nu inrättat, så att det kunde behövas av tvenne familjer. Det var prostinnan Kallenberg, som lät utföra denna tillbyggnad, vilken torde ha

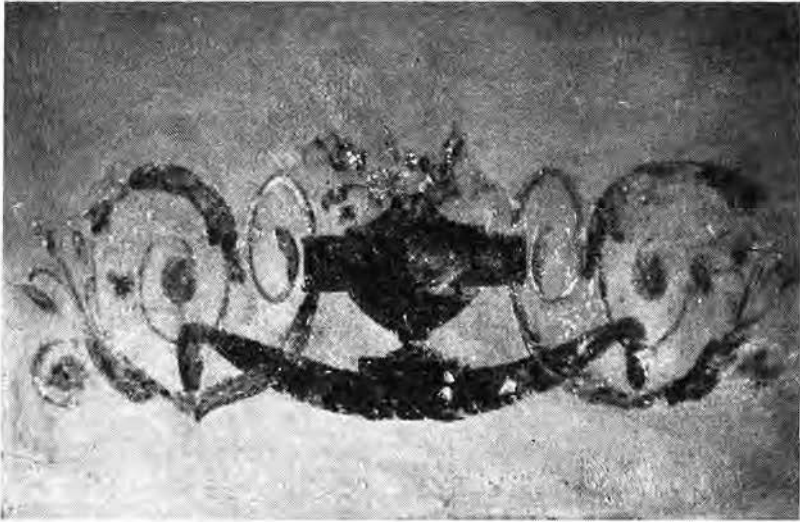

Bild 13. På putsen målat parti i färger. Sängkammaren över dörren till förmaket.

varit dikterad av ekonomiska skäl för att göra huset i någon mån inkomstbringande. Försäkringsvärdet höjdes till 800 rdr b:co.

En ny reparation företogs på tomtens byggnader 1864. Ägare var kronofogde Gustafsson, vilken detta år förvärvat fastigheten. Det var vid denna reparation, som gårdsflygeln fick det trapphus, som alltjämt finnes kvar, bild 7. Samtidigt reparerades också ekonomihuset i tomtens nordvästra hörn. Det omdisponerades något vad beträffar inredningen. Brandförsäkringsbrevet anger två kamrar, en vagnsport, ett stall med fyra spilltor och två avträdeshus. Vinden, som fått golv av »plöjda» bräder, är medelst en vägg uppdelad i två avdelningar, den ena avsedd för foder, medan den andra är mangelrum.

Vid den försäkring av tomtens byggnader, som gjordes av regementsveterinären Joh. Magnus Samberg den 1 maj 1874 anmärkes inga större förändringar. Vad exteriören angår ha

nya stuprännor av zink satts upp i stället för de gamla av järnbleck, ett par garderober har byggts in på vinden, och i flygelbyggnadens andra våning antecknas åter ett kök.

Det dröjer nu så gott som fyrtio år innan man får några närmare upplysningar om byggnaderna. Vid brandförsäkringen 1913 är det endast fråga om ett par uthus. Det gamla ekonomihuset i nordvästra hörnet är nu rivet, och i dess ställe har kommit en envåningsbyggnad, som stöter till grannens hus i norr, och är inrett med tre rum för stallar till Fysiologiska institutionens experimentdjur, har två skorstenar, vattenledning och elektrisk belysning.

Man har också uppfört ett uthus i tomtens nordöstra hörn, även det ett envåningshus. Det är inrett till ved- och kolbod, klosett, baljehus och gödselstad.

MÖBLERINGEN

Den stil, som behärskade heminredningen i Sverige vid den tid, då den unge professor Thomander gifte sig och satte bo vid Paradisgatan i Lund, var senempiren i utpräglad svensk form, vad man plägar kalla Karl Johansstilen. Ett hem hur nytt eller hur gammalt det än är, är dock aldrig så kemiskt rent i sin stil, att man icke finner ett och annat därinom, som faller utanför densamma. Så är det även här. Under de sexton år, som familjen bodde här, hann också ett par nya smakriktningar bryta fram, nygotiken, som efter långt tidigare trevare på allvar slog igenom under 1830—40-talen, och nyrokokon, den förra närmast av engelskt ursprung, medan den senare räknade Frankrike som sitt upphovsland.

Under Thomanders tid voro endast fem rum tapetserade, matsalen och förmaket i bottenvåningen samt stora vardagsrummet, musikrummet och ett av de båda västra nu för biblioteket apterade rummen i övre våningen. Då man vid återuppförandet av huset 1925 skalat av de under årens lopp påklistrade tapetlagren, lät man fru Thomander-Warholm utvälja de tapeter, som hon kunde erinra sig från sin barn-

14. Förstugan med trappan upp till 2:dra våningen i husets sydöstra hörn.
Se plan bild 25.

domstid i huset. Av dessa gjordes nytryck på Kåbergs tapetfabrik. Bilderna 9—12 visa provstycken av dessa. Starkast i färg är den i stora vardagsrummet, bild 12, med sina i djupblått och ljusgrått tonade mönster på grågul fond, så typisk för 1800-talets mitt. De andra äro betydligt diskretare. Den i matsalen, bild 10, är mönstrad i rödbrunt och olika nyanser av grått mot krämfärgad botten. I förmaket stå rut- och rosettmönstren i blått, vitt och brunt mot gråbrun grund, medan tapeten i musikrummet, bild 12, har en viss gotiserande stilkaraktär med mönster i grönt och svagt grålila mot vit fond. Detta rum har en i pärlgrått målad bröstpanel av trä. Alla övriga lokaliteter ha putsade väggar, målade i för tiden typisk marmorering i trappuppgången och för övrigt i hela ytor eller fält. Endast i sängkammaren påträffar man

Bild 15 och 16. Matsalen med bordet dukat för familjen Thomander samt förmaket med soffgrupp i Karl Johansstil.

Bild 17 och 18. Sängkammaren med mahognysängar i Karl Johansstil och köket med kärllhylla, brunbetsade stolar och spis.

Bild 19. Köket sett mot söder med sin stora öppna spis. Genom dörren ser man in i pigkammaren, som samtidigt var vävkammare. Se plan bild 25.

en i färger målad supraport över dörren till förmaket. Det är ett urnmotiv med guirlander, bild 13. Taken i boningsrummen äro vittade på papper.

Den stil, som det Thomanderska husets möbelbestånd i huvudsak representerar, är Karl Johans-stilen. I olika variationer av form och dekor finner man den i samtliga rum med växling i materialet mellan mahogny och ljuspolerad björk. Klädseln på sittmöblerna har givetvis under tidernas lopp ersatts med nyare, sedan den äldre och ursprungliga nötts ut, varför stilsamhörigheten mellan denna och möblen i regel saknas. Bilderna 15—24 visa olika typer av soffor, stolar och taburetter, som ingå i husets bohag. Till sen Karl Johans-stil torde man också kunna räkna den svartmålade och svängbara skrivstolen i sydöstra biblioteksrummet, en variant av en vid denna tid ganska vanlig typ av armläns-

Bild 20. Sydvästra biblioteksrummet med skrivbord och professors vilstol.

stolar. Till rokokons tidevarv hör däremot en svartmålad stol i sängkammaren med stoppad sits och rygg, närmast av fransk typ.

I Karl Johans-stil äro också de båda sängarna av mahogny i sovrummet utförda, sannolikt tillhörande det tidigaste bo-haget, som de båda makarna förde med sig in i det nya hemmet.

Ifråga om bordsmöblerna är skrivbordet framför fönstret i det sydvästra biblioteksrummet det efter stilen att döma äldsta. Det är utfört i mahogny och torde få räknas till senempiren. Det svartmålade bordet i matrummet med skivan inlagd med blådekorerade delftplattor och det likaledes svartmålade skrivbordet i sydöstra bokrummet representera i sin enkelhet en bordstyp, som efter bevarade teckningar från t. ex. det s. k. Härberget icke har varit ovanlig i Lund under 1800-

Bild 21. Sydöstra biblioteksrummet med professorns arbetsbord, mot vilket står lutad hans promenadkäpp med guldkrycka.

talets förra hälft. Divanbordet framför björksoffan i stora vardagsrummet, bild 23, av ljuspolerad björk med snirklad fotställning har däremot tidigast anskaffats under 1840-talets senare del och företräder den nu inbrytande nyrokokon. Det i köket placerade enkla slagbordet med sina nästan till golvet näende klaffar är mera tidlöst.

Bland förvaringsmöbler märkes det stora barockskåpet i matrummet med sin snidade dekor från 1700-talet. Om det är arvegods från det mejerska hemmet i Karlshamn eller inköpt på auktion eller under hand är okänt. Den låga, ljuspolerade björkbufféen i samma rum kan däremot mycket väl tillhöra de unga makarnas egna bohagsinköp vid 1830-talets mitt. Förmodligen är den beställd hos någon möbelsnickare i Lund eller i Karlshamn. Mahognybyrån mellan fönstren i matrummet är också typisk för den tid, då detta hem grundades, och

Bild 22. Stora vardagsrummet mot öster med svartmålad soffa och mahognystolar från Karl Johans tid.

är antagligen nybeställd för professorshemmet i Paradisgatan liksom väggspegeln med sin konsol i mahogny mellan fönstren i förmaket. Däremot förefaller det i sovrummet placerade nattbordsskåpet i enkel sengustaviansk stil och brunbetsat vara av tidigare datum och förvärvat auktions- eller arvs-vägen.

Det förvånar givetvis icke, att man i en familj som den thomanderska idkade musikalisk underhållning såväl i den trängre familjekretsen som vid gästabud. På klaveret i musikrummet har säkerligen den unga professorskan vid mångfaldiga tillfällen exekverat både klassisk musik och för hennes egen tid modern. De små döttrarna ha väl också vid detta instrument glatt sina föräldrar med att visa sina framsteg i fru Musicas ädla konst. Tavlan över klaveret har en gång tillhört Thomanders gode vän och yrkesbroder biskop Frans

Bild 23. Stora vardagsrummet mot väster med sin soffgrupp i ljuspolerad björk. Över soffan en förgylld väggpendyl i empir.

Mikael Franzén i Härnösand, död 1847, och var en testamenterisk gåva från denne till Thomander.

Över björksoffan i stora vardagsrummet i andra våningen hänger en väggpendyl med snidat och helförgyllt fodral i empir från 1800-talets begynnelse. Måhända är det en skänk från professorskans föräldrar i Karlshamn och har tidigare tillhört deras hem. Bordspendylen med urhus av förgylld metall och under glasklocka i musikrummet har tidigast förvärvats på 1840-talet. Något tidigare kan pendylen av svartpolerat trä med alabasterkolonnetter och pärlemordekor på byrån i matsalen vara.

Vad som för en nutidsmänniska framför allt ger prägeln av rikedom i detta hem, är den stora samlingen av ostindiskt servisporslin i blått och vitt, som nu exponeras i matrummets stora barockskåp, på buffet och bord. Det är arvegods från

Bild 24. Musikrummet med sitt klavér. Tavlan däröver var ett arv till Joh. Henrik Thomander från hans vän biskop F. M. Franzén i Härnösand.

den mejerska köpmansfamiljen i Karlshamn och har brukats i professorskan Thomanders föräldrahem, innan det började göra tjänst i hennes eget. På Thomanders samtid har den väl näppeligen gjort samma intryck. Vår tids antikvrumeri var då ännu ett helt okänt begrepp.

Om professorn, den lärde och vittre mannen med den mäktige anden, erinrar det stora biblioteket, som nu fyller fyra rum i övre våningen och i allt omfattar omkring 4.000 band i så gott som alla discipliner. Utom teologisk litteratur är här en stor samling verk i statsvetenskaper och ekonomi, historia, biografi och filologi, reseskildringar och planschverk. Naturligtvis har den vittre ledamoten av Svenska Akademien en framstående kollektion skönlitteratur på så gott som alla europeiska språk. Såsom den sanne bokälskaren har Thomander även samlat på äldre tryck och bokband. Hans biblio-

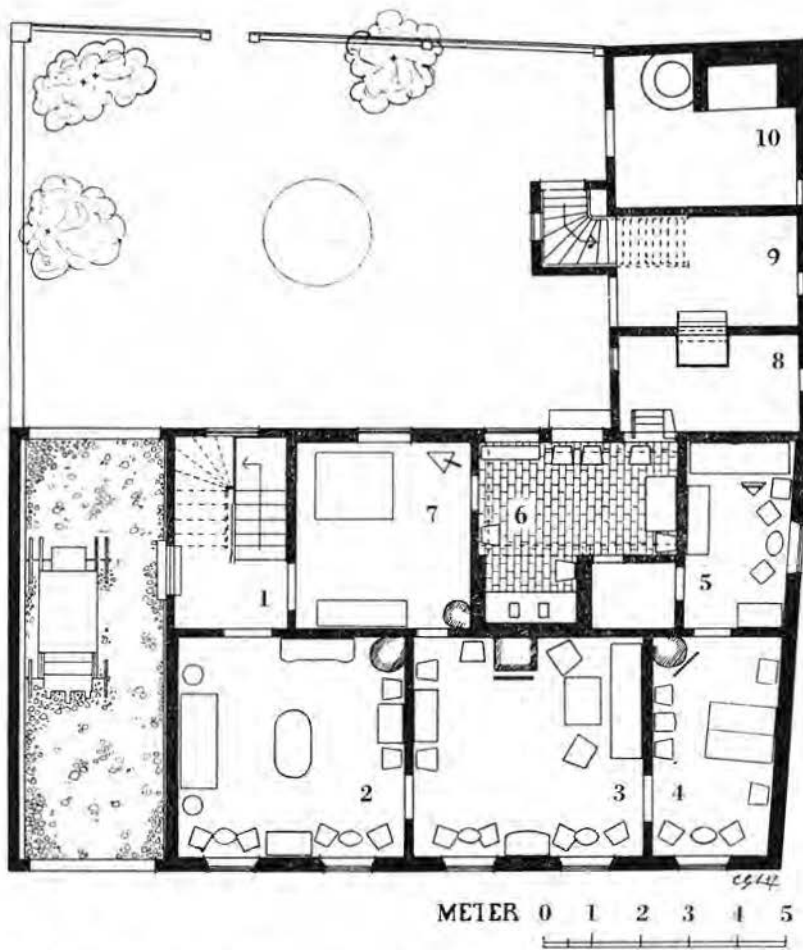

Bild 25. Plan över Thomanderska husets bottenvåning med inplacerat bobag och biskopens vagn i portgången. 1 förstuga; 2 matsal; 3 salong; 4 sängkammare; 5 husjungfruns rum; 6 kök; 7 vävkammare; 8 skaffereri; 9 visthus; 10 bryggghus.

tek är i det stora hela försett med vackra band. De elegantaste och ur konstnärlig synpunkt mest intressanta bokbanden äro utställda i ett särskilt skåp i rummet mellan musikrummet och dräktgalleriet. Dessa ha tidigare behandlats i Kulturens

årsbok. (Se Kulturen. En årsbok 1937, sid. 170 ff.) En tryckt förteckning över boksamlingen utgavs 1867 i och med att denna ställdes till de studerandes förfogande för boklån.

Till det kulturhistoriskt värdefullaste i det Thomanderska huset hör nu dräktgalleriet, som framställer en dräktkavalkad ur damernas modevärld från 1830-talets mitt till fram mot århundradets slut, från den unga professorskans klänningar av empirisnitt över krinolinernas epok och turnyrens fantastiska uppstoppningsmod. Alla ha burits av familjens damer i olika åldrar. I vitt taftsiden står i serien den ena dotterns bröllopsklänning från 1863. En del plagg, som tillhört professors och sedermera biskopens personliga garderob och hans ämbetsinsignier äro utställda i ett annat skåp. Hans svärfaders, kommerserådet Meijer, borgaruniformer ha också pietetsfullt bevarats i familjen och exponeras i väggmontern mellan fönstren.

NOTER.

¹ Se Kulturen. En årsbok. 1937, sid. 170 ff.

² Se M. L. STAHL, Biografiska underrättelser om professorer vid Kongl. Universitetet i Lund. Christianstad 1834, sid. 339.

³ Se M. L. STAHL, Biografiska underrättelser om professorer vid Kongl. Universitetet i Lund. Christianstad 1834, sid. 377, S. CAVALLIN, Lunds stifts herdaminne. I. Lund 1854, sid. 408.

⁴ Jacob Berndt Kallenberg var född den 29. 12. 1780, blev kyrkoherde i Tygelsjö 1815 och prost dårsammastådes 1822. Han blev i sitt andra gifte 1832 förenad med Margaretha Sophia Weduvar, född 1800 och dotter till majoren vid 2:dra Gardet Baltzar Weduvar och hans maka Anna Helena Hök. Hon dog 1864. I detta äktenskap föddes en son, Jakob Baltzar 1836, som blev militär, och en dotter, Sophia Helena, född 1840. Se Matrikel öfver Lunds stift. Lund 1842, sid. 224, och S. CAVALLIN, Lunds stifts herdaminne. 2. Lund 1855, sid. 101.

REDOGÖRELSE FÖR KULTURHISTORISKA FÖRENINGENS FÖR SÖDRA SVERIGE VERKSAMHET 1945.

A. KULTURHISTORISKA FÖRENINGENS LEDAMÖTER, STYRELSE OCH REVISORER.

Kulturhistoriska föreningen åtnjuter alltjämt förmånen att såsom sin högsta beskyddare få räkna HANS MAJ:ET KONUNG GUSTAF V.

Hedersledamöter: H. K. H. Kronprinsen.
Friherre Nils Djurklou, Malmö.
Direktör Falk Simon, Göteborg.
Hovintendent John Kroon, Malmö.
Direktör Bror W. Olofson, Malmö.
Direktör Karl Wistrand, Stockholm.

Ständiga ledamöter på grund av särskilda förtjänster:

Professor J. G. Andersson, Stockholm.
Disponent H. Dunker, Hälsingborg.
Kammarherre H. G. Toll, Stockholm.
Fru G. Juel-Westrup, Rydsgård.
Direktör Th. Winborg, Stockholm.

Ständiga ledamöter uppgingo per den 31 december till 331 och årsbetalande till 7.657. De årsbetalande medlemmarna fördelade sig på följande sätt:

Malmö	758	Höganäs	47
Lund	748	Eslöv	67
Hälsingborg	306	Simrishamn	25
Kristianstad	166	Hässleholm	41
Landskrona	99	Skanör-Falsterbo	10
Ystad	82	Skånes landsbygd	2.151
Trelleborg	79	Utänför Skåne	2.947
Ängelholm	51	Abonnenter	72

Föreningen höll ordinarie årsmöte den 4 juni. Till styrelseledamöter intill årsmötet 1948 återvaldes hovintendenten John Kroon, professor Lauritz Weibull och advokaten Bertil Wickman och till suppleant nyvaldes v. konsul Georg Lindström, Malmö.

Vid årsmötet beslöts att andra stycket i § 5 av föreningens stadgar skulle ha följande lydelse:

»Så länge någon av K. maj:t, Malmöhus läns landsting, Kristianstads läns landsting och Stadsfullmäktige i Lund lämna föreningen årligt anslag äger dessutom den anslagsgivande rätt att i föreningens styrelse insätta: K. maj:t en ledamot, Malmöhus läns landsting en ledamot och Stadsfullmäktige i Lund två ledamöter, alla med var sin suppleant.»

Föreningen beslöt med acklamation att såsom ett uttryck för sin tacksamhet och uppskattning till sin hedersledamot kalla direktören m. m. jur. kand. Karl Wistrand, som i egenkap av ordförande i den av K. maj:t tillsatta sakkunnigkommittén personligen gjort betydande insatser till föreningens fromma.

Styrelsen har under året bestått av följande hrr: landshövdning Johan Nilsson, ordförande och Kungl. Maj:ts ombud, professor Lauritz Weibull, vice ordförande, riksdagsman Rud. Anderberg, Malmöhus läns landstings ombud, riksdagsman

L. A. Björklund, Krstianstads läns landstings ombud, folkskollärare Johannes Blidfors, staden Lunds ombud, intendenten Sven T. Kjellberg, sekreterare, hovintendenten John Kroon, teol. dr O. Lewan, redaktör Johan Nilsson, fabriksör Walfrid Nordström, direktör Alfred Persson, staden Lunds ombud, friherre fil. dr H. H. von Schwerin, greve Stig Thott och advokaten Bertil Wickman med följande suppleanter: docenten Gunnar Edström, staden Lunds ombud, målare M. Mattsson, staden Lunds ombud, landstingsman Per Lovén, Malmöhus läns landstings ombud, v. konsul Georg Lindström, disponenten J. A. S. Timberg, direktör Hjalmar Wennerth.

Till föreningens revisorer valdes vid årsmötet bankdirektören Ola Källqvist och köpmannen N. A. Nilsson samt till revisorsuppleanter disponenten C.-E. Borgenstierna och bankkassören H. Quist. Såsom Kungl. Maj:ts revisor har fungerat länsassessor Sigurd Dahlrup och såsom staden Lunds revisor bankdirektören A. J. Ingemanson. Till revisorer av den Fahlbeckska kulturfonden valdes föreningens revisorer, hrr Källqvist och Nilsson.

Styrelsen har sammanträtt den $\frac{5}{6}$, $\frac{4}{9}$ och $\frac{21}{11}$. Det av styrelsen tillsatta arbetsutskottet, bestående av hrr Weibull, ordförande, Kjellberg, sekreterare, Nordström, Persson, Timberg och Wickman, har sammanträtt $\frac{26}{5}$, $\frac{3}{9}$, $\frac{9}{10}$, $\frac{15}{10}$ och $\frac{20}{11}$.

Bland behandlade ärenden må omnämnas frågan om pensionsstat för museets tjänstemän. Förslag därtill har upprättats och styrelsen söker utvägar till lösning av frågans ekonomiska sida, vilken ställer sig mycket dyrbar på grund av tjänstemännens ålder. Föreningens stadgar ha underställts K. maj:t för godkännande. Styrelsen har upprättat en ombudsmannabefattning i huvudsakligt syfte att biträda i ekonomiska frågor och t. v. från 1946 såsom ombudsman anställt överste Sven Forsberg. Instruktion för intendentsbefattningen vid museet har utarbetats och godkänts.

Föreningens revisorer ha sammanträtt under maj. Siffergranskare har varit bankkamrer Nils Hansson.

B. FÖRENINGENS EKONOMI.

Under 1945 har föreningen erhållit följande anslag. (Beträffande anslag från enskilda företag utgöra de angivna summorna den del av tidigare beviljat anslag, som får tillgodogöras under året, samt under året beviljade nya anslag.)

Lotterimedelsfonden	45.000:—	kronor
Staten	20.000:—	»
Staden Lund	20.000:—	»
Malmöhus läns landsting	10.000:—	»
Kristianstads läns landsting	5.000:—	»
Gamla Sparbanken i Lund	4.000:—	»
AB Armerad Betong	333: 33	»
— nytt anslag	500:—	»
AB Klippans Finpappersbruk	1.000:—	»
AB Malmö Strumpfabrik	500:—	»
Brand- och Livförsäkrings AB Skåne	2.000:—	»
Höganäs—Billesholms AB	2.000:—	»
Kockums Mekaniska Verkstads AB	1.666: 67	»
Skånska Brandförsäkringsinrättningen ..	1.000:—	»
Skånska Cement AB	667: 67	»
Skånska Hypoteksföreningen	2.000:—	»
Skånska Städernas Brandstodsförening ..	1.000:—	»
Svenska Sockerfabriks AB	3.000:—	»
Sydsvenska Kraft AB	1.000:—	»
Trelleborgs Ångfartygs AB	666: 67	»
— nytt anslag	2.000:—	»

Det ur lotterimedelsfonden erhållna bidraget är avsett till avveckling av föreningens låneskuld samt till yttre reparation av museets byggnader i Lund och Östarp i enlighet med en av sakkunnige uppgjord plan. Tack vare detta kan styrelsen med största tillfredsställelse meddela, att föreningen nu är skuldfri och att den sedan 1885 ackumulerade låneskulden blivit helt gulden, samt att

därjämte utöver de sedan flera år reparerade och delvis nybyggda bostäderna till intendent och rustmästare medel finnas tillgängliga för påbörjande av en nödvändig reparation av museets övriga byggnader, vartill ställts i utsikt ytterligare bidrag ur lotterimedelsfonden. Den sanering av föreningens ekonomi, som igångsattes 1934, är sålunda i dessa avseenden till stor del genomförd. Nu återstår sålunda att söka uppnå betryggande tillgång till det årliga medelsbehovet för museets drift, utan vilken den uppnådda positionen kan komma att äventyras.

Såsom i förra årsberättelsen meddelats har styrelsen överklagat beskattningen av Kulturfonden. Länsprövningsnämnden har nu undanröjt taxeringen för 1944 och det utbetalade beloppet har restituerats.

Hovintendenten John Kroon har överlämnat slutredovisning för den av honom till föreningens fromma utgivna »En bok om Skåne» och den totala inbetalningen till Skånebokens fond, vars avkastning användes till inköp för museet av skånska kulturföremål, har härmed stigit till 42.386: 27 kronor.

Till avslutande av den sedan flera år pågående utgrävningen av S:t Jörgens Hospital i Lund ha stadsfullmäktige anslagit ytterligare 1.000 kronor.

AB Åkerlund & Rausing har i likhet med tidigare år ställt 8.600 skyddskartonger till årsboken kostnadsfritt till föreningens förfogande.

Medlemsvärningen under 1945 har visat ett tillfredsställande resultat, vilket varit synnerligen välbehövligt, då tyvärr avgången av medlemmar är så stor, att särskilda kraftanstängningar fordras för att upprätthålla och öka medlemsantalet. De influtna medlemsavgifterna, 38.874: 50 kronor, äro något större än fjorårets och summan den största hittills influtna.

Årsboken har utgått i 8.300 exemplar och författarna ha liksom tidigare kostnadsfritt ställt sina alster till föreningens förfogande.

Den under året utgivna Skånsk Bildalmanacka 1946 har kunnat utsändas i större upplaga än tidigare och medfört en behållning av 5.219:33 kronor.

Samlingarnas värde under året har ökats med 5.815:25 kronor, därunder genom gåvor med 1.213:— kronor.

Styrelsen frambär föreningens vördsamma tack för dessa anslag och gåvor, genom vilka verksamheten kunnat upprätthållas och museet tillväxa.

UTDRAG AV KULTURENS RÄKENSKAPER FÖR ÅR 1945.

Vinst- och Förlustkonto.

Utgifter:

Löner, pensioner, arvoden	83.792: 40
Expensmedel	2.500: —
Reparationer och underhåll av fastigheter	9.047: 07
Skatter, riks- och brandförsäkring	3.539: 32
Belysning, vatten, värme, renhållning	18.082: 23
Resor, frakter, porto, telefon	850: 35
Annonser, tryck, skrivmaterial	2.304: 18
Trädgårdens underhåll	376: 70
Utställningar och attraktioner	589: 79
Material till konserveringsanstalten	771: 84
Oförutsedda utgifter	666: 33
Utgifter för Östarp	1.858: 06
» » medlemsvärning och årsboken	15.075: 48
» » fotografering	1.128: 97
Räntor	395: 67
Inköp till samlingarna	4.977: 25
» » biblioteket	569: 91
Kapitalkonto	9.051: 31
	Kronor 155.576: 86

Inkomster:

Inträdesavgifter	13.182: 75
Medlemsavgifter och abonnemang å årsboken	38.874: 50
Hyror och naturaförmåner	4.485: —
Försäljning av trycksaker	595: 28
Räntor och utdelning å brandbrev	483: 72
Räntor å donationsfonder	8.071: 73

Inkomster från Östarp	1.193: 50
Diverse inkomster	598: 11
Inkomst från konserveringsanstalten	2.271: 60
» » annonser och försålda årsböcker	2.263: —
Kontanta bidrag	5: —
Inkomst av Skånsk Bildalmanacka	5.219: 33
Årsanslag	78.333: 34
	Kronor 155.576: 86

ANVÄNDNING AV ANSLAG FRÅN LOTTERIMEDELSFONDEN.

Inbetalt föreningens skuld	16.800: —
Räntor	464: 80
Utförda reparationer m. m.	6.089: 13
Saldo till år 1946	21.646: 07
	Kronor 45.000: —

Balanskonto.

Tillgångar:

	^{31/12} 1944	^{31/12} 1945
Fastigheter	753.100: —	753.100: —
Samlingarna	1.806.556: 96	1.812.372: 21
Bibliotek och arkiv	28.017: 04	28.842: 45
Inventarier	1: —	1: —
Diverse varor	4.120: —	4.120: —
Trycksaker	782: —	398: —
Innestående i banker	326: 69	1.137: 96
» å postgiro	250: 27	350: 16
Diverse fordringar	4.644: 90	4.412: 63
Kassabehållning	58: 90	39: 84
	Kronor 2.597.857: 76	2.604.774: 25

Skulder:

	^{31/12} 1944	^{31/12} 1945
Lån	16.800: —	
Innestående anslag till utgivande av Skånsk Textilkonst	3.000: —	3.000: —
Diverse skulder	10.681: 39	2.289: 91
Kapitalbehållning	2.567.376: 37	2.599.484: 34
	Kronor 2.597.857: 76	2.604.774: 25

Fondernas kapitalbehållning:

	^{31/12} 1944	^{31/12} 1945
Thomanderska fonden	12.568: 53	12.666: 79
Anna Karlins premiefond	1.290: 90	1.330: 68
Ole Olsens Keramiske Legat	35.650: 80	36.525: 17
Beate och Sven Bengtssons fond	21.696: 09	21.753: 69
Bosebo Kyrkokassa	637: 83	714: 62
Skånska Brands fond	11.111: 94	11.154: 25
Kulturhistoriska Museets jubelfond	9.930: 41	10.186: 94
Skånebokens fond	45.361: 91	47.514: 30
Ingeborg Holcks fond	5.884: 04	6.190: 89
Kulturens Nybyggnadsfond	13.240: 18	13.555: 56
Anna Lithströms fond	10.821: 51	10.598: 18
Bror W. Olofssons fond	25.494: 26	28.071: 21
1944—1946 års gåvofond	12.032: 50	8.337: 03
Ostindiska fonden		4.509: 50
	<hr/>	<hr/>
Kronor	205.720: 90	213 108: 81

ANSLAG FÖR DIVERSE GRÄVNINGAR

Inkomster:

Saldo från år 1944	952: 46
Från Lunds stad	1.000: —
» föreningen »Det gamla Lund»	375: —
» fil. dr. R. Blomqvist	—: 72
	<hr/>
Kronor	2.328: 18

Utgifter:

Utbetalda arvoden	2.328: 18
	<hr/>
Kronor	2.328: 18

Lund den 15 april 1946.

Hj. Ekström.

Revisionsberättelse.

Undertecknade, utsedda att granska Kulturhistoriska föreningens för Södra Sverige räkenskaper och förvaltning för år 1945, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Styrelsens protokoll samt föreningens räkenskaper och andra handlingar berörande revisionen ha av oss genomgåts utan anledning till erinran och överensstämma de i årets redogörelse intagna sammandragen och fondredovisningarna med räkenskaperna. Föreningens byggnader och samlingar äro enligt vårt förmenande på betryggande sätt försäkrade.

Kassan har av oss uppräknats och befunnits riktig.

Särskilt utsedd siffergranskare har över sin verksamhet avgivit egen berättelse.

Då någon anledning till anmärkning icke förefunnits, tillstyrka vi ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattat.

Lund den 28 maj 1946.

N. A. Nilsson

Carl-E. Borgenstierna

Utsedda av Kulturhistoriska föreningen.

S. Dahlrup

A. J. Ingemanson

Utsedd av Kungl. Maj:t

Utsedd av Lunds stadsfullmäktige.

SAMMANDRAG AV STIFTELSEN KULTURFONDENS RÄKENSKAPER
FÖR ÅR 1945.

I n g å e n d e   B a l a n s .

Svenska Statens 4 % försvarslån av år 1941	6.000:—	
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassas 4 % obl. av år 1941	121.000:—	
Stockholms stads 4,75 % obl. av år 1940	5.000:—	
Lunds stads 4,75 % obl. av år 1940	4.000:—	
Innestående å mötböcker med Skand. Banken	122: 07	
Uplupna ej förfallna räntor	2.010: 10	138.132: 17

I n k o m s t e r .

Ränta å 1941 års försvarslån	240:—
” ” Stadshypotekskassans obl.	1.840:—
” ” Stockholms stads obl.	237: 50
” ” Lunds stads obl.	190:—
” ” medel i bank	23: 87

Restitution av utskylder	470: 05	6.001: 42
Upplupna ej förfallna räntor		2.010: 10
Tillfälligt lån från drätselkammaren		1.000: —
	Kronor	147.143: 69

U t g i f t e r.

Pension till fru Garli Karlén	1.200: —	
Till Kulturhistoriska Föreningen	3.085: 52	
Ränta till drätselkammaren å tillfälligt lån ..	12: 28	
Till utskylder	1.205: 91	
Arvode till förvaltaren för år 1945	221: 26	5.724: 97
Upplupna ej inbetalda räntor		2.010: 10
Tillfälligt lån		1.100: —

U t g å e n d e B a l a n s.

Svenska Statens 4 % försvarslån av år 1941	6.000: —	
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassas 4 % obl. av år 1941	121.000: —	
Stockholms stads 4,75 % obl. av år 1940	5.000: —	
Lunds stads 4,75 % obl. av år 1940	4.000: —	
Innestående i Skand. Banken	298: 52	
Upplupna ej förfallna räntor	2.010: 10	138.308: 62
	Kronor	147.143: 69

För stiftelsen Kulturfonden:

Å drätselkammarens vägnar:

Ivan Holmberg/ *A. Bengtsson*

Förestående räkenskaper granskade och godkända:

För stadsrevisionen:

Joel Niléhn

För Kulturhistoriska Föreningen:

N. A. Nilsson

C. TJÄNSTEPERSONAL OCH VERKSAMHET.

Intendent:	fil. d:r Sven T. Kjellberg.
Antikvarier:	fil. d:r William Karlson och fil. d:r Ragnar Blomqvist.
e. o. Amanuens:	fil. stud. Carl Gustav Lekholm.
Skattmästare:	f. postmästaren Hj. Ekström.
Kanslibitråde:	fröken Ulla Holm.
Konservatorer:	fröken Anna Karlsson herr Erik Hansson.
Rustmästare:	herr Wilhelm Jönsson.

På den textila konserveringsverkstaden ha två biträden tjänstgjort och på den allmänna konserveringsverkstaden ett. För byggnadernas reparation, handräckningsarbeten och nattvakt ha fyra man varit anställda samt för vakthållning och rengöring tre vaktfruar.

Museets förutvarande konservator Anders Gräns avled i slutet av året vid nyss fyllda 80 år. Då han 1939 avgick med pension, hade han varit i museets tjänst i 37 år, varvid han icke blott upprätthållit konservatorsbefattningen utan även en längre tid tjänstgjort som lärare vid den till museet förlagda konstindustrianstalten. Gräns var en förstklassig yrkesman med mycket skickligt handlag och säker blick och dessutom begåvad med den speciella takt, som erfordras för en rätt behandling av ett museums älderstigna föremål. Särskilt framstod hans skicklighet vid konserveringen av keramik. Under sin långa arbetsdag har han gjort museet ovärderliga tjänster, för vilket vi stanna i djup tacksamhet.

Det inre museiarbetet. Underhållsarbetena på museets byggnader ha fortsatt på sedvanligt sätt. Sålunda har Allmoghallenens tak undergått en grundlig reparation och prästgården från V. Vram blivit omkalkad. Tack vare anslag av lotterimedel har den planerade genomgripande renoveringen av museets byggnader kunnat igångsättas. Såsom första byggnad har där-

vid Herrehuset ifrågakommit och under hösten har taket blivit helt omlagt och täckt med bräder och underhållsfri takpapp. Härigenom kommer den stora vindsvåningen att kunna tagas i anspråk för utställning. Huset skall i övrigt nyinredas för uppställning av de keramiska samlingarna, som alltsedan evakueringen 1939 varit nedpackade.

En del tillfälliga utställningar ha anordnats under året. Sålunda öppnades ⁶/₁ en folktroutställning kallad »Plock bland skrock», som fick en omfattande publicitet och även visade sig vara publikdragande. I samband med det Berlingska boktryckeriets 200-årsjubileum hade museet från denna firma samlat en representativ utställning till belysande av boktryckarekonstens och stilgjuteriets tekniska utveckling. Denna kompletterades med person- och lokalhistoriska minnen samt en översikt av de från Lund utgångna tryckalstren, varvid museet välvilligt bereddes tillfälle att från Universitetsbiblioteket få komplettera utställningen. En del av jubileumsfestligheterna förlades till museet och utställningen demonstrerades vid detta och senare tillfällen. I samband med återförandet av de under kriget evakuerade textilsamlingarna gjordes ²⁰/₁₀ en utställning av skånska allmogebroderier på ylle, företrädesvis gönnen och åktäcken. De evakuerade föremålen hade förts till Svenstorps slott, där de tack vare ägarnas tillmötesgående förvarats hela kriget. Den nära belägenheten underlättade den regelbundna tillsyn, som ylleföremålen kräver.

Museet har som vanligt under november och december månader hållit sina billiga folksöndagar med demonstrationer av olika avdelningar, såsom svensk fajans, dräkter, textilier, möbelkonst, uniformer, byn och bondgården, blanka vapen, hantverk, våra äldsta näringsfång, julseder. Gruppbesöken med demonstrationer av museet har under året varit mera omfattande än tidigare. Sålunda besöktes museet bl. a. av grupper ur länsförbundet av Folkpartiets kvinnoförbund, Svenska Ungdomsringens Skånedistrikt, vars medlemmar uppförde folkdanser, Fredrika Bremerförbundet i Svalöv, De dövas väl, 1897, 1898 och 1905 års män, arkitekter från Chalmerska in-

stitutet, olika Reso-grupper, Skånes Bleck- och Plåtslagareförening, Gustav II Adolfs Akademien, Lunds lottaförening, Konstveckan, SSUH:s förbundsmöte, Skånes distrikt av S. L. U. anordnade en spånadstävling på museet, Teckningskursen för folkskollärare använde museet som åskådningsmaterial och Torna härads hembygdsförening förlade sitt årsmöte dit. Pressens Rundtur hade som vanligt en livligt besökt sommarsöndag med pristävlan och föreningen Barnens Vänner har förlagt sina syddagar och sin traditionella julfest för barnen till museet.

Arbetet med realkatalogen har fortsatt. Fotografering och katalogisering har skett av nyförvärvade föremål samt av föremål av ädel metall, tenn, koppar och emalj, penninggömmor, solfjädrar och föremål rörande rätts- och skråväsen till komplettering av det redan genomgångna beståndet inom dessa grupper. Registrering av äldre negativ i plåtarkivet har företagits och ett uppslagsregister över allmogesamlingarna påbörjats. Bearbetning av årets och tidigare gjorda lundafynd har fortgått. Lundarkivet har tillförts ca 250 blad uppmättningsritningar från årets grävningsundersökningar, de flesta från utgrävningen av S:t Jörgens hospital, och mer än 500 fotografier jämte negativ, däribland 124 plåtar med lundamotiv från detta sekels början, tagna av konstnären Jöns Mårtensson och skänkta av intendenten Torsten Mårtensson, Hälsingborg. Av Lunds nuvarande bebyggelse har tagits 72 färgbilder. Tack vare anslag från Humanistiska fonden har utförandet av en arkeologisk generalkarta över Lund kunnat påbörjas. I detta arbete ha ingenjören Sven Kindestam och fru Gertrud Bang-Olsen deltagit. — Svensk Filmindustri har för Skandinaviska Bankens räkning upptagit en film av det gamla bankkontoret.

De lundahistoriska undersökningarna ha omfattat övervakning av grund- och ledningsgrävningar samt uppmätning och fotografering av byggnader. Därvid har på kvarteret S:t Thomas nr 32 påträffats en gammal igenfylld damm och på kvarteret Södertull nr 22, där grundgrävningen avslöjade, att en bäck fordom runnit längs västra sidan av Stora Söder-

Tavlor och deviser — tablåer arrangerade av fil.dr Ingegerd Henschen-Ingvar vid Kulturens höstmarknad 1946.

gatans sydliga del, har undersökts en timrad brunn av i Lund vanlig medeltida typ. Med ytterligare anslag av stadsfullmäktige i Lund och Föreningen Det gamla Lund har utgrävning av S:t Jörgens hospital fortsatt och tills vidare avslutats.

Museets hantverksgata har ytterligare utökats genom överflyttningen av den Wunschska bokbinderiverkstaden från S:t Annegatan. I Allmogehallen har nymontering av by- och gårdsmodellerna ägt rum, varvid en provisorisk rumsindelning nedlagits.

D. SAMLINGAR, BIBLIOTEK OCH ARKIV.

Samlingarna ha ökats med 1.038 nummer, varav 158 genom köp och 980 genom gåvor. Accessionen omfattar nr:ris 43.199—44.237.

Allmogeavdelningen. Under de senare åren ha en del föremål, som sammanhånga med de gamla byalagens organisation, förvärvats till museet. Dessa ha nu fått ett tillskott genom en tamburinformat bytrumma från Färs hd av originell typ. På ena sidan av en decimeterbred trästomme med utstående handtag är trumskinet spänt med skruvar och ljudet frambringas med slagträ. — Som vanligt hör en del blomstermålade kistor och möbler till årsförvärvet, såsom hängskåp, från Hylltarp, Skabersjö sn, Bara hd, målat 1840, länstol från Färs hd 1819 och skåpdörrar daterade 1840 från Annelöv, Rönnebergs hd. Bland husgerådet märkas särskilt äskor i svepteknik och korgar, där främst bör framhållas en mycket vacker förningskorg med genombruten rand i stjärn- och sick-sackmönster från Länsmansgården i Dalby, men utom dessa kan nämnas gniefjöl för glättning av linne och fästmöriva från Ingelstads hd, klappträ med skuren bladornamentik från Vemmenhögs, lokor från Herrestads och skrin med halmläggningar från Ingelstads hd. — På det textila området har insamlingen fortsatt med komplettering av sängutrustning och

linne. En hel del av de karakteristiska bredrandiga dynvaren och långkuddarna ha sålunda lagts in i samlingarna från Skytts, Torna och Frosta hd liksom dukar och längder av hemvävd linnedräll och ett par hängkläden. Av mera konstnärlig typ är en agedyna i halvflossa från Skytts samt en agedyna och ett par gönnen av vadmal med brodyr från Gärds hd. Framförallt bör här emellertid omtalas ett mycket vackert broderat åktäcke av gulgrön vadmal med yllebroderier av blomstermönster och cirkelfält med hjortar och lejon, sytt på 1820-talet av Inga Lavesdotter i Hovby, N. Åsum sn, Gärds hd, vilket tillhör de ytterst sällsynta förvärv av detta slag, som ännu kunna göras. — Under rubriken allmogedräkter kunna två ganska märkliga fynd registreras. Så ymnigt förrådet av dräkter är när det gäller vuxna personer lika sparsamt företrätt är barnkläderna. I våra samlingar finnas förutom mössor och dopdräkter blott en flickklänning tidigare. I år har härtill kunnat läggas två flickklänningar från Ingelstads hd tillhörande de samlingar, som gjordes av grevinnan Augustine Ehrensvärd på Tosterup. Båda äro av blå vadmal den ena med vidsytt livstykke av mönstrat siden, den andra sydd i ett stycke med långa ärmar. Det andra förvärvet utgöres av en kollektion av tio särkar, två skjortor, överdel, långstrumpor och hoseband från samma gård i Hårderup, Renninge sn, Färs hd, vilka kunna sägas ha utgjort familjens hela bestånd av särkar och skjortor vid mitten av 1800-talet. Eljest kan omtalas ett par manströjor av svart vadmal från Stångby i Torna hd, grön spedetröja från Harjagers hd och en dopdräkt av ljusrött bomull med påsatta spetsar, guld- och sidenband från Kristdala, Småland. Några allmogesmycken ha också kommit in, såsom en samling tröj-, hals- och manschettknappar, brosch och låsknäppa i filigranarbete från Bara hd och en fingerring med stor klack och vidhängande småringar. Även ett par träskor tillverkade 1815 i Ö. Sallerup, Frosta hd, böra omnämnas i detta sammanhang. — Museet har under sista tiden sökt erhålla åkerbruksredskap av de äldsta järnformerna och har under året kunnat införliva med samlingarna en självbindare,

märket Deering, hypårder, skumplog, fjäderharv och hästhacka.

Till de ståndsmissiga samlingarnas mera betydande möbellskott får räknas en rokokosoffa, som tidigare stått på Glimmingehus, en gustaviansk väggspegel och en karljohansspegel utförd av spegelmakaren i Göteborg M. Berg. Från 1800-talets senare del är framförallt att nämna länstol, stolar, eldskärm och korgar utförda av korgmakaren i Lund C. Grönberg samt en omfattande samling möbler och bohagsting från 1890-talet tillhörande stadsläkaren C. H. Rybergs bo. Bland de ca 600 registernumren må nämnas matsalsmöbel i 90-talsrenässans, vägglampetter, kökssaker, kläder, dukar, mattor, gardiner o. s. v. allt ägnat att bli ett underlag till en framtida utställning till belysande av detta tidsskede.

Bland de textil- och dräkthistoriska föremålen inom denna grupp må omtalas silkesbroderi från 1700-talets mitt, som tidigare tillhört ett sängombänge, långschal av blått siden 1850-talet, märkduk daterad 1843, fragment av en duk av linnedamast med Oscar I:s krönte monogram från Bäckaskog, ett par broderade tavlor, den ena sengustaviansk från Svaneholm, den andra med årtalet 1833. Tillskottet av dräkter faller företrädesvis inom vårt århundrade — en damkappa från 1907, aftonjacka av svart sammet 1930, balklänning av blå chiffon 1940, elevmössa från Seminariet i Lund 1890-talet för att nämna några. Hit bör kanske även räknas betjäntlivré och kuskrock från Skabersjö från tiden omkr. 1900. Som en kuriositet bör icke förbigås en turbanliknande huvudbonad från Monastir, Makedonien, Grekland.

Till V. Vrams prästgård, som i den närmaste framtiden genom testamente kommer att få ett tillskott i sin inredning av värdefulla porträtt och möbler, har genom gåva kommit en intressant modell av den gamla gården utförd i målat papper av den kände författaren C. A. Wetterbergh — Onkel Adam umgicks här på 1840-talet. En modell av Burlövs kyrka, utförd av byggmästare J. Aug. Persson, och en oljemålning av Hovdala säteri i V. Göinge, troligen målade av

fröken E. Ehrenberg, ha också kommit till museet. — I avdelningen för handel- och hantverk märkes ett par dubbelpulpeter av mahogny med stolar och fotpallar, hylla och kopiepress från Borgs i Lund, en kassaapparat av ålderdomligt slag, vilken funnits i Salanders AB, hektograf, gruppporträtt av tjänstemän och arbetare, bryggarevagn m. m. från Lunds Bryggeri, en skrivmaskin av märket Hammond. Samlingen av svenska sedlar har ökats med 32 st., som falla inom tiden 1666—1850. Bland hantverkshistoriska föremål intar bokbindare F. Wunschs verkstad med inredning och alla inventarie-nummer det främsta rummet, men även en del andra nyförvärv höra markerats, såsom en vit glaserad kakelugn med genombruten rosett och blått glas, vilken utförts för Akademiska föreningen av kakelugnsmakaren Aug. Regnér i Göteborg 1851, en kakelugnsmodell med infällda speglar från samma tid, signerade kopparkärl, fönster med gotiserande blyinfattning från Lackalänga och ett par tygtrycksklichéer med mönster av bärd och hörn till tryckning av schalar.

De lundahistoriska samlingarna ha ökats med de sedvanliga jordfynden, bland vilka må anmärkas en medeltida dubbelkam av förut icke observerad typ funnen på kv. Apotekaren nr 6 och en vacker klinga till en senmedeltida dolk, som jämte andra föremål kom i dagen vid telegrafverkets grävningar i Stora Gråbrödersgatan, ett skulpterat sandstenskapital med fågelbilder funnet på kv. Apotekaren nr 11 men säkerligen härstammande från domkyrkan och en kolonettbas hittad på kv. S:t Thomas nr 32. Av mera sentida föremål kan omtalas oljemålning med lundamotiv av Hugo Carlberg, självporträtt i olja 1903 av konstnären Jöns Mårtensson jämte en del ritningar till möbler och textilier, anteckningsbok förd av pedelen Per Nilsson Ljunggren, född 1817.

Militäravdelningen har tillförts tre äldre officersuniformer från infanteri, träng och fortifikation samt diverse tyska uniformsdelar, lägermössa, hjälm, gradbeteckningar, vilka tagits i Trondheim vid tiden för det tyska sammanbrottet, musikavdelningen en orgel tillverkad av Alphonse Radolphe

i Paris 1855, en fiol tillverkad i Lund och ett piano i jugendstil, som tillverkats av D. Hansson i Lund för hantverksföreningen, och keramiksamlingarna, som fortfarande äro nedpackade, har mottagit fajansplattor från det moriska palatset Bucalhar Ageitao i Portugal.

Till sist må nämnas den bil av märket Orient från omkr. 1904, som försålles från samlingarna i Vannaröd och nu hamnat på museet såsom äldsta representant för bilkulturen.

Bibliotekets tillväxt utgöres av 192 registrerade nummer, varav 169 äro förvärfvade genom gåvor och byte. Accessionen omfattar nr:ris 7.902—8.094.

ÅRETS DONATORER.

Förteckning över dem, som skänkt föremål till museet, biblioteket och arkivet — där ej annorlunda angives är hemorten Lund.

F. folkskollärare D. Ahlner, Akademiska Föreningen, fröken Margit Ammilon, fröken Gerda Bendz, ombudsman Ture Bengtsson Skånes smedmästareförbund, stadsfiskal Axel Benktander, Göteborg, Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-Aktiebolaget, herr W. Berthelsen, Köpenhamn, antikvarie Ragnar Blomqvist, AB C. O. Borgs Söners Fabriker, disponent C.-E. Borgenstierna, herr K. A. Börjesson, lektor Clemens Cavallin, Ystad, f. kamrer Ad. Crusebjörn, fru Olga Crusebjörn, herr Erik Dahlbom, apotekare Elias Ekblom, advokat Sven Ekdahl, Malmö, f. postmästare Hj. Ekström, direktör N. Elmer-Madsen, konservator Hans Erlandsson, med. doktor Gösta Fineman, fröken Ellen Grönberg, bokhandlare H. Grönkvist, Katrineholm, fru Totti Göhrn, Stockholm, lantbr. Emil Hansson, Skarhult, konservator Eric Hanson, Malmö, häradshövding Joh. Hansson, Hälsingborg, herr Olof Hansson, fröken Ida Heimer, advokat Gullan Hjelm-Elovson, ryttmästare Charles Hjort, Malmö, Carl Holmbergs Mek. Verkstads Nya

AB, disp. Ad. Holmberg, fil. lic. C. Hommerberg, Falsterbo, fil. doktor Ingemar Ingers, kassör Martin Johansson, antikvitetshandl. Axel Jönsson, herr Carl Jönsson, tapetserare Gottfrid Jönsson, rustmästare Wilh. Jönsson, antikvarie William Karlson, professor N. A. Kemner, fru Greta Kjellberg, kand. Johan Kjellberg, fru Lizzie Kjellbergs Stärbhus, Malmö, intendent Sven T. Kjellberg, fröken Hilda Kellgren, AB H. Klemmings Antikvariat, Stockholm, AB Klippans Finpappersbruk, Klippan, vaktmästare O. Knutsson, Kungl. Telegrafverket, antikvarie Olle Källström, Stockholm, gymnastikdirektör Anna Kärrberg, amanuens Carl-Gustaf Lekholm, herr Alf Liedholm, Stockholm, trädgårdsmästare T. Lindén, fru Laura Lindqvist, redaktör Ossian Lindskoug, Malmö, fröken Selma Ljunggren, expeditionsvaktmästare Georg Lundberg, Lunds Bryggeri AB, Lunds Fabriks- och Hantverksförening, Universitetsbiblioteket, sättnare A. Löfgren, fröken A. Löfqvist, Manufaktur AB i Malmö, AB Melichar-Maskiner, Eslöv, f. rektor Josua Mjöberg, intendent Torsten Mårtensson, Hälsingborg, lantbr. Anders Nilsson, f. stationsinspektör Å. Nordenskjöld, hattmakare F. S. Nordh, fabrikör Walfrid Nordström, ingenjör Einar Nyrop, Malmö, fröken Magda Olin, okänd, byggmästare Gustaf Olsson, smedmästare Per Olsson, Slågarp, tandl. Stina Oscarson, fröken Maria Petterssons Stärbhus, major Olof von Post, Stockholm, doktor Henrik Rybergs stärbhus, fru Stina Rybergs stärbhus, Salanders Fabriks-Aktieb., med. doktor Alvar Sandberg, Kävlinge, fru Alfhild Santesson, Stockholm, G. Schannongs stenhuggeri, fil. doktor friherre Hans von Schwerin, Skarhult, med. kand. Björner Sjöberg, museumsinsp. Sigvard Skov, Kolding, kapten Per Olof Strandberg, posttjänsteman Alfr. Svensson, Klippan, intendent Sigfrid Svensson, Stockholm, grosshandl. Ernst Thestrup, Malmö, greve Stig Thott, Skabersjö, disponent J. Timberg, smedmästare Martin Thulin, St. Uppåkra, Universitetsapoteket Svanen, herr Gustaf Wallin, köpman M. Wennick, herr Otto Wersäll, Luleå, doktor Emil Westergård, fröken O. Virgin, fru Greta Wulff, fröken Ingeborg Wunsch, fru Monica Rogard-Åqvist.

E. BESÖK.

Månad	Antal fritt besökande	Antal inträdesbetalande	Summa inträdesavgifter	Antal medlemsbesök
Januari	396	937	592: 90	43
Februari	332	343	191: —	28
Mars	614	625	554: 40	26
April	675	708	585: 50	39
Maj	3.691	1.330	1.137: 60	66
Juni	3.717	3.121	1.985: 75	80
Juli	937	3.924	3.492: 05	102
Augusti	513	2.180	1.879: 10	79
September	1.311	1.395	1.241: 25	73
Oktober	952	817	674: 20	52
November	720	1.242	608: 75	37
December	230	609	240: 25	32
	<u>14.088</u>	<u>17.231</u>	<u>13.182: 75</u>	<u>657</u>

Av de 31.319 besökarna ha 1.245 studenter, 432 militärer och 12.411 skolungdomar m. fl. varit avgiftsfria samt besökande med nedsatt avgift utgjort 4.748.

F. ÖSTARP.

Efter krigets avslutande och sedan militären utrymt gästgivaregården har syn ägt rum och omedelbara anstalter vidtagits för att sätta denna i stånd och att få arrendator av gästgiveriet. Avsikten är att under våren 1946 på nytt kunna öppna gården för besökare. På gammalgården kommer omfattande reparationsarbeten att få vidtagas under den följande tiden.

G. VÄVSKOLAN OCH KONSERVERINGSANSTALTEN.

Konserveringen av muscets föremål har pågått som vanligt och anstalten har liksom tidigare stått till allmänhetens tjänst. På grund av återförandet av evakuerade textilier och dräkter har omordning ägt rum av magasinerade föremål av denna art. Vävskolan har varit upplåten för vävkurser anordnade av Lunds stads lärlings- och yrkesskolor.

Lund juni 1946.

STYRELSEN.

INNEHÅLL

Förord	5
Kulturens julkalender	8
FÖREMÅL ur Kulturens samlingar i ord och bild. Småuppsatser med illustrationer av RAGNAR BLÖMQVIST (R. Blq), ANNE MARIE FRANZÉN (A. M. F.), WILLIAM KARLSON (W. K.), SVEN T. KJELL- BERG (S. T. K.) och C. G. LEKHOLM (C. G. L.)	10
SVEN T. KJELLBERG, Något om vax	42
RAGNAR BLÖMQVIST, Dekanernas residens i Lund	60
CARL GUSTAF LEKHOLM, Kastgarnsfiske i Skåne	106
SVEN T. KJELLBERG, Malmgrytan med tre ben	124
WILLIAM KARLSON, Thomanderska huset	141
Redogörelse för Kulturhistoriska föreningens för Södra Sverige verksamhet 1945	172
Annonser	191

OMSLAG och VINJETTER tecknade av SVEN T. KJELLBERG.

Följande firmor ha genom annonsering i denna årsbok eller genom gåvor väsentligt bidragit till täckande av kostnaderna för dess utgivning.

- AB. Allhems Förlag, Malmö
- AB. Albin & G. Andersson, Lund
- AB. Apotekarnas Mineralvattenfabrik, Lund
- AB. C. O. Borgs Söners Fabriker, Lund
- AB. Eskilstunaboden Georg Lind, Lund
- AB. Fabriken Saturnus, Malmö
- AB. Färgverken, Malmö
- AB. Grahns Pappershandel, Lund
- AB. Wilh. Grönvalls Läderfabrik, Ängelholm
- AB. P. Håkansson, Eslöv
- AB. Linnefabriken Merkur, Göteborg
- AB. Lunds Mejeri, Lund
- AB. Vatten & Värme Carl Holmberg, Lund
- AB. Atvidabergs Industriens försäljningskontor, Lund
- Advokatfirman Borgström & Wickman, Lund
- Beyronds AB., Malmö
- Dalby Gästgivaregård
- Finpappersbrukens Försäljnings AB., Stockholm
- Firma Ernst Frank, Lund
- Gamla Sparbanken, Lund
- Vice Häradshövding H. Gillbergs Advokatbyrå, Lund
- Henry Graneli, Södra Sandby
- Hemmets Journal, Malmö
- Gust. Holmbergs Eftr., Lund
- E. W. Holmstedts Möbleringsaffär, Lund
- Husqvarna Malmö-Depôts AB., Malmö
- P. Håkanssons konserver AB., Eslöv
- Sigvard Jeppsson, Revingeby

Kooperativa föreningen Solidar, Malmö
Kürzels Fabriker AB., Malmö
J. P. Lindéns Möbleringsaffär, Lund
Byggnadsfirman Lundahl, Lund
Lunds Dagblad, Lund
Malmö Glasindustri, Malmö
Otto Molin, Kristianstad
Clara Nielsen, Lund
Firma Gustaf Nilsson, Lund
Wiwen Nilsson, Lund
O. Normanns Blomsterhandel, Lund
Nya Sparbanken, Lund
Ellen Ohlsson Konst- o. Antikvitetshandel, Malmö
Målerifirma O. E. Olsson, Lund
Sigfr. N. & O. Paulson AB., Lund
Remington Rand AB., Malmö
Salanders Fabriks-Aktiebolag, Lund
John Sandströms Glasmästeri, förgylleri och ramaffär, Lund
Hulda Sjöstrands Barnbeklädnadsmagasin, Lund
Skandinaviska Banken
Skånska Brandförsäkringsinrättningen, Lund
Sparbanken Bikupan i Malmö
Sparbanken i Christianstad
Bleckslagerfirman Axel Sörensson, Lund
Torna Sparbank, Lund
A. Tykessons Fotografiateljé, Lund
Mauritz Wennicks Pälsvaruaffär, Lund
Ahlanders Elektriska, Lund
G. B. Öhrström, Kävlinge
Östarps Gästgivaregård

Besök

Östarps Gästgivaregård

Naturskönt läge

Trivsamma lokaler

Gott bord

Fullständiga rättigheter

Telefon: Veberöd 229

SPARBANKEN I CHRISTIANSTAD

Grundad 1826   Länets äldsta sparbank

Insättarnes medel Kr. 45.500.000

Egna fonder c:a 4.000.000

SPARBANKEN BIKUPAN I MALMÖ

Grundad 1873

Huvudkontor Östergatan 26 Malmö

Tel. Namnanrop: Sparbanken Bikupan

Postgiro 39191

Remington

PORTABLE

*- En snabb, tyst och
oumbärlig arbets-
kamrat!*

Remington Rand AB

STOCKHOLM GÖTEBORG MALMÖ NORRKÖPING HÄLSINGBORG ÖREBRO
VÄSTERÅS GÄVLE KARLSTAD LUND KALMAR KRISTIANSTAD SUNDSVALL

De tre sparbankerna i Lund

hava från en ringa början vuxit sig starka och förvalta nu sammanlagt närmare 210 miljoner kronor. Det är generationer strävsamma och målmedvetna sparare från stad och bygd, som åstadkommit detta resultat. Jämsides härmed hava sparbankerna kunnat främja utvecklingen inom alla områden genom tillhandahållande av lån på goda villkor.

Sparbankerna ha på sin tid tillkommit för att tjäna samhället och de arbeta fortfarande efter denna riktlinje.

GAMLA SPARBANKEN   TORNA SPARBANK
NYA SPARBANKEN

Vice Häradshövding
H. GILLBERGS ADVOKATBYRÅ
LUND

JURISTER:

Yngve Hansson Olof Wellmark Gunvor Nordholm-Jacobson Stig Borgh
 Sture Nelson

KONTOR:

L:a Fiskaregatan 2

TELEFONER:

Växel 17325

Advokatfirman Borgström & Wickman

Kontor:

LUND: Klostersgatan 11
 Tel. 172 20 (växel)

MALMÖ: Stortorget 29
 Tel. linjev. 14917, 14918

*Jurister: Carl Borgström
 Bertil Wickman
 Hans Ingemansson
 Ove Wickman
 E. Bjure-Dehlen
 Led. av Sveriges
 Advokatsamfund.
 Lennart Hagberg
 Carl-Eric Ingelgren
 Anders Winblad
 Jur. kand.*

A.-B. LUNDS MEJERI

(Grundlagt år 1872 av Godsäg. Gottfr. Warholm)

**Våra förstklassiga produkter
 rekommenderas**

Huvudaffären: Magle St. Kyrkogata 3
 Tel. 10108 & 11015

Kontrollmjölksavd.: Clemensstorget 6
 Tel. 10503

Dessutom ett trettiotal filialer och återför-
 säljare i alla delar av staden

VÄVGARNER

SÅSOM

NÖTHÄRSGARN, 2-tr. RYAGARN, 1-tr. TORNAGARN,
2-tr. VISTRAGARN OCH MATTVARP TILLVERKAS

**ÄKTA FÄRGER
PRIMA KVALITETER**

GARNERNA SÄLJAS GENOM HEMSLÖJDS-
AFFÄRER, VÄVSKOLOR OCH VÄVERSKOR

**KÜRZELS FABRIKER AKTIEBOLAG
MALMÖ**

TEL. NAMNANROP: KÜRZELS FABRIKER

Halvsula med
BERGSHUD
om Ni sliter skor och vill
vara ekonomisk.

Tillverkas av

A.-B. WILH. GRÖNVALLS LÄDERFABRIK, ÄNGELHOLM

**Sätter
STOPP**

för skoslitning

»BERGSHUD»

är vår nyaste produkt och ett succéläder. Det
garvas av utvalt kraftiga och kärnfulla hudar
från höglandsboskap och ger ett *slitstarkt* men
dock *smidigt läder*.

Eder skomakare vet att det är idealiskt för
halvsulningsändamål.

Efterfråga **BERGSHUD**

John Sandström

Tel. 110 61, LUND
St. Gråbrödersgatan 13

GLASMÄSTERI
FÖRGYLLERI
RAMAFFÄR

REKOMMENDERAS

TYKESSONS
Fotografiatelier

Klostergatan 5 - Lund
Tel. 104 52

REKOMMENDERAS

A.B. P. HÅKANSSON, ESLÖV

SALUBRIN

SPRITÄTTIKA

SE NAP

P. HÅKANSSONS KONSERVER A.B. ESLÖV

FELIX GURKOR

SAFT OCH FRUKTKONSERVER

Denna årsbok är tryckt å

GRAVYRTRYCKPAPPER
FRÅN
FINBRUKEN

KLIPPAN

1573

LESSEBO

1693

GRYCKSBO

1740

*Manufaktur, Tricotage, Konfektion, Garnförsäljning,
Gardin- och möbeltyger, Sängutstyrlar,
Kemisk tvätt*

BORGS I LUND

TEL NAMNANROP: AKTIEBOLAGET BORGS

SKÅNSKA BRAND

SKÅNSKA BRANDFÖRSÄKRINGSINRÄTTNINGEN
SKÅNSKA STÄDERNAS BRANDSTODSFÖRENING
FÖRSÄKRINGSAKTIEBOLAGET FINN
FÖRSÄKRINGSAKTIEBOLAGET SECURITAS

Tegnersplatsen 4

LUND

Tel. namnanrop: »SKÅNSKA BRAND»

AKTIEBOLAGET

VATTEN & VÄRME CARL HOLMBERG

LUND

Clemenstorget 3

Tel.: 10752, 11213 & 10733

Telegramadr.: »Vattenvärme»

*Rekommenderas för utförande av***Gas-, Vatten-, Ång- och Avloppsledningar = Badrums-
och Vattenklosettinstallationer = Centralvärmeledningar***Reparationer utföras fort och omsorgsfullt***BYGGNADSFIRMAN LUNDAHL**

Siriusgatan 23

LUND

Telefon 11446

*Utför alla slags byggnadsarbeten såväl
reparations- som nybyggnadsarbeten***Allt arbete utföres med största omsorg***Vi utföra***Ljus- och kraftinstallationer****Svagströmsanläggningar****ÅHLANDERS ELEKTRISKA**

Tel. 10639 - 15139

I våra fönster

ät Kloster- och Kyrkogatorna finner Ni alltid för-
nämsta nyheter från in- och utlandet.

HOLMBERGS Eftr.

HERREKIPERINGSMAGASIN

1:sta klass Beställningsskrädderi

Tel. 100 83

L U N D

Pälsvaror, Kappor o. Dräcker

Högklassiga kvalitéter, förmånligast hos

WENNICKS - LUND

Klostergat. 10

Telefon 114 06

Clara Nielsen

TRICOT-MAGASIN

Klostergatan 2, Lund Tel. 103 44

Kyrkogatan 3, Malmö Tel. 286 28

A.-B. ALLHEMS FÖRLAG MALMÖ

Utgivare av bl. a. bokserien

»SVENSKA FOLKET GENOM TIDERNA», »SVENSKA FLOTTANS
HISTORIA», »DE NORDISKA FOLKEN GENOM TIDERNA»
»ALLHEMS KONSTBÖCKER» och »ALLHEMS KONSTNÄRSLEXIKON»

BOKBINDERI
BOKTRYCKERI
REKLAM- OCH
LÄDERVARUFABRIK

Beyronds Aktiebolag

MALMÖ — TEL. 721 70 växel

LD

Alltsedan 1775 har Lundaborna kunnat hämta sina nyheter ur LUNDS DAGBLAD, som vårdat de lokala intressena med största omsorg och objektivitet. Lundabornas anspråk att få veta vad som sker i deras hemort tillgodoses bäst i stadens egen tidning.

ANNONSERING för Lund med omnejd blir både billig och effektiv om den koncentreras till

LUNDS DAGBLAD

Stadens enda tidning

Reseffekter
SIGFR. N. & O. PAULSON A.-B. LUND
inredningar
möbler, tyger, gardiner
mattor

ALLA SLAGS	Hemslöjds garner för konstvävnad, Ylle, Bomull, Linne, Silke m. fl.
MODERNA MATTOR	såväl mönstrade som enfärgade, vilka kunna erhållas i våra standardutföranden.
FILTAR	Trikotage och Manufaktur.
KEMISK	Tvätt och Färgning.

SALANDERS FABRIKS AKTIEBOLAG

Bredgatan 10, Tel. 17355   LUND   Skomakareg. 5, Tel. 13220

FIRMA GUSTAF NILSSON

Grundad 1874

Hatt- Möss- & Pälsvarumagasin

Klostergatan 5

Telefon 10295

Specialité: Doktorshattar Studentmössor

O. NORMANNS Blomsterhandel

L. Fiskaregatan 15
Tel. 10005 & 15177

Smakfulla kransar och buketter
Blomsterförmedling

Från Topp till Tå

ekiperar Ni Eder flicka och pojke

i

Barnbeklädnadsmagasinet i Lund A.-B.

A.B. ESKILSTUNABODEN

GEORG LIND

Tel. Namnanrop: Eskilstunaboden. Växel. Lund

Platsens mest välsorterade

JÄRN- BOSÄTTNINGS- FÄRG- TAPET- OCH KEMIKALIEHANDEL

MÖBLER

såväl finare som enklare

Mattor, Gardiner, Täcken, Filtar, Fjäder och Dun,
Soffgrupper, Duchateller och Ottomaner, 1- och 2-mans

allt i största urval till platsens lägsta priser i

G. B. ÖHRSTRÖMS Möbelfär & Tapetserareverkstad

Mårtensgatan

KÄVLINGE

Telefon 334

Avbetalningar   Transportfritt

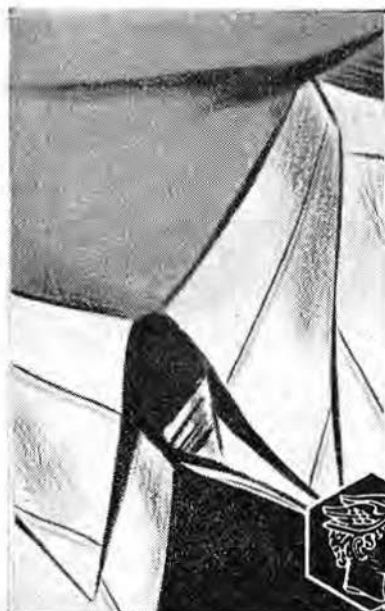

*Betald
annonsplats*

AKTIEBOLAGET

ALBIN & G. ANDERSSON

Trollebergsvägen 5   Tel. 171 55

Moderna skjortor

ha Unipartkragar

Unipartkragarna äro just sådana som Ni vill att en krage skall vara. Den verkar stärkt men är bekväm, mjuk, porös. Ni får eleganta, moderna skjortor när Ni väljer

MERKURS

Skjortor

Tillverkare:
Linnefabriken Merkur — Göteborg

Kjellkerit,

emulsionsfärg, uppblandas med vatten. För allt invändigt arbete.

Kjellkerol,

mattfärg, för allt invändigt arbete.

Ersätter oljefärg.

**AB. FÄRGVERKEN,
MALMÖ**

Tel. 258 18, 284 44

De stora följetongernas och de spännande novellernas tidning

HEMMETS
JOURNAL

MÅLERIFIRMA

O. E. OLSSON

Grundlagd 1847   Inneh.: Axel Fr. Olsson

Alla slag av måleriarbeten - Förstklassigt - Moderat pris

Bantorget 6, Lund   Tel. 10076

SATURNUS**GOD LIKÖR****Reservoarpennor**Parker
Sheaffer
Ewersharp m. fl.**Pencils****GRAHNS**

Pappershandel

Fiskaregatan   LUND

ÅTVIDABERGS**Försäljningskontor**

Klostergatan 5   LUND   Tel. 10511

Kontorsmöbler
Systemtryck
Skrivmaskiner
Räknemaskiner

Modern verkstad

Rengöring och justering samt reparationer å alla slag av kontorsmaskiner utföres

WIWEN NILSSON

ELLEN OHLSSON

Konst & Antikviteter
i utsökt urval

MALMÖ St. Nygatan 67
Telefon 262 92

Filial BÅSTAD
Juli-Aug. Telefon 262

*Besök Dalby Gästgivaregård
Ät god mat i trivsamt miljö*

Beställningar: såväl större som mindre
emottages tacksamt

Tel.: Dalby 6 och 268

God mat i trivsamt miljö

på *Solidar* — restaurangerna:

Pilgården Bergsgatan 20 Södergatan 5 Tennisstadion
Drottningtorget 10 självservering Malmgården självservering
Hotell & Restaurang Temperance

SIGVARD JEPSSON

REVINGEBY - TEL. 20

VÄLSORTERAD LANTAFFÄR

Henry Graneli, Södra Sandby
Telefon 5

VÄLSORTERAD LANTHANDEL
OCH MANUFAKTURAFFÄR

Franks

— Allt för herrgarderoben —

Tel. 11639 - 11875

växel med ankn. till avd. för:

Herrkonjektion
Gårskonjektion
Herrreklipering
Hattar Skodon

Fiskaregatan 21

Herrriktåderi
Arbetskläder
Uthyrning av
Högtidskläder
KONTOR

Fiskaregatan 23

Bleckslagerifirman

Axel Sörensson AB

St. Södergatan 26   Tel. 119 00

—
Taktäckningar och reparationer
med galv. plåt, koppar,
eternit, skiffer och bly

—
TAKMÅLNINGAR

Sopkärl

OMO

ALLT I JÄRNBRANSCHEN

fördelaktigt från

OTTO MOLIN

KRISTIANSTAD

Tel: Namnanrop

Postgiro n:r 27 480

Lekande lätt går färden

på OMO -CYKLAR

som utmärka sig för

lätt gång och hög kvalitet

E. W. HOLMSTEDT

MÖBLERINGSAFFÄR - TAPETSERAREVERKSTAD

Ö. Mårtensgatan 2

Telefon 106 45

ELOM - SPEGELN

Levereras med **25 års** garanti mot fukt

OBS! Folieringen är skyddad
med glas på båda sidor

Egen tillverkning

GLASLAGER

GLASSLIPERI

SPEGELFABRIK

MALMÖ GLASINDUSTRI

Telefon
Malmö 13815

J. P. Lindéns

**Gamla välkända
möbleringsaffär**

LUND

